

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

ARDAHAN UNIVERSITY
Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences

Uluslararası Hakemli Dergi

HAKEMLİ MAKALELER / REFEREED ARTICLES

- ◆ TÜRKİYE'DE POLİTİK AKTÖR ÜZERİNE BİR KAVRAMLAŞTIRMA / **Ramazan Günlü**
- ◆ KUTADGU BİLİĞ'DE DEVLET YÖNETİMİ - HÜKÜMDAR-ADALET İLİŞKİSİ / **Hakkı Büyükbaş & Fahri Vargün**
- ◆ KÜRESEL İRKCİLİĞİN YÜKSELİŞİ / **Eylem Sayın & Hakan Candan**
- ◆ KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN UYGULANMASI VE ÖLÇÜLMESİ BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİMLERİN FONKSİYONU / **Onur Akçakaya**
- ◆ AZ GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KALKINMA GÖSTERGELERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR PANEL VERİ ANALİZİ (1995-2010) / **Yeşim Kubar**
- ◆ BÖLGESEL İKTİSATTA MEKÂNİNÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: YENİ EKONOMİK COĞRAFYA YAKLAŞIMI / **Abdullah Topçuoğlu & Mehmet Çalışkan**
- ◆ TARIM KOOPERATİFLERİNİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ / **Yaşar Alkan**
- ◆ ORGANIZATIONAL CULTURE EFFECT ON INFORMATION SYSTEMS AND MARKETING PERFORMANCE IN FAMILY FIRMS / **Ersin Karaman & Fatih Yıldırım & Kadri Gökhan Yılmaz**
- ◆ THE DETERMINATION OF CONSCIOUSNESS LEVEL ABOUT OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY OF THE EMPLOYEE IN THE LANDSCAPING UNIT IN ATATÜRK UNIVERSITY / **Emre Çomaklı & Cevdet Ağyürek**
- ◆ TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARET HACMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERE İLİŞKİN VAR ANALİZİ (2005-2015) / **Leman Kayahan & C.Erdem Hepaktan**

Cilt: 2, Güz 2016, Sayı: 4 / Vol: 2, Autumn 2016, Number: 4
ISSN: 2148-7154

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ • İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ • GÜZ 2016, SAYI: 4

ARDAHAN
ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

ARDAHAN
ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

ARDAHAN
UNIVERSITY
Journal of Faculty of Economics
and Administrative Sciences

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**ARDAHAN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Cilt: 2, Güz 2016, Sayı: 4 / Vol: 2, Autumn 2016, Number: 4

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**ARDAHAN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

ISSN: 2148-7154

Sahibi / Owner

Ardahan Üniversitesi İ.İ.B.F. Adına
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ
Yrd. Doç. Dr. Necip YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Zafer AYKANAT
Yrd. Doç. Dr. Şakir EŞİTTİ
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Özlem EŞTÜRK

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Meriç TOKMAK
Arş. Gör. Hülya Gülcan GÜLER
Arş. Gör. Mustafa Caner TİMUR
Arş. Gör. Can ELİGÜZEL

Web Sorumlusu / Webmaster

Arş. Gör. Kurbanı KÜÇÜK

Kapak Tasarım

Yrd. Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

BİLİM-DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet YATKIN	(Fırat Üniversitesi) TÜRKİYE
Prof. Dr. Gabriele GRIFFIN	(Uppsala Üniversitesi) İSVEÇ
Prof. Dr. Gülistan GÜRBEY	(Berlin Hür Üniversitesi) ALMANYA
Prof. Dr. Halis ÇETİN	(Cumhuriyet Üniversitesi) TÜRKİYE
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ	(Nahçıvan Üniversitesi) AZERBAYCAN
Prof. Dr. Murat TAŞ	(Incarnate World Üniversitesi) ABD
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	(Fırat Üniversitesi) TÜRKİYE
Prof. Dr. Şamsaddin HACİYEV	(Azerbaycan Devlet Üniversitesi) AZERBAYCAN
Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ	(Akhaltsikhe Üniversitesi) GÜRCİSTAN

HAKEMLER / Referees

Prof. Dr. Ercan OKTAY	(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgay UZUN	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdulsemet YAMAN	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Arzu KILIÇ	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İ. Orkun ORAL	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kutay ÜSTÜN	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Necip YILDIZ	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özlem EŞTÜRK	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tayfun YILDIZ	(Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zehra DOĞAN ÇALIŞKAN	(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sefa USTA	(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alpaslan KURUDİREK	(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ş. Mustafa ERSUNGUR	(Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK	(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih YILDIRIM	(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Hakkımızda / About Us

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, bahar ve gz dönemi olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır. Diğer dillerde gönderilen çalışmalar ise, yayın kurulunun "uygundur" kararı ile yayımlanabilir.

Diğer Bilgiler

- Dergimizin değişik ülkelerden en az beş niversiteye mensup ęretim üyelerinden oluşan bir bilim/danışma kurulu vardır.
- Dergimiz Türkiye'de tüm niversite kütüphanelerine gönderilmektedir.
- Dergimizin elektronik versiyonuna <https://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/> internet adresinden ulařılabilir.
- Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazar ya da yazarlara aittir.
 - Makaleler kaynak gösterilmek kořuluyla iktibas edilebilir.

ISSN: 2148 - 7154

İdare ve Yazışma Adresi

Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İİBF Dergisi Editörlüğü
ARDAHAN

Tel: (478) 2117528

Fax: (478) 2117529

Web Sitesi: <http://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/>

E- Posta: iibfdergi@ardahan.edu.tr

Yayın Politikası / Publication Policy

Amacı, iktisadi ve idari bilimler başta olmak üzere sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarını yayınlamak için bu alanda literatüre katkı sağlamak olan ARÜ İİBF Dergisi'nin yayın politikasının temelinde özgünlük ve bilimsellik bulunmaktadır. Bu bağlamda, derginin yayın politikası ilkeleri şunlardır:

- Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmaların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanma sürecine alınmamış olması gerekmektedir ve dergiye gönderilen yazılar yazarlara iade edilmez.
- Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazar ya da yazarlara aittir.
- Dergide yayımlanan yazıların yayın hakları Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne devredilmiş sayılır.
- Yazılar en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Yazarlardan makalenin alanıyla ilgili en az doçent unvanlı olmak üzere iki hakem önermesi istenir. Hakemlik işlemleri dergi sistemi üzerinden yapıldığı için önerilen hakemlerin dergi sistemine üye olmaları gerekmektedir. Hakem önerilmeyen yazılar için hakemler dergi editörlüğü tarafından tayin edilir.
- Açık erişim politikası doğrultusunda yayımlanmış yazılar erişime açıktır.

İletişim / Contact

Yrd. Doç. Dr. Özlem EŞTÜRK

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Editörlüğü

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yenisey Yerleşkesi, ARDAHAN

Tel: 0478 211 4505

Web Sitesi: <http://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/>

E- Posta: iibfdergi@ardahan.edu.tr

İÇİNDEKİLER / TABLE of CONTENTS

Hakemli Makeleler / Refereed Articles

Ramazan Günlü	Türkiye’de Politik Aktör Üzerine Bir Kavramlaştırma.....	1
Hakkı Büyükbaş & Fahri Vargün	Kutadgu Bilig’de Devlet Yönetimi - Hükümdar- Adalet İlişkisi.....	27
Eylem Sayın & Hakan Candan	Küresel Irkçılığın Yükselişi.....	35
Onur Akçakaya	Kentsel Sürdürülebilirliğin Uygulanması ve Ölçülmesi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Fonksiyonu.....	47
Yeşim Kubar	Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010).....	65
Abdullah Topcuoğlu Mehmet Çalışkan	Bölgesel İktisatta Mekânın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı.....	101
Yaşar Alkan	Tarım Kooperatiflerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	113
Ersin Karaman & Fatih Yıldırım & Kadri Gökhan Yılmaz	Organizational Culture Effect on Information Systems and Marketing Performance in Family Firms.....	133
Emre Çomaklı & Cevdet Ağyürek	The Determination of Consciousness Level About Occupational Health and Safety of the Employee in the Landscaping Unit in Atatürk University.....	145
Leman Kayahan & C.Erdem Hepaktan	Türkiye’de Elektronik Ticaret Hacmini Etkileyen Faktörlere İlişkin Var Analizi (2005-2015).....	159

Editörden...

Değerli Okurlar,

Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi bahar ve güz dönemi olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli dergidir. Dergimiz, sosyal bilimler alanına nitelikli katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır. İki yıldır ULAKBİM tarafından takip edilen dergimizin, bir sonraki sayıda TUBİTAK-ULAKBİM ulusal dergi dizin indeksinde taranacağını ümit ediyor, bunun için ve ayrıca diğer indekslerde de taranmak için çalışmalarımızı sürdürüyoruz.

Öncekiler gibi titiz ve uzun süren çabalar sonunda hazırlanan bu sayı; sekizi Türkçe, ikisi İngilizce olmak üzere Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, İşletme, İktisat ve Eğitim Bilimleri gibi değişik alanlardan on makaleye yer veriyor.

“Türkiye’de Politik Aktör Üzerine Bir Kavramlaştırma” başlıklı çalışma, Türkiye’de politika ve politikacı kavram ve içerimlerini tarihsel bir çerçeveye yerleştirmeyi ve bu çerçevede politikacıların özelliklerini politikacılarla yapılmış mülakatlar çerçevesinde betimlemeyi amaçlamaktadır.

“Kutadgu Bilig’de Devlet Yönetimi (Hükümdar-Adalet İlişki)” başlıklı çalışmada, Kutadgu Bilig’de, hükümdar ile simgesi olan adaletten hareketle, devlet yönetimindekilerin birtakım sorumluluk ve ödevleri üzerinde durulmaktadır.

“Küresel İrkçiliğin Yükselişi” başlıklı çalışmada; günümüz dünyasında tarihte görülmemiş bir düzeyde olan küresel göçün, hâkim ulus devletlerin sömürü düzenini sürdürmesine hizmet eden bir araç haline geldiği iddia edilmektedir.

“Kentsel Sürdürülebilirliğin Uygulanması ve Ölçülmesi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Fonksiyonu” başlıklı çalışmada, kentlerin sürdürülebilir yaşam alanlarına dönüştürülmesi sürecinde, yerel yönetimlerin başlıca görevinin sürdürülebilirlik politikaları üretmek ve sürdürülebilirlik performansını ölçmek olduğu vurgulanmaktadır.

“Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)” başlıklı çalışmada, kalkınmaya yönelik modeller, ekonomik büyüme, düşük ve orta gelirli ülkelerin kalkınma değişkenleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel eş-bütünleşme testleri ile ortaya konulmuştur.

“Bölgesel İktisatta Mekânın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı” başlıklı çalışma, İktisat biliminin cevap aradığı 5N, 1K’nın temel problemlerinden birisi olan mekân olgusuna/sorunsalına odaklanmaktadır.

“Tarım Kooperatiflerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri” başlıklı çalışma, Türkiye’deki Tarım kooperatiflerinin mevcut durumuna dair bir analiz yapılmakta ve aynı zamanda bu kooperatiflerin geliştirilmelerine yönelik öneriler sunulmaktadır.

“Organizational Culture Effect on Information Systems and Marketing Performance in Family Firms” başlıklı çalışmada, aile şirketlerinde örgüt kültürünün, pazarlama performansı ve bilgi sistemleri üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

“The Determination of Consciousness Level About Occupational Health and Safety of The Employee in The Landscaping Unit in Ataturk University” adlı çalışmada, Atatürk Üniversitesi örneğinde çevre düzenleme biriminde çalışan personelin iş güvenliği konusundaki bilinç düzeyi sorgulanmaktadır.

“Türkiye’de Elektronik Ticaret Hacmini Etkileyen Faktörlere İlişkin Var Analizi (2005-2015)” başlıklı çalışmada ise, elektronik ticaretin ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiş, elektronik ticaretin gelişimini hızlandıran faktörler araştırılmıştır.

Değerli Okurlar,

Dergimizin, daha nitelikli hale gelmesi için siz değerli okurlarımızın her türlü destek ve eleştirisine ihtiyaç duymaktayız. Bu vesileyle, karşılamaya hazırlandığımız yeni yılın milletimiz, ülkemiz ve tüm dünya için; ayrıca insanlığın iyiliğine hizmet etmesini umduğumuz bilim için güzelliklere vesile olmasını dilerim.

Keyifli okumalar...

Yrd. Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

TÜRKİYE'DE POLİTİK AKTÖR ÜZERİNE BİR KAVRAMLAŞTIRMA A Conceptualization on the Political Actor in Turkey

Ramazan GÜNLÜ

Doç. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Kamu Yönetimi Bölümü

Muğla, ramazangunlu@yahoo.com

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Politika kavramı ve politikacı, biri diğeri tanımlayan özelliğe sahiptir. Politika, mahiyet, faaliyet ve kapsam bakımından politikacının fenomenolojisine bağlı olarak anlandırılabilir. Türkiye'de politika faaliyetini politika olmayandan ayırtmak belirli özelliklerin ayırt edilmesini gerektirir. Türkiye Cumhuriyeti, devlet olarak imparatorluğun bakiyesi üzerine kurulmuş mirasçı bir devlettir. Bu özelliği Türkiye'de politika olanla politika olmayan arasında ayırım yapma ve bu çerçevede politikacıyı tanımlama açısından belirsizlikler yaratmaya adaydır. Elinizdeki makale, Türkiye'de politika ve politikacı kavram ve içerimlerini tarihsel bir çerçeveye yerleştirmeyi ve bu çerçevede politikacıların özelliklerini politikacılarla yapılmış mülakatlar çerçevesinde betimlemeyi ve kristalize etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede makale, modern devlet ve politika ilişkisini ve modern kurumların gerektirdiği politikacı tipini Türkiye'deki politika ve politikacı ilişkisi içinde ele alacaktır. Buna göre, Türkiye'de politikanın temel gerilim noktaları, çatışma ve uzlaşma alanları üzerinde durulacak, politik biyografiler aracılığıyla dönemsel farklılaşmaların özellikleri ortaya konulacaktır. Mülakat verilerini kavramlaştıracak olan çerçeve Max Weber, Karl Manheim ve Eduard Spranger'in politika ve politikacı hakkında geliştirdikleri kavram ve kapsama dayandırılacaktır.

Anahtar sözcükler: Politik aktör, politikacı, Türkiye.

Abstract

Concept of politics and the political actor have a feature that defines them mutually. Politics, from the view of its essence, scope and action, may make sense of depending on the politician's phenomenology. It is necessary to have certain properties to distinct political activity from non-political activity in Turkey. The Republic of Turkey is a successor state which inherited Ottoman's residuals. This feature creates uncertainties in terms of distinguishing political and non-political and defining the political actor in Turkey. This paper aims at to define and crystallize the concepts and implications of politics and the political actor in Turkey based on the historical perspective using interviews made with the politicians. In this framework, the paper discusses the relationship between the modern state and politics and the type of politicians required by modern institutions using the case of the relationship between politics and politicians in Turkey. Accordingly, the basic tension points, conflicts and compromises in Turkey will be elaborated and the features of periodical differences in the political sphere will be exhibited using the interviews. The conceptual framework of interviews' data will be based on the concepts and essence about politics and politicians developed by Max Weber, Karl Manheim and Eduard Spranger.

Keywords: Political actor, politician, Turkey.

Giriş: Modern Devlet ve Politika

Türkiye Avrupa devletler sisteminin parçasıdır. Türkiye bu sistemin içine Venedik Türk Savaşı’nın (1499-1503) bitirilmesi çerçevesinde Buda (Budapeşte) Barışı ile girmiştir (Tilly, 2001: 274). Avrupa’nın Türk tehdidine karşı birleştiği ve Türkiye’nin Avrupa Devlet sistemi içinde bir taraf devlet olarak katıldığı bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sürecin izleri, Türkiye’nin tarihsel politik evriminde gözlenebilir. Daha sonra Avrupa devletler sistemini şekillendiren Westphalia Anlaşması (1648) yeni bir evreyi oluşturacak ve Avrupa devletlerinin politik yapılarını şekillendirecektir (Tilly, 2001: 112). Din savaşları olarak anılan Otuz Yıl Savaşları, esas olarak, egemenin toprak üzerindeki konumunu tayin etmiştir. Avrupa’nın politik taksimini ifade eden bu anlaşma, sonuçta ulus-devletlere giden yolda büyük bir çevrimi ifade eder. Westphalia Barışı’nın açtığı yoldan ilerleyen devletler, geriye doğru bakıldığında, devlet-toplum ilişkisinin şekilleneceği bir izleği gösterir.

Avrupa Devletler sisteminin başarılı modelleri olarak görülen Britanya, Fransa ve Prusya modern devletin ilk biçimlerini sunarlar; bu devletler, toprak sahipleri ve tüccarların işbirliğini sağlayarak kitlesel ordular ve merkezi bürokrasiler yarattılar. Orduların kontrol altına aldığı bölgelerde sermaye ve emeğin şehir ve kasabalara dolması, yöneticileri daha önce karşılaşmadıkları tehditler ve fırsatlarla, yoğunlaşmış işçi sınıfının kolektif eylem tehdidi ve daha önce görülmemiş ölçekte vergi toplama ve denetleme fırsatıyla karşı karşıya getirdi. Devletler (kara, demir ve deniz ulaşım yolları gibi) altyapısal kapasite oluşturdular; sosyal altyapının örgütlenmesini sağlayan yeni faaliyet alanları (polis gücü, okullar, posta teşkilatı, sermaye ve emek ilişkilerini düzenlemek, kamu ve özel alana ilişkin düzenlemeler yapmak ve uzman devlet görevlileri almak gibi) geliştirdiler. Yerel ve bölgesel yöneticilerin rolünü azaltıp doğrudan yönetim uygulamasını yerleştirdikleri ulusal devletin temsilcileri ve seçimler, referandumlar, yasama meclisleri yoluyla halka danışma yöntemleri geliştirildi. Halkın, devletin amaçlarıyla özdeşleşmesi bakımından, çoğunluk için tekbiçim (üniter) ve bütünleşme sürecini örgütlediler. Bütünleşmeye karşı direniş, farklı dil ve kültür gruplarından gelen direniş azınlık için ulusallığı güçlendirdi. Devlet ve ekonomi ilişkisi açısından gösterdikleri çeşitliliğe rağmen bürokrasi, müdahale ve denetim modelinde birleşmeye başladı. Sermaye ve yoğunlaşmış zor araçlarını elde edebilen, savaşın değişen niteliği gereği kendi halklarından sürekli asker çıkartabilen devletler avantaj sağladı. Yöneticiler, temsilci grupların taleplerini bastırmak konusunda uzun bir dönem ayak direseler de yurttaş gruplarının iktidarı alaşağı etme gücü gösteremediği yerlerde normalleştirme için pazarlık süreçleri devreye girdi. Bu pazarlıkların yürütüldüğü yerlerde yurttaş

gruplarının belediye kurulları ve benzer kurumlar devlet yapısının parçası haline gelmiştir (Tilly, 2001: 115-118).

Yöneticiler, on yedinci yüzyıldan beri, kişileri ve rakip iktidar sahiplerini silahlı-sızlandıracak yollarla (silah taşıyanları, özel orduları yasa dışına çıkarma vb.) devletin silahlı sivillere karşı koymasının normal görünmesini sağladılar. Bununla birlikte, ABD gibi, silah kullanma hakkının hala devam ettiği ülkelere de rastlanmaktadır. Bu gelişmeler zor araçlarının devlet gücü altında yoğunlaşmasını getirdi. Sonuçta Batı devletlerinde muhalif bir fraksiyonun devletin kendi silahlı kuvvetleri içinde etkin bir işbirliği yapan kesim olmadıkça iktidarı ele geçirmesi imkansız hale geldi (Tilly, 2001: 126-128).

Devlet, devlet yapma (hak iddia ettiği topraklarda rakiplere, meydan okuyanlara saldırma ve onları denetime alma), savaş-yapma (devletin hak iddia ettiği toprakların dışındaki rakiplere saldırması) ve koruma (toprakların içinde ve dışında olsun, yöneticilerin müttefiklerinin rakiplerine saldırı ve denetim) faaliyetleri olarak tanımlanır. Devletler, tebaasının üzerinde yönetici sınıf iktidarını dayatma ve gelir elde etmek sürecinde hükmetme (tebaanın üyeleri arasındaki uyuşmazlıkları çözme), dağıtım (tebaanın üyeleri arasında mal ve hizmetlerin dağılımına müdahale) ve üretim (tebaanın üyeleri arasında mal ve hizmetlerin yaratılması ve dolaşımını denetlemek) faaliyetlerini düzenleme ihtiyacı şeklinde ortaya çıkmıştır. Tarihsel planda “devlet oluşumu” adı verilen süreç, fakir köylü ve zanaatkar için acımasız vergiler, topluluğun gecikmiş vergileri nedeniyle yerel önderlerin rehin alınması, itiraz edenlerin asılması, halkın üzerine kaba askerlerin salınması, ebeveyn için yaşlılığın tek güvencesi olan gençlerin askere alınması, küstah yerel mütegalibenin devlet görevine yükseltilmesi ve kamu düzeni ve ahlak adına dinsel konformizmin dayatılması demektir. Devletin çıkarlar, kolektif eylem, pazarlık ve hakların benimsenmesi üstünde yarattığı etki ve aldığı biçimler, zor ve sermayenin görece ağırlığı altında değişkenlik gösterir. Sermayenin gelişmediği zor-yoğun bölgelerde toprak ve toprağa bağlı emek üstündeki kontrol ana mücadele konusu olmuştur. Sermaye yoğun bölgelerde devlet, mülkiyet, sözleşme ve mülk üstündeki malikin karar yetkisini güçlendirmiştir. Halkın parçalı ve heterojen olduğu yerlerde isyan olasılığı düşse de yönetim düzeneklerini kabul ettirmek zorlaşır. Bütünleşmiş toplumlarda bir bölgedeki uygulamalar diğer bölgelere aktarılabildiği için haraçtan vergiye, dolaylı yönetimden doğrudan yönetime geçiş daha kolaydır. Bu yüzden devletler, tebaalarını tekbiçimliliği (ortak din, dil ve hukuk) dayatarak bölünmüşlükleri ortadan kaldırırlar. Bu standartlaştırma çabaları baş eğdirilmiş halkların günlük toplumsal ilişkilerini temellendiren kimliklerini tehdit etmeye başladığında ise,

genellikle kitlesel direnişi canlandırır. Direnişlerin kuvvetle bastırıldığı, pasifleştirildiği yerlerde silahsızlandırılmış halkın adaletsizliğe karşı dilekçe, dava ve yerel kurullarda temsil hakkı, işçiler ve burjuvalar (daha az olmak üzere köylüler) örgütlendiğinde hakların genişletilmesi ve temsil yönünden araçlara izin verilmesi şeklinde aşağıdan taleplere sosyal sigorta, emeklilik ve halk eğitimi türünden yukarıdan programlar eşlik etti. Yürütülen bu tür faaliyetler sivilleşen devletlere yeni daireler, bürokratlar ve sivil kalemler eklenmesine yol açtı. Devletle yürütülen fiili pazarlık süreçleri resmi mekanizmaların da eklendiği bu dönüşüm sürecinde yurttaşlara haklar ve görevler devletlere yükümlülükler yarattı. Bu dönüşümde, askeri örgütlenme devlet oluşumunun çeşitli evrelerini oluşturan kerteler arasında kamu faaliyetinin topluma yayıldığı bir kama işlevi gördü (Tilly, 2001: 170-188).

Bu oldukça sancılı değişim ve oluşum sürecinin ardından yurttaş hakları sanki evrimsel bir ilerlemenin meyveleri gibi görülebilir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bugünkü demokratik mekanizmaların ardında sınıfsal, sosyal gruplar ve kültürel çeşitlilikler karşısında yoğunlaşmış hoşgörüsüzlük sıradan bir vaka gibidir. Çeşitlilikleri tek biçimli hale getirme, dil, din ve ideolojik olarak yönetim karşısında cepheyi genişletip böl yönet politikasını daha riskli hale getirirken sıradan insanların yöneticileriyle özdeşleşme ve ortak köken duygusu aracılığıyla tehditlere karşı birleşmesini sağlıyordu.

Modern ulus-devletin yukarıda ele alınan tarihsel izlekteki serüveni demokratik mekanizmaların ve hakların yokuş yukarı geliştiği düzeneği ortaya koyar. Sermaye bölgelerinde nispeten daha kolay şekilde yurttaş gruplarının pazarlık ve müzakerelerle koparılan tavizler haklara dönüşürken zor-yoğun bölgelerde demokratik mevzilerin ve mekanizmaların ertelendiği bir resim çizer. Bu yolla elde edilen yurttaşlık haklarının geri götürülemeyeceği varsayılır (Marshall ve Bottomore, 2006; Sypnowich, 2000). Bununla birlikte, 1980’lerden itibaren refah devletinin çöküşü ve özelleştirme dalgası hakların budandığı bir değişimi başlattı; siyasal katılım mekanizmalarını doğrudan demokrasi pratiklerinden seçmen demokrasisine doğru daralttı (Rosanvallon, 2004).

Yurttaşların ulusal birlik yönünde bağlarının kristalleşmesi, yurttaş özgürlüklerinin (toplama ve örgütlenme hakları) güdülenmesi altında aşağıdan yukarıya bütünleşme dinamiklerini güçlendirdi. Temsili mekanizmaların sağladığı avantaj hegemonya sürecini sağlamlaştırırken kitlelerin kendi kendilerini yönettikleri duygusuyla muhalefet biçimlerini de “demokrasi” içinde uysallaştırdı. Çarkları yağlamada iş gören demokratik süreç, temsili mekanizmanın sağladığı volan kayışları ile rızayı parlamento doğru taşıyor ve muhalefeti uysallaştırıyordu. Bununla birlikte, altın paranın belirlendiği birim olarak Merkez Bankası rezervine son kertede nasıl bağımlıysa, aynı

şekilde şiddet ve zor da rızanın bağlandığı bir iktidar pratiğinin son kertede dayanağını oluşturur (Anderson, 1988: 70-71).

Modern politikanın önemli bir boyutu olan yurttaşlık, son derece tartışmalı bir kavramdır. Bireylerin hakları ve kültür, topluluk ve “ortak iyi” arasında karmaşık bir etkileşim ve gerilim söz konusudur. Yurttaşlık içerim ve dışlama politikaları merkezinde işleyen bir gerilimin odak noktasıdır. Bu gerilim, yurttaşların ortak toplumsal boyut (eğitim, sağlık politikaları, refah programlar, ayrıca hukuk tarafından zorunlu olarak ayrıca düzenlenmemiş değerler, yargılar vb.) içine içerilmesine ve dışlanmasına olanak veren düzeneklerle ilişkilidir. Bu düzenekler yurttaşlığı genişletmeye ve sınırlamaya yardım eder. Yasal boyut üzerinde odaklanma birliktelik ve kimliğin anlamını çoklukla yurttaş kimliğiyle birleşen duygular olduğu gerçeğini gizler. Kurumsal refah sistemiyle güçlendirilen yurttaşlığın toplumsal boyutu insanları bir arada tutan değere sahip karşılıklı ve içsel dayanışmanın anlamını genişletti. Yurttaşlık hakları ve ulusallığın üst üste gelmesi bu hakların etkilerini egemen devlet sınırları içindeki mekana bağladı. Bu mantıksal sınır ulusal içindekiler ile ulusal dışındakiler arasında dikey ayrımcılığı somut hale getirirken toplumsal dayanışmanın, hak ve meşruluğun sınırı işlevi görür (Kazepov, 1999).

Yeni ulus-üstü örgütlenmeler, ulus-devletin gittiği bu yoldan meşruiyet arayan ekonomik ve siyasal kurum olarak içerilenler ile dışlananlar arasındaki ayrımcılığı körüklüyor. Doğu Avrupa halkları arasında son yıllarda giderek yaygınlaşan ve Avrupa Birliği perspektifine ilişkin milliyetçilik ve yönelimsizlik, bu körüklemenin ateşi olarak değerlendirilebilir. Eğitim toplumsal farklılıkları yeniden üretmenin sistematik bir yoludur ve yurttaşlığın içerme ve dışlama politikasının ufkunda yer alan önemli bir kaynaktır. Eğitimde işe koşulan iki bilgi türü çelişkileri politikleştiririnin farklı yollarını açar. Bir tür teknik bilgi emek piyasasına giriş referansı verirken, ikinci bilgi türü hemen uygulamaya geçmeyen tutumları, düşünceleri ve kalıp yargıları içerir. Birincisi emek piyasasına uyumun anahtarı iken, ikincisi sosyo-politik uyumun anahtarıdır (Williamson, 2000). Bu iki alandaki uyum yeniden üretim (işbölümüne dayalı ve bilgilendirici) pratiklerinde eşitsizliğin kurbanlarını yeniden yaratır. Yaşadığı pratikler bir süre sonra insanların kimlikleri olur. Bu kimlikler etrafında seferber edilen kitleler ve bölgeler, ekonomik/bilgilendirici pratikler (işbölümü) dizisi politik kurumlaşma/çözülme süreçlerini etkileşime sokar.

Politik Aktörün Referans Alanı

Modern devletin politik oluşumu, devlet toplum arasındaki ilişkiyi dinamik hale getiren volan kayışlarına ihtiyaç duyar. Bu açıdan modern devletin tarihi demokra-

siden önce bürokratikleştirilmiş bir alanın ortaya çıktığı katı biçimlerden geçmiştir. Zor araçların esas olduğu uzun dönemleri rıza araçlarına doğru genişleterek bürokratik politikadan politikanın amatörlerle profesyoneller arası etkileşimine geçiş sağlanmış, toplumsal grupların eşitsiz ilişkisini politikanın dinamosuna çevirmiştir. Bu sürecin politikada bürokratik/profesyonel tipten amatör ve meraklılara kadar genişleyen bir politik aktöre doğru genişlediği bir dinamik izlemiştir. Politik aktörün bürokratik aktörden kesin olarak ayrılabilceği sınır politik aktörün biyografisiyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, politika ve politikacı hakim ve tabi gruplar arasındaki ilişkide şekillendiği için farklı hakimiyet biçimlerinden miras kalan politikacı tipleri ayırt edilebilir. Bu konuda Weber’e (1987), Mannheim’a (2002) ve Spranger’e (2001) başvurmak betimleyici bir çerçeveye oluşturmak için yararlı olacaktır.

Politik aktörü, modern anlamda bir politikacı olarak yönetim aktörlerinin yönetim araçlarından mahrum edilmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu anlamda işçinin mülksüzleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkması gibi, politikacılar da yönetim araçlarının tekelleşmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Modern politika alanı Batı Avrupa’da prensin/hükümdarın güçleri merkezde yoğunlaştırdığı bir sürecin parçası olarak gelişmiştir. Öncelikle feodal politik iktidar mücadelesinin dışında kalanlar (rahipler, tüccarlar, küçük soylu ve rantiyeler, hukukçular vb.) kralın merkezi gücünün etrafında bir araya gelmiştir. “Zümre” olarak tasfiye edilmesinden sonra da diplomatik, politik, memuriyet görevlerine soyluların getirilmesi modern politikanın evrelerinden biri olmuştur(Weber, 1987: 81-83).

İnsanın politikayı meslek edinmesinin iki yolu vardır. İnsan ya politika “için” yaşar ya da politika “sayesinde” yaşar. Bu iki şey birbirini dışlamaz. Kişi ya sahip olduğu iktidarın çıplak mülkiyetinden hoşlanır ya da bir “dava”nın hizmetinde kendisini bir “dava”ya adanmış kişi olarak dava “sayesinde” yaşar. Politikayı kendine geçim kaynağı yapan kişi de politika “sayesinde” yaşar. Kişinin politika “için” yaşayabilmesi politikacının varlıklı olmasını ya da kendisine yeterli gelir sağlayabilen bir konuma sahip olmasını gerektirir. Yine de profesyonel bir politikacının kendisini sadece ekonomik kazanç çabasının emrine vermemiş olması gerekir. Bir politikacı ekonomik yönden “vazgeçilebilir” olmalıdır. Bir rantiyeye faaliyet alanından kolayca vazgeçilebilir. Ancak bir girişimci, bir doktor kadar “vazgeçilmezdir”. Bir avukat da ekonomik olarak “vazgeçilebilir” niteliktedir. Avukatların profesyonel politikacı olarak yaygınlığı bu yüzdendir (Weber, 1987: 84-87).

Politikacı ile memurların ayrılması politik faaliyet ile memuriyetin ayrılığı ilkesinden kaynaklanır. Politikanın “fahri” olarak yapılabilmesi, varlıklı insanların, rantiyele-

rin politikada yer almasının bir ifadesidir. Politik önderliğin mülksüz insanlara da açık tutulması, politika “sayesinde” yaşayan insanları gündeme getirmiştir. Profesyonel politikacı bu durumda “maaşlı görevli”, bir “bende” (prebendary) niteliğindedir. Bu nedenle, politik iktidar mücadelesinin odağına, personel politikası, makam paylaşımı yerleşmiştir. Bu durum partilerin “nöbetleşe” iktidara geldikleri “seçim” politikasını yansıtır. Devlet bürokrasisinin artan önemi, “politik görevliler” ile “yönetmel görevliler”in ayrılmasını gerektirmiştir. Bu tür iktidar değişimleri, geniş çaplı yolsuzluklara ve kaba bir Filistinizme düşülmesinin nedeni olmuştur. Politikanın bu biçimi profesyonel memur kavramından uzak ABD’de görülür; yüz binlerce memur seçim dönemlerinde değiştirilir (Weber, 1987: 88-89).

Bürokrasinin uzman memurlarla doldurulması ve bir resmi kariyer alanına dönüştürülmesi, memurlar üzerinde denetim sorununu ortaya çıkarmış, her bir memur grubunun kontrolünün bir bakan aracılığıyla sağlandığı ve sonrada bakanların koordinasyonunun başbakanla temin edildiği kabine sistemi ilk kez İngiltere’de ortaya çıktı. Parlamantonun krala üstün geldiği İngiltere’de politikanın parlamenter mücadele şeklini alması, kabinenin parlamentodaki çoğunluğun kontrolünde olmasıydı. Yürürlükteki yasalar açıkça partiye işaret etmese de partinin liderleri ve ileri gelenlerin kabineyi oluşturması politik iktidar mücadelesini parlamento çoğunluğuna ve seçim mücadelesine kaydırdı. Bu sistem kıta Avrupa’sına parlamenter başkanlık olarak yansıdı. ABD’de ve ABD’den etkilenen demokrasilerde başkanlık türdeş olmayan bir sistem olarak benimsenmiştir. Amerikan seçim sistemi, doğrudan ve genel oyla seçilen lideri, kendisi tarafından atanan görevliler aygıtının başına geçirmiş, onu yalnızca bütçe ve kanunlarda “parlamento” onayına bağlı kılmıştır (Weber, 1987: 90-91).

Sarayla soylular arasındaki politik iktidar mücadelesi profesyonel politikacıların ortaya çıkmasında temel rol oynamıştır. Hükümdar soylular karşısında, yönetim araçlarından uzak, rahip, literati (okumuşlar), “zümre”den kopmuş soylular, gentry’nin (İngiltere’de küçük soylu ve rantiyeler) desteğini gördü. Kıta Avrupa’sından farklı olarak İngiltere’yi bürokratikleşmeden kurtaran bu gentry tabakası oldu. Üniversite-den yetişmiş hukukçular, nihayet gazeteciler profesyonel politikacı grubuna katılan sonraki halkalar oldu. Partiler, aristokratların yandaşlarıncı oluşturulan bir grup olarak ortaya çıktılar. Daha sonraları Batı’nın entelektüel tabakalarının manevi önderliğinde mülk sahibi ve kültürlü çevreler partileştiler. Bu partiler, sınıf çıkarlarına, geleneklere, ideolojiye göre örgütleniyordu. Din adamları, öğretmenler, profesörler, avukatlar, doktorlar, eczacılar, varlıklı çiftçiler, imalatçılar- İngiltere’de kendini centilmen sınıfından sayan tüm tabakalar- başlangıçta birçok siyasal kulüpte birleştiler. Küçük burjuvalar

kimi zaman içlerinden olmayan lider bulduklarında işçilerin sesini yükselttiler (Weber, 1987: 92-97, 99-101).

Weber (1987: 113-119) politikacı için üç niteliğin belirleyici olduğunu ileri sürer: “hırs, sorumluluk duygusu ve denge”. Politikacının davasına hırsla sarılması, onun inandırıcılığının temelidir. Bu, politikacıda bir davaya adanmışlık ve sorumluluk duygusunun birleşmesi anlamına gelir. Zira yalnızca tutku insanı politikacı yapmaya yetmez. Politikacının iki düşmanı nesnellikten yoksunluk ve sorumsuzluktur. Olaylara ve kişilere karşı mesafe onu kendini beğenmişlikten uzak tutabilir. Kendi eyleminin sonuçlarını kestirebilen bir faaliyetin içinde olması sorumluluk duygusunu gerektirir. Gerçekleri soğukkanlı bir şekilde özümsemesi, kısır heyecana kapılmış bir “amatör”-den onu ayırır. Güç zehirlenmesi politikacıyı içten çökertir. Hizmet ettiği ulusal, insan-cıl, toplumsal, ahlaki, kültürel, dünyevi ve dini amaçlar, politikacının davası için bir inanç konusudur. Bu inançlardan uzak olması en güçlü politik başarıları bile gölgede bırakabilir. Bir dava olarak politik etos, geleceğe karşı duyduğu sorumluluktur. Kendi eyleminin kestirilebilir sonuçlarına karşı sorumluluğunu bilerek, bir yenilginin vakarla kabul edilmesi yerine bahanelere başvuramaz. Burada esas olan sorumluluk ahlakıdır. Mutlak erekler son kertede ahlaki ortadan kaldırarak eylemi temelsiz bırakmaya yeter. Ulvi bir hedef uğruna rasyonaliteden kopuk bir ateşli fikrin savunucusu, eylemin sonuçlarına karşı sorumluluk duymaz. Politika hesap ve kafa işidir, fakat bir dava adına mutlak ereklere de dayanır. Duygularla kendinden geçmiş şarlatanlarla bir iddiaya kati bir şekilde inananlar mutlak erekler ahlakı açısından sınanabilir.

Politikacının bu nitelikleri pratik faaliyet alanının özellikleri ile bir arada anlam kazanmıştır. Mannheim’a(2002:134) göre eğitim ve öğretim görmüş bir politikacı etkinlik gösterdiği ülkenin tarihini bilmelidir; kendi ülkesinin ilişki içerisinde bulunduğu ve bu karşılıklı ilişkinin kendi politik çevresi haline gelen başka ülkelerin tarihlerini de bilmelidir. Böylece tarih ve onları tamamlayan istatistik veriler aracılığıyla söz konusu ülkelerin resmi kuruluşları politikacının etkinliği için gerekli verileri sağlar. Bununla birlikte sadece hukuken değil, bu kuruluşların içlerinden doğduğu ve onlar için var olduğu toplumsal koşulları ve geleneğinde yaşayan siyasal düşünceleri ve karşıtlarının düşünce dünyasını bilmelidir. Bunların yanında çok zor anlaşılabilir günümüz kitle demokrasilerinin kitle kontrol tekniklerini bilmelidir. Politikacı için “tarih, istatistik, devlet öğretisi, sosyoloji, fikirler tarihi, kitle psikolojisi; tüm bunlar, istenildiği kadar genişletilebilen dolayısıyla politikacı için önemli olan bilgi alanlarıdır.” Tüm bu bilgi alanları ancak bir politikacı olduğunda işe yarayabilir.

Politik faaliyet, akışkan güçlerden kalıcı olanı çıkarmak için yaratıcı bir süreçtir. Politikacının yaratıcılığı faaliyet içinde müdahil olabilmesidir. Bu da olaylara ve soğukkanlı bir mesafe içinde yaklaşma becerisinin bir ürünüdür. Politikaya gerçek anlamını veren işte bu akışkanlık içinde müdahale edebilmektir. Bu, politikayı, rutin işlerin tekrarı olan idareden ayırır. Bu akışkanlık, yabancı devletlerle henüz var olmayan sorunlara ilişkin anlaşmalara ilgililerin ikna edilmesi, vekillerin parlamentodaki vergi tekliflerinin geçirilmesi, seçim propagandası yapılması, muhalif grupların grev ve isyan hazırlıkları ya da isyanın ve grevin bastırılması gibi süreçler “politika”dır. Buna göre politika, rasyonelleştirilmemiş ve bir hareket serbestliği alanına işaret eder. Tröstleşme ve tekelleşme sürecindeki tüm eğilimlere rağmen planlı hale getirilmemiş ekonomi de politika alanının içindedir. Politika, politik aktörler arasında talihin kararlarının ağır bastığı mücadelelerin alanıdır.

Politikacı modern devletin gelişim sürecinde ortaya çıkmış bir kategoridir. Politikacıların özellikleri, bu sebeple, dönemsel değişimlerin izlerini taşır. Kralın soylular karşısında mücadelesinde öne çıkan gentry, liberal düşüncenin beslenme kaynağıdır. Soyluların “zümre” olarak tasfiyesi ve kralın maiyeti haline getirilmesi muhafazakar düşüncenin hareket noktasıdır. Kır ve kent arasında sosyal işbölümünün oluşması ve kırların tasfiye edildiği dönüşümün ürünü olan işçi sınıfının fabrikalarda oluşturduğu kendiliğinden mücadele burjuva radikalizmi ile birleştiğinde sosyalist politikacıların ortaya çıktığı görülebilir. İşçi sınıfının ve sosyalist politikanın devrim tehdidi ve yenilgisinin ardından liberallerden muhafazakarlara yükselen korkunun üzerine faşizmin politikacıları ortaya çıkmıştır. Kıta Avrupa’sına özgü iktidarın merkezde yoğunlaşmasının bir sonucu olan bürokratikleşmenin sonucu bürokratik politikacıların yükselişidir. Bu tür politikanın özelliği politik rejim biçimi olarak devlete tapınan faşizmle ortaklığa sahip olmasıdır. “Biz, iyi idareyi, en iyi anayasanın bile üstünde tutmuştuk” şeklindeki Prusya ideolojisinin ta kendisi olan bürokratik politika en önemli yansıması, devrim ve krize karşı çözümü kararnamelerde bulmasıdır (Manheim, 2002: 141-142).

Muhafazakarlar doğuştan gelen uzun deneyimlere ve içgüdüye yaslanırken, bürokratik politikacılar politikanın üstünü örter. Tarihselciler ise politika alanını irrasyonel olarak görür. Liberaller, parlamenter tartışmanın büyümesinde burjuvazinin yükseldiği dönemin aşırı entelektüalizmini referans alırlar. Marksist politikacılar ise praksis temelinde politikaya dayanırlar; zira eylemde bulunmaktan dolayı politikacı reel koşulların değişimine neden olur (Mannheim, 2002: 144-150).

Lenin (1999: 94), politik aktörün teori-pratik ilişkisini şöyle özetler: “Genelinde tarih, ve özelinde devrimlerin tarihi, her zaman en ileri sınıfların ve en iyi partilerinin,

en iyi avantgard’larının tahmin edebileceklerinden çok daha anlamlı, çok yönlü, canlı ve ‘kurnaz’dır. Ki, bu anlamlıdır da. Zira en iyi avantgard’lar on binlerin bilincini, iradesini, coşkunluğunu ve hayal gücünü yansıtır; devrim ise, yükselişte olan ve tüm insani yeteneklerin yoğunlaşma noktasında bulunduğu anlarda, en keskin sınıf mücadelesi tarafından harekete geçirilen birkaç on milyon insanın bilincini, iradesini, coşkunluğunu ve hayal gücünü gerçekleştirir.” Esas olan bu noktadan itibaren Devrimin bütün yetenek ve potansiyelleri açığa çıkarması ve bir irrasyonellik olarak görünmemesidir.

Politik aktör, politik tavır aracılığıyla diğer aktörlerden ayırt edilebilir. Politik aktörün politik toplulukla kurduğu ilişki yoğunlaştırıcı simgeler çerçevesinde gerçekleşir; tahakküm ve boyun eğme ilişkilerini kavrayış, bilgi, madde ve maneviyat temelinde yönlendirir ve araçsallaştırır. İktidar bir kimsenin kendi değer yönelimini bir başkasına benimsetme kapasitesi ve iradesidir. Politik aktörün değer yönelimine ilişkin duygusu, ussal bir amaç olarak değil, bir yaşam dürtüsü olarak belirir. Politik aktör, kendisini bir grup ya da bölge içinde güç ilişkileri ile nitelendirilen fenomen olarak ortaya çıkar. İktidar esas olarak belirleme olduğundan, bu belirlemenin başkaları üzerindeki etkisi, fayda, hakikat, güzellik ve kutsallık veçhelerinden geçerek, fizik alana yayılır ve fiziki zorlamadan ibaret hale gelebilir. İktidar araçları ve hedefleri psişik alana aitse aynı zamanda zihinsel alana da aittir (Spranger, 2001: 249-252). Bu anlamda iktidar, özgürlük ile temasa girerek belirleme/belirlenme diyalektiğinde somut görünüm kazanır. Özgürlük, eylem özgürlüğü, irade özgürlüğü ve iç (nefisten) özgürlük öğeleri aracılığıyla somutlaşır ve her bir insanın iktidarla mesafesi ölçüsüne dönüşür.

Politik aktörü pedagoğdan ayıran olması gerekenden değil olandan hareket etmesidir; politikada her insanın ve her şeyin “kullanılabilirliği” anlayışıyla hareket ederek politikacı, kişilerin akılcı olarak ikna edilmesi yerine onlarla bir duygu ortaklığını sürdürür. Fakat bu ortaklık özdeşleşme değil bir “mesafe pathosu”nu gerektirir. Bu anlamda politik aktör bir şey için bir şeye karşı harekete geçtiğinde gizlilik temelinde faaliyetini sürdürür. Politika açısından yalan da hakikat de birdir. Bir hakikat, topluluğu felakete sürükleyebilecekken bir yalan onu felaketten kurtarır¹. Politik yapı düzeyinde nesnellik ve hakikat, kişinin arzu ettiği ve inandığı şeyi açık bir hakikat olarak hissetmeye başladığı noktada yitirilir. Politik retorik ve bilimsel olmayan düşünce, politikacının yakıtıdır ve her şeyi araçsallaştırmasının ifadesidir. Bu açıdan politik aktör kendisini izleyen kişileri politik nesnelere olarak görür ve onları etkileyecek cazibenin yaratılması için yaşamsal ve zihinsel dürtüleri kullanır (Spranger,2001: 253-270).

¹ Nick Nolte’un oynadığı “Ateş Altında” filminde gazeteci karakterini temsil eden kahraman Nicaragua Devrimi esnasında Sandinist liderin öldüğü haberini gizlediği bir haber yapar. Burada yapılan bir gazeteci etiği ihlalidir, fakat bu haberin sonuçları daha fazla kan akmasını engellediği için topluluğun felaketten kurtarılması için bir işlev görmüştür.

Bellek ve tarih aracılığıyla kendisini diğerlerinden ayıran ve belirginleştiren politik aktör, yalan ya da hakikat üzerine bir spekülasyona başvurur. Politik retorik ve bilimsel olmayan düşünceye fiziksel cazibe ve psikik çekicilik katıldığında politik topluluğun inşası, politikayı kamu selameti ile kamu yıkımı arasındaki sınıra yerleştirir. Politik retorik, iradenin dayatılması anlamında politikanın cephaneliğidir; tarihin ve toplumun gerçekliği ya da ufku zamanın ötesine taşınarak iktidarın alameti olan korku ve hayranlık arasında gidip gelen tsunami olarak politik topluluğun yıkımı ve inşasını bir ve aynı sürecin parçası haline getirir. Bu, Zizek'in (1995:57-59) aktarımsal ilişki dediği şeyi somutlaştırır. Geçmişle bugün arasında yapılan bir aktarım, geçmişti tarihsel bir şimdi haline getiren projeye derinlik ve hareket kazandırır. Kendini doğrulayan kehanet gibi, geçmiş bugünü çerçevelenmede kullanılan bir politik nesne haline gelir. Deneyim ve etkinlik, ideolojik bir anlatı kazanarak geniş simgesel bağlamdan elde edilen bir referans bulur². Belirli bir olay politik bir olay haline gelerek bugünün söylemine biçim verir.

Bir söylem kendi içeriminde bir ilişki, akrabalık bağı kurarak aşkın bir özneyi işaret eder ve deneyimi soyut olan kavramın içine yerleştirir. Eski ilişki ile yeni ilişki farklı tarihsel bağlam içinde şekillense de her iki ilişki de birbirine referans oluşturabilir. On altıncı yüzyıl tarihsel bağlamı ile on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl bağlamları arasında farklar olsa da bu farkların silindiği bir tarihsel şimdinin çağrışımları politikanın kutuplaşma eksenini çizebilir. Burada fenomenolojik olay olarak “uluslar çağı”, “devrimler çağı” ya da “çok kültürlülük çağı” gibi adlandırmalar geriye dönüp bakıldığında “zamanın ruhu” olarak görülebilir. Tarihin sürekliliği ile değişimi arasında bu farklılaşmaların politikanın nesnesine dönüşmesi marjinalin her durumda yeniden politikaya yön vermesinin göstergesidir. Zira politika yalan ve hakikatin sınır çizgisinde bulunan bir ateşin sürekli yeniden körüklenmesidir. Bu, ortam ile kavram³ arasındaki ilişkiyi olağanlaştırır (Deleuze ve Guattari, 1993: 80, 89-90). Bu söylemin temas noktası tarih ve belleğin her daim devreye sokulmasıdır. Politik nesneleştirme, sermayenin temerküzünün, bireylerin gerek “ulusallık” sınırları içinde gerekse “ulusallık” sınırları

² 1980'lerin başında bir dergide yayımlanan iki Alman okur mektubunda, biri 'Türkler 1683'te Viyana Kuşatmasında yapamadıklarını, bugün göçmen işçilik adı altında yapmaktadır', diğeri "patates böceği patates tarlasını nasıl mahvediyorsa Türkler de Alman ulusunu öyle mahvediyor. Her ikisinden de kurtulmak için kesin çözüm var: imha!" diyerek her ikisi de aktarımsal ilişki kipini kullanıp ilki tarihsel düşman kategorisine, ikincisi daha yakın bir döneme Ari Alman ırkına referans vermektedir. Eylemde bulunduğu durum (düşmandan korunma) ile eyleme neden olan şey (ırkçı nefret) arasında öz-bilinçli bir öznenin (aktarımsal ilişki) yapılandırdığı görülmektedir.

³ Bu olgu, ilk zamanlarda Almanya'ya giden Türk işçilerini "misafir" şeklinde adlandırmalarında görülür. Aslında bu sözcük sonraki yıllarda Almanya'da gelişen "yabancı düşmanı" ve "ırkçı" söylemin ateşkes terimlerinden biri olarak nitelenebilir.

dışında yurtsuzlaştırılmasına neden olan süreç hakkında işlemezen yurtsuzlaşmanın halklara ilişkin sonuçlarına uygulanabilmektedir⁴. Bir görüş, bir grubun kurulmasında bir koşul olmaktan çıkıp herkesin edinmek zorunda olduğu algılanım ve duygulanım düzeyine çıktığında zafer kazanır. Bu, sürekli olarak belli bir kalıba oturtma anlamında psiko-sosyal tiplerin yaratılması sürecidir.

Politik İlişkinin Bağlamı

Politik aktör ya da politikacılar toplumun yeni ve eski güçlerinin iktidar mücadelesine soktuğu volan kayışlarıdır. Bununla birlikte bu iktidar mücadelesinin başlangıçtaki radikalliğinin uyum ve siyasal bütünleşme yönünde ilerlediğini söylemek bugün için hala söz konusu değildir. İktidar bölünmeleri ve mücadelelerinin silahlı biçimlere dayandığı örneklerin hala yaygın olduğu gözlenmektedir. Hakim ve bağımlı gruplar arası ilişkilerin verili iktidar yapısı alışkanlığın gücü tarafından desteklense de dünya sisteminin ve toplumların akışkanlığının pıhtılaşmamış bölgeleri yeni çıkışlara gebe dir. Yeni güçlerin ortaya çıktığı her yerde yeni politikacıların ortaya çıkması beklenmelidir. Hakim kültüre dayalı iktidar ilişkilerinin dönüştürülmesinde Gramsci’nin gözlemiyle, politik bağlanma içindeki “organik entelektüeller” önemli rol oynar. Weber’in sözünü ettiği politik iktidarın verili yapısı dışında kalanlar yeni politikacı tipinin de kaynağıdır. Bu olgu bireylerin o zamana kadar yorumlanan çerçevenin dışına çıkmasını, özdeşleştiği ilişkilerden silkinmesini ve yaşamın yeni olasılıklarına açılmasını sağlar. Çoğu zaman politik bağlanmaya bile gerek kalmadan insanların hakim ilişkilerin dışına düşmesi söz konusudur⁵. Bir potansiyel politik topluluğun ya da tabi grupların içinde olmak ve onların deneyimlerini aktarmak da hakim ilişki biçimleriyle karşı karşıya gelmek için bir vesiledir. Entelektüellerle kurulan iletişimsel diyalog, diğer entelektüeller için de bir uyarıcı ve taşıyıcı bir işlev görür. İnsanların girdikleri ilişkilerde kalıplaşması ya da bir nevi ilişki kalıplarıyla özdeşleşmesi/nesneleşmesi taşıyıcısı oldukları kalıplara uyumu sağlayan zımnî bir itaat üretimini içerir. Bu ilişkilerle insani özün çelişkisi sonuçta man-

⁴ Doxa kendini şu şekilde sunan bir önerme tipidir: algısal-duygusal bir yaşanmışlık konumlanışı verildikçe (örneğin şölen masasına peynir getiriliyor), birisi bundan katıksız bir nitelik çıkarır (örneğin ağır bir koku); ancak bir yandan niteliği soyutlarken, bizzat kendisi ortak bir duygulanımı duyan türe-ortak bir özneyle özdeşleşir (peynirden nefret edenler topluluğu- bu kimliğiyle de peyniri, çoğunlukla bir başka niteliğine bağlı olarak sevenlerle rekabete giren topluluk)...Bu tıpkı Hegel’in anlattığı öyküdeki, “Kocakarı yumurtaların kokuşmuş” denen satıcının, “kokuşmuş sensin, ve anandır ve de büyük anandır” diye yanıt vermesi gibidir: görüş soyut bir düşüncedir ve küfür bu soyutlamada etkili bir rol oynar, çünkü görüş özel durumların genel fonksiyonlarını ifade eder. Algılamadan soyut bir nitelik ve duygulanımdan da bir genel güç çıkarır: her görüş bu bağlamda siyasal bir kimlik edinmiştir.” (Deleuze ve Guattari, 1993: 131).

⁵ Antonio Gramsci’nin editörlüğünü yaptığı L’Ordine Nuovo’nun sloganı organik entelektüellerin şiarını verir: “Bütün zekanıza ihtiyacımız olduğu için kendinizi eğitin. Bütün coşkunluza ihtiyacımız olduğu için kendinizi uyardırın. Bütün gücünüze ihtiyacımız olduğu için kendinizi örgütleyin” (Coben, 1998: 11).

tıksal bir çıkış ve yorumlama ile kapatılır. İlişkilerin üzerini örten şal öyle kuşatıcı hale gelir ki insan kendi örtüsünü yırtıp atacak mecali bulamaz. Hakim ve tabi gruplar arası ilişkilerin üzerindeki şal “organik entelektüeller” olmaksızın atılamaz hale gelir.

Politik faaliyeti çatışmalı hale getiren şey, hakim ve tabi gruplar arasındaki iktidar ilişkisini çözmesidir. Yeni bir politik aktörün ortaya çıkması, eski ilişkileri zorunlu olarak hedef alır. Öyle ki her bir ifadenin çağrışımlı olduğu durumda topluluğun karmaşık örgütlenmesi içinde aktörün aradığı iki temel ilişkinin kökü vardır. Birincisi topluluğun olanca katılığıyla mevcut ilişkilerin ağırlığı altında değişme korkusudur. İkincisi ise bütün ürkekliğine rağmen topluluğun karmaşık örgütlenmesini yaran değişme arzusudur. Bu iki şey arzunun bastırılması ve harekete geçirilmesi diyalektik bir birlik içindedir. Bireylerin politik topluluk içinde süreklilik içinde örgütlenmiş oluşu, onları sınır ihlalleriyle ve sınır kontrolleri arasına sıkıştırır. İktidarın yukarıdan fiziki zorunun yayılmasını aşağıdan destekleyen “düzen ve sükunet” arzusu vardır (LaclauveZac, 1995: 26-27). Bu, Georg Lukacs’ın “şeyleşme” dediği şeydir. Hiçbir düzen aşağıdan ussallaştırılan/uysallaştırılan uzanım olmadan kurulamaz. Her türden ilişki tarzı, belli bir katılık içerdiği andan itibaren onu kuşatan bir ussallaştırıcı örtü ile örtülür. Bu, öz ile deneyim arasındaki ayrımın yitirilmesidir. Lukacs, işçi sınıfındaki “şeyleşme” tespitinde özne vasfının yitirilmesi olgusunu işaret etmiştir. Yukarıdan bütünleştirici pratikler ile aşağıdan bütünleştirici pratikler, parlamenter rejim altında kurumsallaşmıştır. Parlamenter rejim doğrudan rıza sağlayamadığı durumda, etkin ve edilgin rıza göstermeyen gruplar üzerinde disipline edici hegemonya yerine devlet zoru ve tahakküm devreye girer (Coben, 1998 :16-17).

İnsan bilgisinin başlangıçtan itibaren duyulabilir dünyadan üretilmesini sınırlayan bir eşitsizliğin içinde olması, politik ilişkinin insanın özgürleşmesinin önüne bir set olarak çekilmesine neden olur (Elliott, 1981: 447-454). Politik ilişki her durumda değişen bir ilişki formu olmakla birlikte, toplulukların bir alan içinde habitus oluşturmalarından itibaren işlediğini kabul etmek gerekir. Bourdieu(akt. Balog, 2001: 186-187) için alan ve habitus kavramları bir araya gelişin özgül bir matrisini verir. Alan değerlerin eşitsiz dağılımından oluşur. Değerler (Bourdieu’da sermaye) denilen şey, grup kimliğinin referansıdır. Değerler, her bir üyenin grup içindeki hareketini kolaylaştıran niteliği ile alanda habitusun oluşumunu sağlar. Değerlerin dağıtımının referansı habitusu oluşturan mücadelede saklıdır. Grubun üyesinin “başarısı” değerlerin verili paylaşımında değil, üyenin kişisel “başarı” düzeyinde saklıdır. Gerçeklik, bu nedenle, kişinin algılamasına dayandırılmıştır. Değerlerin birikimi ve eşitsiz dağılımı, kaotik bir duruma yol açmaz, tersine bize bireylerin hareketinin çeşitliliğini verir.

Türkiye’de Politik Ortam ve Politikacının Görünümü

Türkiye’de politik dönüşüm, ilk toprak kaybının yaşandığı son Viyana kuşatmasından⁶ sonra ele alınmalıdır. Gerçi erken modern devlete ilişkin ilk dönüşümlerin başarısızlığı on altıncı ve on yedinci yüzyılları işaret etmektedir (Abou-El-Hac, 2001). Bu Avrupa devlet sistemine dahil olma sürecinin bir yansıması olarak görülebilir. Bu tarihten sonra değişim vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelmiştir. İmparatorluğun merkezi ve çevresi arasındaki gerilim, Avrupa ile rekabet ve savaşın dinamiklerini etkilerken merkezin güçlendirilmesi eğilimini politik iktidar mücadelesinin merkezine yerleştirmiştir. Batı’nın üstünlüğü olarak kayda geçen başarısızlık, özgüven yitimine ve reform ihtiyacına zorlayan bir kuvvettir. Osmanlı düzeninin geleneksel örgütlenmesi, merkezin savaş gücü Yeniçeriler ile taşranın savaş gücü Sipahilerden oluşuyordu. Düzenin bozulması, ganimetlerin kesilmesi ve yeni kaynakları yaratacak işbirliklerinin sağlanamamasının bir ürünüydü. Merkez, taşranın gücünü kırmak için umutsuz bir şekilde sürekli müsadereye başvuruyordu. Bu müsadereler “orta hallilerin” güçlenmesini doğuracak sonuçlar üretmedi ve imparatorluğun ekonomik temelinde değişiklikler yaratamadı. İmparatorluk kaynaklarının hızla aşınması, imparatorluğun soylu maiyetinin lüks tüketimi ile taşrada üretimin yenilik ihtiyacına cevap verecek artı değer üretilemediği koşullarda yıpratıcı bir iktidar mücadelesi ve başarısız fetih girişimleri savaş kapasitesinin düşmesiyle sonuçlandı. İmparatorluğun süregelen krizi yenilik ihtiyacını dayattı ve yenilikçi güçler ile buna direnen güçleri karşı karşıya getirdi. 1699 Karlofça Anlaşmasından sonra Osmanlı, vassalı olmayan bir imparatorluk haline geldiğinden içerdeki politik iktidar mücadelesi zorunlu bir aşamaya girdi.

Taşra idari ve politik görevlerine merkezden görevlilerin atanmasında on yedinci yüzyıldan itibaren önemli gerilemeler olmuştur. Bu taşra ayanları ve eşrafın yükselen gücünün taşrada politik iktidar bileşimini değiştirmesinin bir sonucuuydu (Quataert, 2003: 86). Üçüncü Selim’in reform girişimi, farklı doğal ekonomileri bir araya getirmiş olan imparatorluk topraklarının bölünmesini de beraberinde getirdi. Vahabi ayaklanmasını geçici olarak bastırılmış olsa da yeni askeri kuvvetler Mısır’da Mehmet Ali Paşa’nın kontrolünde gelişen reform hareketlerine öncülük ettiler. Resmi olarak İmparatorluk toprakları arasında görülse de Paşa’nın reformlarının sonucu Mısır fiilen bağımsız bir devlet haline geldi. İmparatorluğun Balkanlarda uyguladığı haraç sistemi vergilendirme sürecine dönüşürken başlayan isyan dalgası (1804 Sırp, ardından Yunan, Arnavut, Bulgar ayaklanmaları vb.) on dokuzuncu yüzyılın sıradan vakaları haline geldi. İmparatorluğun kaybedilen topraklarında ayanlar merkezin politik

⁶ 1699Karlofça Anlaşması toprak kaybının gerçekleştiği ilk resmi bağıttır.

görevlileri arasına giriyor ve merkezle bütünleşiyordu⁷. Bu, yönetim araçlarını yitiren feodal “zümre”nin sarayın maiyetine dönüşmesinin bir ifadesidir.

Osmanlı’da politik iktidar mücadelesi, Batı Avrupa’daki dönüşümlere benzer biçimde on dokuzuncu yüzyıl boyunca keskinleşti. İmparatorluğun geleneksel örgütlenmesini değiştiren önemli olaylardan biri Bab-ı Ali’nin saraydan ayrılması (1809) ve vekâletlerin kurulması sürecidir. Bu dönem İmparatorluğun ayrılıkçı ve feodal hareketlerle aynı anda karşılaşması dış müzakereleri İmparatorluk için önemli hale getirdiğinden Reis-ül Küttablık dairesinin hızla büyümesi ve Tercüme Odasında yetişen aydınların Osmanlı’nın ilk bürokratik politikacılarını oluşturmasını açıklar. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının politik ekolojisi eski iktidar blokunun yıkılması ya da kısmen etkisizleştirilmesi ve yeni iktidar blokun yaratılması sürecinde bir dengenin ön plana çıktığını gösterir. Bu dönemin politik tipi “Tanzimat adamı” olarak adlandırılan Batı’yla işbirliğini politik dönüşümlerin referansı olarak gören bir politikacı tipidir.

Batı ile işbirliği oldukça sancılı bir işbirliğidir: demokrasi adı altında İmparatorluğun meşruiyet temelini değiştiren eşit yurttaşlık için reform uygulamaları ön plandadır. Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler 1804 Sırp Ayaklanması ile bir değişimin başlangıcı, yeni bir politik fenomenin ifadesidir. Ardından Yunan Ayaklanması ve diğer bölgelerde özerklikçi ve ayrılıkçı hareketler gelmiştir. Bu değişim, imparatorluğun içinde Müslüman nüfusun değişime tepkisine yol açmıştır. 1858 Cidde Ayaklanması, 1859 Kuleli Vakası bunlardandır. 1826’da Vakayı Hayriye ile birlikte geleneksel Osmanlı düzeninin temel kuvveti Yeniçeriler tasfiye edilmiş ve yeni bir ordu kurulmuştur (Asakir-i Mansure-i Muhammediye). On dokuzuncu yüzyıl İmparatorluğun Batı tipi yenilikçiliğe yönelmekle birlikte, toplumsal temelin içsel uzlaşma ve tasfiyelerle güçlendirilmiş koordine edici kapasiteye dayandığı söylenemez. Tam tersi Osmanlı’nın üretim temeli olan geleneksel sanayi ve tarımsal üretim Batı pazarlarına açılmış ve ülke ekonomisi “yarı sömürge” denilen bir sisteme dahil olmuştur.

Osmanlı’nın ülkeyi Batı pazarına açmasının ekonomik ve politik sonuçları birbirine düşman güçlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Batı Avrupa pazarlarına açılan ülke ekonomisi içinde pazar için üretime yönelmiş ekonomik birimlerin üretimi Batı hammadde pazarlarının ihraç ürünü haline gelmiştir. Bu ürünleri ihraç eden unsurlar İmparatorluğun Gayrimüslim tebaası içinden Batı Avrupa ülkelerinin Konsolosluk beratı ile Konsolosluk yurttaşı olmuş, Batı işbirlikçilerine dönüşmüştür. Sırp Ayaklanmasından beri Gayrimüslim tebaanın unsurlarına karşı güvensizlik sonucu bürok-

⁷ 1808 Sened-i İttifak’ın mimarı Rusçuk Ayanı (Sadrazam) Alemdar Mustafa Paşa bu tipe örnektir. Bu değişim süreci Üçüncü Selim’in başını yemiş ve uzun bir denge iktidarı olan II. Mahmud’un iktidarına yerini bırakmıştır.

ratik görevlere ve dış ilişkilere Müslüman Türklerin girmesi söz konusu olmuştur. Saray çevresiyle irtibatlı Müslüman Türk bürokrasinin oluşması Bab-ı Ali’de yoğunlaşan bir merkezci kadronun genişlemesine yol açmıştır. Bu gelişme On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıla sarkan Müslüman Türk bürokrat- Gayrimüslim burjuvazi kutuplaşmasının kaynağını oluşturmuştur (Göçek, 1999).

Askeri ve idari yenilikler merkezde sivil ve askeri bürokratik yoğunlaşmanın kaynağını oluşturdular. Bu gelişme İmparatorluğun taşrasında İslam’ı temel alan bir muhalefetin (Ticanilik, Vahabilik) doğmasını da açıklamaktadır(Quataert, 2003: 90-92). Burada ortaya çıkan birinci argüman, Batılılaşma, Batıya yenilmiş olan Osmanlı’nın askeri ve politik üstünlüğünü yitirmesinin sebebidir. Batının yeniliklerinin ithal edilmesi yeniden güçlü bir İmparatorluğun kapısını açacaktır. İkinci argüman, Batı karşısında zayıf düşmemize neden olan İslam’ın temel akidelerinden uzaklaşmamızdır. Batı karşısında yeniden güçlenmemizi sağlayacak olan kaynak İslam’ın ilk temellerine dönmektir. Bu da Batı’ya ait ne varsa kökünü kazımdan geçer. Bu argümanlar etrafında politik iktidar mücadelesi şekillense de bürokratik kadro döngülerini ve tasfiyelerini rejimin pratik ihtiyaçları belirlemiştir.

Yeni aydınlar ve yeni bürokratlar İmparatorluğun çözülme sürecinde eski bürokrasi ittifakına karşı güç kazanmıştı. Eski düzenin ulema-yeniçeri-ayan ittifakı, yeni düzenin kalemiye-bürokrasi ve aydın tabakasıyla bir güç mücadelesine girdi; çatışmalar halkın hakemliğine başvurularak çözülecekti. İmparatorluğun merkezinde tutuculuğa yer yoktu. Zira savaş pratikleri değişime zorluyordu. Batı ile ilişkilerde merkez, kendi içinde bürokratik kadroların el ve yer değiştirmesi dışında bir alternatifle karşılaşmadı. Olsa olsa değişimin hızı konusunda duyulan kaygı politikayı farklılaştırıyordu. Fakat Osmanlının bölünmesi değişim sürecinin bir parçasıydı. Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yerel dinamikler çevresinde güçlenen siyasi birimler, İmparatorluk için varlığı açıkça tanınmış ve kabul edilmişti. Bu bölgelerde politik hareketler yerelliğin etkisi altında şekilleniyordu (Günlü, 2016).

On dokuzuncu yüzyılda İmparatorluğun yaşadığı iç kargaşa, sivil ve askeri bürokrasinin öne çıktığı bir denklemi yarattı. Bu İmparatorluk bürokrasinin Müslüman Türk karakterinin sağlamlaşması ve bu çerçevede yeni politika unsurlarının doğmasını sağladı. Batı eğitimi almış yeni bir literati ve mektepli grubuna Türkiye’de kurulmuş okullardan katılımlar oldu. Batı’da politikacı gruba katılan önemli bir unsur olan literati, Türkiye’de de 1860’lı yıllardan sonra Yeni Osmanlılar Hareketi mensupları arasından yeni kuşak aydınlar oldu (Namık Kemal, Şinasi buna örnektir). Ulemanın yönetim

araçlarından koparılmış unsurları da 1840'lı yıllardan itibaren devlet dairelerinde yeni roller üstlenmiştir (Ahmet Cevdet Paşa gibi).

Tanzimat'ın yönetici elitini yetiştirmeyi amaçlayan Mekteb-i Mülkiye'de Fransızca öğrenmek zorunludur. Genel tarih, devletlerarası hukuk, matematik ve fen dersleri, eski eserler ilmi, ulum-u tabiiyenin başlangıcı ve diğer dersler ile bir bütün olarak ve Osmanlıca üzerine okutulacaktır. 1869 tarihli Marif-i Umumiye Nizamnamesi ile devlet yönetiminin her dalına gereken memurların yarısı Mülkiye Mektebinden mezun olanlarca üst kademe yöneticileri olarak, yarısı da mülki görevler ve kalemlerde çalışırken başarılı olmuş deneyimli ve bilgili kimselerden seçilecektir (Koçer, 1987:134-136). Bu devlet kadrolarının ikili bir kaynağa (mektepli-Alaylı) dayalı olarak şekillendiğini ve çekişmeli meşruiyet sorunsalının arka planını açıklar.

Osmanlı modern eğitimi henüz yeni gelişirken yabancı özel okul olarak 1863'te açılan Robert koleji, Türkçülük ve milliyetçilik akımının başlatıcısı Ahmet Vefik Paşa'nın arsası üzerinde inşa edilmiştir. Batı'ya öğrenci gönderilmesi yenileşme hareketlerinin temeli sayılmıştır. Bu sebeple, III.Selim döneminde Fransa'ya İshak adlı bir Türk genci tercüman olarak yetiştirilmek üzere gönderilmiştir. II.Mahmud'un emriyle 1830'da Tıbbiye ve Enderun öğrencilerinden 150 kişinin yurt dışına gönderilmesi istense de bu karar sonradan değiştirilerek Harbiye ve Hendesehane-i Amire'den seçilen başka öğrenciler gönderilmiştir. 25 Şubat 1857'de Yükseköğretim kuruluşlarına öğretmen yetiştirmek üzere Maarif Nezareti tarafından Paris'e gönderilen iki öğrenci, sonradan 2. Darülfünunda Rektör olan Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi'dir (Koçer, 1987: 39, 65, 71). Batı Avrupa sistemine dahil olmanın ifadesi olan bu eğitim hareketleri yeni tip kadroların Tanzimat iklimi altında ortaya çıktığını gösterir. Yeni Osmanlılar Hareketinden Genç Türkler Hareketine yeni politikacı kuşağının modernleştirici güçleri olarak Batı eğitimi politikada ortaya çıkan yeni etosun kaynağı olmuştur.

Meşrutiyet Devriminin öncülüğünü yapan Genç Türkler Hareketi muhafazakar, militarist/milliyetçi (bürokratik) ve liberal, kısmen de sosyalist görüşler etrafında örgütlenerek Batı'da gelişen modern politikanın bir izdüşümünü yarattılar. Modern politika iktidar-muhalefet ilişkilerinin belli bir istikrar ya da çatışma içinde olmasıyla karakterize olur. Bu durum Türkiye açısından da oldukça çatışmalı bir süreç olmuştur. İmparatorluğun değişmesi sürecinde iç dinamikler ile dış dinamiklerin etkileşimi Müslüman Türklerin Gayrimüslimler ve Türk olmayan Müslümanlar ile ilişkilerini değiştirdi. Müslüman Türk bürokrasi ile Gayrimüslim burjuvazinin güvensizlik ve çatışması imparatorluğun çöküşünü getirdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Gayrimüslimler ile Müslüman tebaa arasındaki gerilim bu çatışmanın bir ifadesiydi (Göçek, 1999).

Osmanlı mirası üzerine yükselen politik iktidar yapısı Müslüman tüccar, işadamları ve sanayiciler ile toprak ağaları arasında işbirliğinin geliştirilmesine ön ayak olan bürokrasinin koordinasyon görevini ön plana çıkardı. İmparatorluğun on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ilk çeyreğine savaşlarla ve ardından doğuda Kürt isyanlarıyla süren içsel düzenleme dönemi, sivil ve askeri bürokrasinin koordinatörlüğünün sorgulanmaksızın kabul edildiği bir dönemi içerir. Bürokrat ve politikacıların iç içe olduğu bu süreç, 1924’ten itibaren bürokrat-politikacı ayrılığı ile biçimlense de bu ilişkinin 1950’ye kadar esasta çok değişmeden kaldığı kabul edilebilir. Bu dönemin temel özelliği bürokratik politikanın hakimiyeti ile kendisini gösterir. Bürokratik politika, Prusya tipi bir politika ve politikacının şekillendirdiği bir alan inşa etti: Kararnamelerle yönetim bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Meclis her zaman açık olsa da muhalefetin sıkı biçimde denetlendiği bir politik kontrol aracılığıyla işliyordu. 1925 Takrir-i Sükun Kanunundan sonra örgütlü bir muhalefet hareketinin izlerini görmek zordur. 1930 Belediye seçimlerine giren kısa anlı Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi hariç politik muhalefete rastlanmamıştır. 1946 çok partili hayata geçiş örneğinde bile muhalefet “majestelerinin” muhalefeti olarak kendini gösterir. Bürokrasinin uzun süreli koordine edici kapasitesi Atatürk’ün önderliğinde devlet-toplum arasındaki ilişkide kopukluğun ifadesi olarak ortaya çıkan bir kutuplaşmayı ifade etti. Bu kutuplaşma aydın-halk karşıtlığı ile ifade ediliyordu. Bu politikanın temel esası toplumun dönüştürülmesiydi. Cumhuriyet bu anlamda literatü tarafından bir Aydınlanma Devrimi olarak görülüyordu. Halk sınıfları tarih sahnesine 1930 belediye seçimlerinde dinsel bir muhalefet dilinin etrafında çıktı. Dini jargon politik iktidar ilişkilerinin dışına çıkarılmış ulemanın kalıntıları olan din adamları etrafında yeraltına inmiş bir muhalif söylem ile kendini temellendiriyordu (Süleyman Hilmi Tunahan, Said Nursi ve diğer tarikat ehli). Tekke ve zaviyelerin kapatılması bu grubu yasadışı alana dönüştürerek doğrudan yeraltının unsurlarına çevirmişti. Kırsal dünyanın kaderciliğinin örtüsü altında dini jargonla güvenli temsilcisini bulan bir sessiz muhalefet doğmuştu.

1925’de Aşar ve Ağnam vergisinin kaldırılması, büyük toprak sahipleri giderek artan rezervleri güçlerini örgütleyecek platformu güçlendirmek için kullandılar. Sivil ve askeri bürokratik koordinasyon korporatist evreden geçerek aşınmış iktidar ilişkilerinin ve değişen toplumsal çevrenin bir yansıması olarak politik önderliği toprak sahiplerine kaptırdılar. İktidarın toplumsal ekolojisini değiştiren dinamikler, bizatihi bürokratik önderlik altında yaşanan görelî istikrarın sonucuydu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası düzen, uluslararası işbölümünün yapısında ciddi bir değişiklik olmaksızın toprak sahiplerine dayalı iktidarlara destekledi. Bunun bir yan-

sıması Türkiye'nin ihracata dayalı bir politikaya geçişiydi. 1920'lerden beri iktidara hazırlanmış toprak sahipleri⁸ 1950'de "jandarma baskısına son" "yeter söz milletindir" sloganları etrafında geniş halk kesimlerinin duygularına ve çıkarlarına seslenerek iktidara geliyor ve artık bürokrasinin koordinasyonuna ihtiyaç duymuyorlardı.

Batı ile işbölümünün yapısına uygun tarımsal ürünlerin ihracatı geniş tarımsal küçük üretici ağınca desteklenen siyasal rejimin yakıtını sağlıyordu. İşbölümün eşitsiz ticaret hadleri, giderek artan borçlanma ile sonuçlanarak ekonominin çarklarını tıkadı ve 1960 Darbesiyle politika sahneyi askerın hakemliğine bıraktı. Bu tıkanma bizim gibi ülkelerde sık kesintiye uğrayan demokrasi deneylerinin krizlerinin kaynağını oluşturmaktadır. Tarımsal ihracata dayalı ekonomi, darbe sonrası ithal ikame politikası ile büyük ölçekli işletmelerin ön plana çıktığı montaj sanayinde giderek artan işçileşme ile taşrada eşrafın ya da ön burjuvazinin kapitalistleşmeden etkilendiği bir dönüşüm sürecini doğurdu. Politikacılar, toprak sahipleri yanında taşra eşrafın-ön burjuvazinin özlemlerini yansıtan Batı ve büyük sermaye karşıtlığı ile kendisini gösterendini bir söylem (İslami) aracılığıyla kapitalistleşmeden zarar gören kesimlerin sesini yükseltiyordu. 1965 seçimlerindeki önemli gündem bu dini açıyı seçmenlerin ilgisine sunmuştu⁹. Kapitalistleşmenin yarattığı ikinci politikacı grubu sendikacılar ve sol aydınlar arasında kültürlü bir çevreye dayanan ve işçilerin sözcülüğüne yönelen Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıydı. Bu politikacılar, işçilerin hakları ve demokratik temsilini ve katılımını esas alan bir çizgide kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı yeni bir sosyal çevrenin temsilcisiydi.

1960'lı yılların sonuna doğru kısmen de olsa barışçı politik iktidar mücadelesi ortamı yerini daha fazla çatışmaya ve sokak gösterilerine bırakacaktı. Bu çatışmalı ortam Türkiye'nin ekonomik ve sosyal değişiminin politik alana yansıyan sancıları olarak görülebilir. Ancak yükselen politik bilincin bir ifadesi olan politik iktidar mücadelesi 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesinde askerın hakemliğinde politik aktörlerin zorbalık altında bastırılmasıyla sonuçlandı. Bu değişim, ekonomi politiğin bir yansıması olarak 24 Ocak 1980 Kararları ile çakıştı ve ithal ikameci politikadan ihracata yönelik politikaya da geçişin aracılığını yaptı. İki yeni politikacı kuşağından biri (işçilerin politikleşmesini temsil eden politikacılar) 12 Eylül Darbesinin zorbalığı altında ezildi. Fakat ekonomi politik, dünya ekonomisinin neoliberal dönüşümlerine

⁸ Büyük toprak sahipleri kastedilmektedir. Küçük toprak sahiplerinin yer aldığı bu kesim tarımsal hammadde ihracını esas alan bir ekonomik politikanın destekçileri olmuştur.

⁹ 1965 seçim propagandalarında ilk kez gündeme gelen İsmet İnönü'nün Türkiye İşçi Partisine karşı ileri sürdüğü CHP'nin "ortanın solu" sloganı karşısında Süleyman Demirel'in "ortanın sağındayız Allah'ın yolundayız" sloganı bu yönelimin bir ifadesidir.

tutunarak ön-burjuvazi ya da Anadolu eşrafının küçük ve orta sermaye kesimlerine dönüştüğü bir kapitalistleşme sürecine girmesine zemin oluşturdu. Artık toprak sahiplerinden sonra geniş toplum kesimlerine yayılan bir politik önderlik, yine ihracata dayalı politika ekseninde, küçük ve orta büyüklükteki sermaye sahiplerinin oluşturduğu toplumsal ekolojinin üzerine yükseliyordu. 1980’li yıllar, liberalizmin bütün avantajlarından yararlanan bir iş çevresi yarattı. Dini bir sivil toplum faaliyeti ile iç içe geçen ve halk tabakalarının dünyasını, hayal ve özlemlerini sempatik tarzda üstlenen bu yeni iş çevreleri toplumdaki etkinliğini ekonomideki konumlarından ve destekledikleri sosyo-politik faaliyet biçimlerinden ve dini bir açıyı ön plana çıkaran medya söyleminden alıyordu. Ekonomide faiz karşıtı söylem yeni iş çevrelerinin büyüme arzularını temsil ediyor ve başlangıçta “adil düzen” söylemiyle işçilerin özlemlerini de bu arzuların içine alıyordu.

1950’lerde toplumda küçük bir yer tutan üniversite çevresi, 1980’li yıllardan sonra geniş bir toplumsal çevreye dönüştü. Toplumun bütün kılcal damarlarına yayılan densesek toplumunun yükselme hırısı, üniversiteyi ve medya tarafından kutsanan serbest piyasayı işaret ediyordu. Medya bu yeni politikacı kuşağının odak noktasıydı. Bununla birlikte şehirleşme eğitimi zorunlu olarak politik iktidar mücadelesinin merkezine yerleştiriyor ve eğitimin içeriğini aşırı bir şekilde politikleştiriyordu. 1980’li yıllardan itibaren politikacıların temel ilgi noktası eğitim olmuştu. Eğitim hem değerlerin (kültür ve toplumun yeniden üretimi) hem de teknik bilgi ve becerinin (emek piyasası) stratejik bir noktasıydı. Bu nedenle eğitim politikası üzerine politik iktidar mücadelesi özel bir önem taşıyordu. Üniversite mezunlarının devlet kadrolarına yerleştirilmesi, merkezden çevreye doğru yayılan bir dinamik izlemiştir. Bu aynı zamanda aydın-halk karşıtlığı etrafında sürdürülen tartışmanın mücadele alanı olarak kendini gösterir, geniş halk tabakalarındaki yükselme hırısının tatmin edilmesine de hizmet eder.

Türkiye’de politik önderlik ilk kez bürokratik kadrolardan yaygın bir toplumsal desteğe sahip burjuva çevresine dayanan politikacılara geçmiştir. Bu yükselme hırısı, öyle bir noktaya gelmiştir ki tesadüfe bırakmayacak şekilde belli bir iktidar grubu ve ideolojik ağa dayalı kanallardan ilerleyen personel politikası olarak kendini göstermiştir. Bu personel politikası, sonu felaket olsa da (15 Temmuz darbe girişimi) geniş toplum kesimleri arasında bir sorun olarak görülmemiş, eleştiriler belli bir toplumsal grubun kısır muhalefet çekişmesi olarak küçümsenmiştir. Bugün politikacıların oluşturduğu yeni jargon, tarih ve belleği her zaman devreye sokan ezilmiş halk tabakalarının elde ettiği iktidara sonuna kadar sarılmaya çağırıyor. Bu tür bir politik jargon, politikacı tipi olarak son altmış yılda şekillenen küçük ve orta büyüklükte sermaye

sahiplerinin kendi dünyaları ve Batılılaşma serüveni içindeki hayal kırıklıklarını yansıtmaktadır. İş çevrelerinin giderek büyüyen sermayelerini daha da büyütecek hayaller Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerinde ifadesini bulmuş görünüyor. ,

Türkiye’de Politik Aktörün Görünümü ve Tipleştirme

Politik iktidar mücadelesinin ortaya çıkardığı politik aktör tipleri modern toplumun dönüşümünün bir sonucudur. Sosyolojide bu dönüşümü ele alan en etkili tezlerden biri dünyevileşme tezidir. Dünyevileşme, modernleşme, sanayileşme ve bununla bağlantılı politik değişim sonucu dinin toplum içindeki ve insanların gönülleriyle zihinlerinde etkisinin azalmasıdır. Farklı kalıp ve görünümler olsa da genel olarak dünyevileşme tezi geçerlidir. Fakat bu İslamiyet için geçerli değildir. Müslümanlıkta son yüzyıl içinde dinin etkisi azalmamış, tersine artmıştır. Öteki toplumların kendileri özgü farklı İncil’i vardır, fakat İslamiyet’in kendisi Kuran’dır. Dinin toplum üzerindeki etkisi, öteki özelliklerinden bağımsız gibidir; geleneksel rejimler altında yaşayan toplumlarda ve radikal sosyalist politikaları benimseyen toplumlarda aynı ölçüde geçerlidir. Her iki durumda da dünyevileşme gerçekleşmemiştir; aralarındaki istisna, Türkiye’dir. Müslümanlıkta laikleşme neden gerçekleşmemiştir? Bu sorunun esas yönlerinden biri İbn Haldun’un tezinde somutlaşır. Yöneticiler, kırsal dünyanın politik yetenek ve erdemlerinden devşirilir. Bunun karşısında ön plana çıkan Platoncu eğitim vardır. Buna göre eğitim elitin oluşumu yoluyla Haldun’un sözünü ettiği istikrarsızlığı aşmanın temel bir yoludur. Bu Platoncu teze Osmanlı’da ulema eğitimi ile ulaşılmış ve güçlü bir ulema sınıf ortaya çıkmıştır. Ulema sınıfın devletteki gücü on dokuzuncu yüzyılda Batı toplumları karşısında az gelişmişlik belasına yakalanan Osmanlı’nın değişimini zorunlu hale gelmiştir. Bu da ulema sınıfın Batı tipi bir bürokrasi ve kurumlar düzenine katılmasıyla sonuçlanmıştır. Batı tipi bir dönüşümün aradığı toplumsal desteğin sağlanması milliyet temelinde bir dayanağı gerektirdiğinden milliyetçilik bu tür dönüşümün zorunlu evresini oluşturur. Ulemanın dini akidelerdeki yüksek tutumu karşısında kurallara uymaktan ziyade dine aracılık eden figürlere bağlanan bir halk dininin arasındaki gerilim olsa da bu çoğu zaman uyum ve uzlaşma içinde göz ardı edilen, hoşgörülen bir durumdu. Yerel halk geleneği içinde bu birimler ekonomik ve politik dönüşümün içinde devletin kuşatıcılığı ile karşılaştığında ve merkezi devlete içerildiğinde toplumsal dayanağını yitirerek dönüşüme katıldılar. Devlet ulemasının özgüven yitiminde on dokuzuncu yüzyıl Rus halkçı geleneğini temsil eden figürlerde olduğu gibi politik seçim halk geleneğini politikleştirerek Batı ile girilen ilişkilerin yarattığı dönüşümün önüne geçebilirdi. Devlet elitinin bu seçeneğe yönelmediği koşullarda bu dönüşüm Batılılaşma yönünde gerçekleşti.

Kendi ulusunu arayan bir toplum olarak bu değişimin sonuçlarından biri milliyetçiliğin devlet elitinin örgütlenmesindeki işleviydi. Milliyetçiliğin gelişimi on dokuzuncu yüzyılın gerilimli sarkacının içinde şekil aldı. Tarımsal toplumda bedensel çalışmaya karşılık, modern toplum çalışmayı “semantik” hale getirmiştir. Dolayısıyla ekonomi ve idare bürokrasisi, kendi kullandığı dile ve (eğitim yoluyla) kültürün kendi imgesine uygunsu bu semantiği edinmiş olanlara yurttaşlığın kapılarını açarken tersi durumda bir dizi aşağılamaya maruz bırakır. Bu durum insanları milliyetçi olmaya, kurumların üst kültürünü öğrenmeye zorlar. İnsanlar bunu benimsediklerinde sonuç eğitimin sağladığı avantajlardan yararlanmaktadır. Hoşnut değilse önlere asimile olmak, göç etmek ve topraklarını isteyen milliyetçi haline gelip durumu değiştirmek şeklinde seçenekler çıkar. Toplumun da çeşitliliklere karşı türdeşleştirmeye yönelik asimile etmek, ülke dışına sürmek ya da katliam, tehcir, aşağılama seçenekleri vardır (Gellner, 1999: 188-195). Bu dönüşüm Müslüman Türk bürokrasi ile Gayri Müslim burjuvazi karşıtlığında cisimleşmişti. Bu değişimin varacağı nokta milliyetçiliğin dili içinden kurumsallaştı.

Avrupa parçalı politik yapıları birleştirmek için milliyetçi seçeneğe yönelmişti. Onaltıncı yüzyıldan beri dinin çürüttüğü verimli toprakta ortaya çıkan gelin, damat beklemekteydi. Bu damat Avrupa devletler sisteminde milliyetçi eğilimin yükselişyle ortaya çıktı. Türkiye güçlü bir ulema geleneğine rağmen, değişen koşullar ondokuzuncu yüzyılda devlette politik iktidarın Batılılaşma yönünde değişimi devleti kurtaran damat figürünü ortaya çıkarmış, devlet, İslam kuralları içinde örgütlense de toplumla devlet arasındaki mesafe derin olduğu için, gelin aramaya devam eden damat durumuna düşmüştür. Devlet bu yeni oluşumu, tebaasının çok etnikli yapısından kaynaklanan gelinin bir türlü ortaya çıkamayışı milliyetçiliğin sancılı gelişimine uygundur. İslam dünyasının geri kalanında ise İbn Haldun’un analizinin geçerliliğini koruduğu bir ortamda ne damat ne de gelin ortadadır (Gellner, 1999: 196-197).

Bu çalışmada ileri sürülen tipoloji milletvekilleriyle yapılan biyografik görüşmelerde gözlenen davranışların Türkiye’de Liderler ve Demokrasi (Heper ve Sayarı) etkileşimi içinde kavramlaştırılması ve yukarıda ifade edilen dönüşümün izlerini taşıyan nitelikleri yansıtır. Bu görüşmeler 2009 yılında (AKP, CHP, MHP) milletvekili olan politikacılarla yapılmıştır. Türk politik yaşamının kilit oluş ve değişim dönemleri ve bu dönemlerin çelişkileri politikacıların taşıdıkları temel davranış kalıpları olarak kendisini göstermektedir. Osmanlı’nın Balkanlardan ve Kafkaslardan ya da Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan çekilmesi ve Türkiye’nin Anadolu ve Rumeli’ye sıkışması, büyük devletlere özgü bir mirasın burukluğunu görüşme sonuçlarında yansıyan temel kalıplardır. Uluslaşma sorunu olarak terörün, direnişin kodlamasına bazı görüşmecilerin

Türkiye'nin farklılıklarına, bazılarının terörün dış destekçilerine referans veren işaretlemeleri eşlik etmektedir. Dini bir açının sirayet ettiği kalıbın altında toplumun inanç ve alışkanlıklarının politik düzenin çelişmemesi vurgusu yanında Cumhuriyetin ilkelere sadık kalınması görüşleri de yansımaktadır. Politikacıların büyük bir çoğunluğu¹⁰ kırsal kökenden ve çoğunlukla da orta halli ailelerden gelmektedir. Partiler arasında bu bakımdan belirgin bir fark bulunmamaktadır. Bu da politik iktidar dönüşümünün İbn Haldun'un işaret ettiği özelliği somutlaştırdığını göstermektedir.

Politikacıların kendilerini bir dava etrafında tanımlamaları söz konusu değildir. Ülkenin çeşitli politik çevrim noktalarının (Menderes deneyimi, darbeler, 68 hareketleri, liberal dönüşüm, dinin toplum hayatında normalleşmesi vb.) politik kişiliklerin etkileşim alanını ve yönelimini çizdiği gözlemlenmektedir. CHP milletvekillerinin bazıları Cumhuriyet değerlerine daha fazla vurguda bulunurken, AKP milletvekilleri demokrasi değerlerini daha fazla vurgulamaktadır. AKP milletvekillerinin bazıları ile MHP milletvekilleri büyük millet kavramına vurguda bulunurken, Osmanlı'nın büyüklüğü ve Osmanlı mirası olan büyük devlet vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ekonomi konularına yönelik değinmeler, toplumun artan ihtiyaçlarına ve değerlerin paylaşılmasına işaret ediyor.

Tarihsel bir eksenle Türkiye'nin politik kişilikleri politik aktörün izlediği özellikleri yansıtmaktadır. Atatürk, devletin kurucusu, gerçekçi ve uzak görüşlü kişiliği ile politik aktörün izlediği temel bir kişiliktir. İsmet İnönü, Türkiye demokrasisinin borçlu olduğu rasyonel bir demokrati temsil etmektedir. Celal Bayar komitacı demokrat bir figür olarak demokrasiye geçişin temel bir figürüdür. Adnan Menderes, otoriter ve demokrat popülizm arasında otoriterliğin ağır bastığı politik bir kişiliği temsil eder ve demokrasinin bir kurbanı olarak halkın zihnine sinmiştir. Süleyman Demirel, milli irade şampiyonu olarak geniş kırsal yığınların kentsel politikaya katılma sürecinin bir temsilcisi olmuştur. Bülent Ecevit, idealistten pragmatiste bir politik kişiliğin evrimini ve toplumun sosyal adalet ile Kıbrıs fatihi olarak anımsadığı bir kişiliktir. Necmettin Erbakan iktidar uğruna demokrasiyi feda etmekle suçlanabilir ya da geniş kitlelerin politik katılımını kurumsallaştırılmasıyla övülebilir bir kişiliktir. Alpaslan Türkeş, albaylıktan politikaya girmiş, politik yaşama kattığı milliyetçiliği kurumsallaştırmış ve farklılıkları milliyetçiliğin potasında eritmenin otoriter bir politik figürü olmuştur. Turgut Özal, neoliberal dönüşümün dindar figürü olarak kitlelerin zenginleşme arzularını kamçılamiş, dindarlığın politikaya popülist bir girişini sağlayan kişilik olarak ön plana çıkmıştır. Mesut Yılmaz, Özal'ın gölgesinden uzlaştırmacıya yönelen bir figür olarak 1990'lı yılların gerilimlerini yansıtan

¹⁰ Görüşme yapılan toplam 60 milletvekili bulunmaktadır.

bir politik kişilik olarak ortaya çıkmıştır. Tansu Çiller, iktidar hırsının ve demokrasinin kan kaybını temsil eden bir politik kişilik olarak 1990’lı yılların kaotik ortamını temsil eden hırslı bir politik kişilik olarak belirlemiştir (Heper ve Sayarı, 2008).

Türkiye’de politik tipleştirilmeye ilişkin görüşme verilerinde öne çıkan kalıpların politik iktidar mücadelesini temsil eden politikacıların sürekli hareket halinde bir toplumun dinamiklerini yansıttığını göstermektedir. Bu değişimci dinamik, durağan bir politik yaşamın ötesinde bir hareketliliğin izlerini taşıdığı söylenebilir. Bu hareketliliğin politik aktörü toplumun içinde akışkanlığın pıhtılaşmasında önemli bir figür olarak ön planda tutacağı açıkça görülmektedir. Toplumun geniş kırsal alanlarında 1950’lerden beri yaşanan politik dinamizm, eski kadroların tutuculuklarının ve uluslararası işbölümünün dayatmalarını darbe girişimlerinde ve yükselen iç çatışmalarda gözlemek mümkündür. Bununla birlikte bu değişimin hızı Gellner’in ve Mardin’in (1999) işaret ettiği halk dininin toplumsal dayanağının çözülmesinin doğurduğu dinamik bir politikacı tipinin süreceğini de göstermektedir. Bir ölçüde bu harekete aracılık eden halk dininin figürleri 15 Temmuz darbe girişimi gibi saldırılarla travmanın etkisi altında değişim hızının kontrol altına alınması ve katılaştırılması girişimlerine yol açsa dakalıcılık yaratmayacak ve toplumun dini bir açı ve jargon altında modernleşmenin nehrine akmasına engel olamayacaktır. Bugün yeniden yapılanan devlet faaliyetinin bu tür yeni katılma biçimleri yaratmaya yönelmemesi toplumda yükselen dönüşüm arzusunun yaratıcı katılımı açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ABOU-EL-HAC, R. A. (2001). “Modern Devletin Doğası”(çev. O Özel-C. Şahin) Ankara: İmge.
- ANDERSON, P. (1988). “Gramsci-Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji”, İstanbul: Alan.
- BALOG, A. (2001).”Neue Entwicklungen in der soziologischen Theorie” Stuttgart: Lucius&Lucius.
- DELEUZE, G ve F. GUATTARİ (1993). “Felsefe Nedir?” (çev.T.İlgaz)İstanbul: Yapı Kredi.
- COBEN, Diane. (1998) “Radical Heroes. Gramsci, Freireand the Politics of Adult Education.” New York-London: GarlandPub.
- ELLIOTT, J. E. (1981).”Marx and Engels On Economics, Politics and Society” . Santa Monica, California: GoodyearPub.
- GELLNER, E. (1999). “Karşılaştırmalı Perspektiften Türk Seçeneği” (der. S. Bozdoğan-R. Kasaba) (çev. N. Elhüseyni) Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul: Tarih Vakfı.
- GÖÇEK, F M. (1999) Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, çev. İ Yıldız, Ankara: Ayraç.
- GÜNLÜ, R. (2016). “Türkiye’de siyasal kültürün kavramlaştırılması üzerine yöntemsel müdahale” Eğitim Bilim Toplum C: 14, S: 55.
- HEPER, M. VeSAYARI, S. (2008). “Türkiye’de Liderler ve Demokrasi” (çev. Z. Bilgin) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KAZEPOV, Y. (1997). “The contribution of community action programmes in the fields of education, training and youth to development of citizenship with European dimension, Final Report”, Milano: Iard-InstitutoDiRicerca.
- KOÇER, H. A. (1987). “Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi”, Ankara: Uzman Yay.
- LACLAU, E.ve ZAC, L. (1995). “Aralığı Kapatmak: Siyasetin Öznesi” (çev. A. Fethi) (yay.) E. Laclau, Siyasal Kimliklerin Oluşumu İstanbul: Sarmal.
- LENIN, V. I. (1999) “ ‘Sol’ Komünizm- Bir Çocukluk Hastalığı”(çev. M. İ. Erdost) Ankara: Sol Yay.
- MANNHEIM, K. (2002). “İdeoloji ve Ütopya”(çev. M. Okyayuz) Ankara: Epos.

- MARSHALL, T.H. ve BOTTOMORE, T. (2006). “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar”(çev. A. Kaya) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- QUATAERT, D (2003) “Osmanlı İmparatorluğu” 1700-1922, (çev. A Berktaş), İstanbul: İletişim.
- ROSANVALLON, P. (2004). “Refah Devletinin Krizi”(çev. B. Şahinli) Ankara: Dost.
- SYPNOWICH, C. (2000). “The Culture of Citizenship” *Politics&Society*. C. 28, S. 4.
- TILLY, C. (2001). “Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu”, (çev. K. Emiroğlu) Ankara: İmge.
- WEBER, M. (1987). “Sosyoloji Yazıları”(çev. T. Parla) İstanbul: Hürriyet Yay.
- WILLIAMSON, H. (2000). “Citizenship study, The contribution of community action programmes to active citizenship with European dimension Final Report”, School of social and Administrative Studies. University of Wales, Cardiff, United Kingdom.

KUTADGU BİLİG'DE DEVLET YÖNETİMİ Hükümdar-Adalet İlişkisi* Governance of the State in Kutadgu Bilig: Relationship Between Ruler and Justice

Hakkı BÜYÜKBAŞ

Prof. Dr.

Ardahan Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Ardahan, hakkibuyukbas@ardahan.edu.tr

Fahri VARGÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ardahan Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ardahan

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

“Mutluluk veren bilgi” ya da “devlet olma bilgisi” anlamına gelen Kutadgu Bilig, 11. yüzyıl- da Karahanlı Uyghur Türklerinden Balasagunlu Yusuf Has Hacib tarafından Doğu Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han'a hitaben yazılmış ve takdim edilmiş Türkçe bir eserdir. Eser, dört temel sembolik kişilik üzerine kurgulanmış ve anlatılmak istenenler bu kişilerin diyalogları ve anlatımları üzerinden ortaya konulmuştur. Eserde sıkça kullanılan “kut” sözcüğü çeşitli anlamlara gelmekle birlikte ve güçlü bir yasal ve siyasal içeriğe sahiptir.

Eser, devlet yönetiminde adaletin önemini ve hukukun temel olduğunu yüzlerce yıl evvel açığa ortaya koymuştur. Bu niteliği ile günümüz devletlerindeki hukuk ve adalet anlayışına ışık tutmaya devam etmektedir. Eserde, hükümdarın ve devlet yöneticilerinin adalet ilkesine sarılması durumunda halkın mutlu, devletin ise abad olacağına işaret edilmiştir. Bu çalışmamızda, dört temel unsur üzerine kurulu ise Kutadgu Bilig'de, yönetim alanındaki “hükümdar ile simgesi olan adalet ve hükümdarın sahip olması gereken özellikler gibi konu başlıklarından hareketle, devlet yönetimi alanında yöneticilerin birtakım sorumluluk ve ödevleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, Devlet Yönetimi, Hükümdar.

Abstract

Known as bliss or knowledge of governance, Kutadgu Bilig is a Turkish artifact written in 11th century by Balasagunlu Yusuf Has Hacib from Uyghur Turks for Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han. The work involves four symbolic persons and messages are given through interpersonal dialogue. The word “kut”, which is used throughout the work often, has various meanings and legal and political contents.

Kutadgu Bilig reveals the fact that hundreds of years ago state governance is based on fairness and justice. It continues to shed light on the present understanding of law and justice in terms of government and state. The work points out to the fact that if rulers are fair, people would be happy and state would be peaceful. This paper centres on what Kutadgu Bilig says regarding the qualities that a ruler must have and “Ruler and Justice as his symbol”. Deriving from this, it focuses on responsibilities and duties of rulers.

Keywords: Kutadgu Bilig, State Governance, Ruler.

* 7-19 Mayıs 2016 tarihinde, Güneş Vakfı 4. Uluslararası Türk Şöleni Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig, Türk-İslam devlet geleneği, devlet yapısına ilişkin gözlemler ve zamanının siyasal düşünce ve kültür birikimi üzerine inşa edilmiştir (Koca, 2012: 65). Kutadgu Bilig’in kelime anlamı üzerine yapılan çalışmalarda genel eğilimin “mutlu olma bilgisi” çerçevesinde olduğu görülmektedir. Zira, “kut” sözcüğü üzerine yapılan etimolojik çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu eserde bir takım çeviri eksikleri bulunmaktadır. Şöyle ki; “kut” kelimesinin “siyasal iktidar” ve “egemenlik” anlamını taşıdığını, öte yandan terim olarak “siyaset bilgisi” anlamında olduğunu görmekteyiz (Adalıoğlu, 2013: 245). Birey, toplum ve devlet ilişkisi açısından bakıldığında, bu unsurların birbirlerinden bağımsız olmadıkları ve bir bütünden müteşekkil oldukları, bireylerin güçlü, bilgili ve donanımlı olmasının güçlü bir toplum için temel teşkil ettiği güçlü bir toplumun da güçlü bir devleti meydana getirdiği bir gerçektir. Güçlü bir devletin sürekliliği, bilgili ve donanımlı bir toplumun varlığı ile birlikte, yönetim alanında bilgili, adaletli, kararlı yöneticilerin bulunması ve birey ile toplum ilişkisinin dengeli bir şekilde yürütülmesiyle mümkün hale gelmektedir (Güzel, 2005: 357).

Türk Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig, birtakım ansiklopedik bilgiler içermekle birlikte siyasetname türünün de ilk örneği olarak da bilinmektedir (wikipedia.org/wiki/Kutadgu_Bilig). Bu nedenle çalışmamızda Kutadgu Bilig’in mutluluk veren bilgi yönünden ziyade devlet yönetimi ile ilgili yönü üzerinde durulacaktır. Kutadgu Bilig, devlet yönetimi alanında dört temel farklı unsur üzerinde durmakta, devlet yönetimini temsil eden bur dört unsur, farklı birer karakteri canlandırmaktadır. Karakterlerden birincisi, Kün-Togdi (Gün Doğdu) hükümdardır. Kün-Togdi yani hükümdar ise sembol olarak adaleti, kanunu temsile yetkilidir. Diğer bir karakter olan Ay-Toldı (Dolunay) ise hükümdarın veziri olup Kut’u; üçüncü karakter olan vezirin ölümüyle yerine geçen oğlu Ögdülmiş (Övülmüş) akıllı ve bilgiyi temsil etmektedir. Sonuncu karakter Odgurmış (Uyanmış) ise derviş, yani elini ve eteğini dünyalık işlerden çekmiş olan zahiti temsil etmektedir (Taş, 2010: 1982-1983).

2. Kutadgu Bilig’de Adalet

Adalet, devlet kültürümüzde vazgeçilmez ön koşullardan biri olarak gerek ferdi, gerekse de toplumsal hayatta en önemli unsurların başında gelmektedir (Kalkışım, 2013. 91-97). Adalet, “*bir şeyi yerli yerine koymak, her hakkı hak sahibine vermektir.*” Hüküm ve davranışlarında tarafsız ve ilkeli olma, eşitliği gözetmektir. Menfaat, yakınlık, düşmanlık, vb. nedenlerin etkisinden uzak kalmak ve doğru ve dürüstçe iş yap-

maktır (Kalkışım, 2013: 92). Hak ve adalet arasındaki ilişki hayati önem taşır. “Hak” adaletin ön koşuluysen adaletin tek başına bir proje değil, hakların gerçekleşmesinin neticesinde ortaya çıkan bir değerdir. Neticede, her adalet arayış ve isteği mutlaka surette bir hakkın ihlali neticesindedir (Kalkışım, 2013: 92).

Kutadgu Bilig’de adalet unsuru törenin doğru ve nesnel olarak uygulanmasıdır. Söz konusu olan adalet hükümdarın bir lütfü değil, törenin, yani kanunun doğru ve tarafsız olarak uygulanmasıdır (Akıncı, 2014: 218-19).

Bilindiği gibi eski kültürlerde gelenek, görenek, örf ve adetler yazılı yasaların yerini tutar. Yazılı yasaların toplumun değer yargılarını yansıtan gelenek ve göreneklerin yazıya geçirilmiş biçimi olduğu düşünülürse, gelenek ve göreneklerle yazılı yasaların eşdeğer olabilmesi mümkündür. Dolayısıyla, Küntogdı “köni töri” (adalet) olarak nitelendirilmektedir. “Könitöri” terimi, adalet ve sosyal düzeni ifade etmektedir. “Törü” (töre) terimiyle anlatım bulan bu toplumsal kuralların “köni” (doğru) sıfatıyla nitelendirilmesi, törenin toplumun değer yargılarına uygunluğunu vurgulamaktadır. Gelenek ya da yasalara dayalı her sosyal düzende, töreyi ve onun eşdeğeri olması gereken adaleti yürüten, uygulayan, gözeten ve yeni kurallar koyan bir erkin olması zorunludur. Bu erkin de eserin yazıldığı çağa uygun olarak adaletle özdeşleşen hükümdar olması, doğal olduğu kadar kaçınılmazdır (Önler, 2002: 179-186).

3. Kutadgu Bilig’de Adaletin Sembolü Hükümdarın [Kün-Togdi (Gündoğdu)] Görev, Sorumluluk ve Ödevleri

Kutadgu Bilig de yönetim alanında temsilî olarak önde gelen şahsiyetlerin başında Kün-Togdi (Güneş Doğdu) hükümdar gelmektedir. Hükümdar sembol olarak Kutadgu Bilig’de adaleti temsile yetkilidir. Kutadgu Bilig’de Kün-Toğdı, kelime anlamı itibarıyla Gündoğdu olarak günümüz Türkçesine çevrilebilir. Adaleti temsil eden Gündoğdu, hükümdar ve adalet kavramlarını adeta özdeşleştirmektedir.

Hükümdar devletin başıdır. Pek çok unvan taşımakla beraber genel olarak kendisine “Bey” olarak hitap edildiğini görmekteyiz (Yılmaz, 2006: 79). Memleketin hükümdarı olan KünToğdı yasa koyan adil hakandır; kanunu ise doğruluk ve adaleti ihata ettiği gibi adaleti de temsil eder. Hükümdar, kendini hak ve adalet esaslarına göre halk hizmetine adanmış ve onun ünü her yana yayılmıştır. Ancak, yardımcısı yoktur, devleti tek başına yönetmektedir. Ülke iyi bir durumdadır. Yapısal ve işlevsel olarak benzediği için Kün-Togdi ismini güneşten alınmıştır. Güneş küçülmez, bütünlüğünü, parlaklığını daima korur. Kün Togdı’nın yaradılışı da öyledir, doğrudur. Güneş doğunca bütün dünyayı aydınlatır, aydınlığını bütün halka eriştirir. Kün-Togdı da halk için çalışır. Herkes

ondan nasibini alır. Güneşin burcu olan aslan sabittir, değişmez. KünTogdı’nın parlaklığı da hiçbir surette değişmez; herkes ondan daima aynı ve eşit şekilde yararlanır. Güneş doğunca yere sıcaklık gelir, çiçekler açar. Kün Doğdı’nın kanunu nereye erişirse, o memleket ne kadar kötü olursa olsun düzene girer (Demirel, 2014: 55-61).

Adâlet hakkında hükümdar Kün Toğdı, bir gün veziri Ay Toldı’yı huzuruna çağır-
mıştır. Kendisi üçayağı birbirine bağlı gümüş bir taht üzerinde oturmakta ve öfkeli bir
halde olup elinde bir bıçak, sağında şeker, solunda acı bir ot bulunmaktadır. Vezir Ay
Toldı, hükümdara öfkesinin sebebini ve üçayaklı gümüş taht, bıçak, şeker ve acı otun
hikmetini sorar. Hükümdar Kün –Toğdı’nin verdiği cevaplar manidardır : “Üçayaklı
olan her şey doğru ve düz durur. Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimse-
nin işini uzatmam. Şeker, zulme uğrayarak kapıma gelen ve adâleti bende bulan insan
içindir. Zehir gibi acı olan bu Hind otunu zorbalar ve doğruluktan kaçan kimseler içer.
Benim sertliğim, kaşlarımın çatıklığı ve bu asık suratım bana gelen zâlimler içindir”.
Vezir Ay Toldı, hükümdara adının yüklendiği anlamı sorar. Hükümdarın cevabı adâlet
ile güneş arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır; “Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü mu-
hafaza eder; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir ve güneş doğar, bu dünya güneş
sayesinde aydınlanır; aydınlığını ise bütün halka eriştirir, kendinden hiç bir şey ek-
silmez ve doğduğunda yere sıcaklık gelir; binlerce rengârenk çiçekler açılır, güneşin
burcu ise sâbittir. Güneşin burcu “arслан”dır ve yerinden kimildamaz” (Kalkışım,
2013: 66-71).

Kutadgu Bilig’de hükümdar, kendisinin dürüst hareket etmesinin önemini şöyle
açıklar: “İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun vasıfları bunlardır, dikkat et.
Bak bu üzerinde oturduğum tahtın üçayağı vardır, üçayak üzerinde olan hiçbir şey bir
tarafa meyletmez; her üçü düz durdukça, taht sallanmaz. Eğer üç ayaktan biri yana
yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır. Üç ayaklı olan her şey doğ-
ru ve düz durur; eğer dört ayak olursa, biri eğri olabilir. Düz olan bir şeyin her tarafı
iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düzgündür. Hangi şey yana yatarsa,
eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır. Düz olan yana yatarsa duramaz,
düşer; hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur. Bak, benim tabiatım doğrudur; eğer
yana doğru eğilirse, kıyamet kopar” (Güzel, 2005: 357).

Adaletin icra edilebilmesi ve düzenin devamı için kanunun gerekliliği şarttır. An-
cak bu minvalde birey, toplum ve devlet ilişkisi zedelenmez ve büyük devlet olabil-
mesi mümkün. Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacıp, kanunun vazgeçilmez olduğuna ve
gerekliliğine dikkat çekmiştir (Kalkışım, 2013: 94). Kutadgu Bilig’e göre (akt. Arat,
1985: 253,380,228,42,43), “adalete atıfta bulunan kanun göğün direğidir; kanun bo-

zulursa gök yerinde duramaz. Beylik kanun ile ayakta durabilmektedir. Kanun su gibidir; zulüm ise ateş gibi her şeyi mahveder; sen berrak su akıttın ve ateş söndü. Böylece hükümdar memleketini düzenledi ve tanzim etti; halkı zenginleştirdi; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti. Bak dünyaya, tam bir saadet kuşağı başladı; kurt ile kuzu bir arada yaşadı”.

Kutadgu Bilig’de idare edenin bir takım vasıfları üzerinde durulmakla beraber idare edileninde bir takım vasıfları üzerinde durulmuştur. İdare eden nasılsa idare edilenin de öyle olacağı ifade edilmiştir: “*Halkın bütün uygunsuzluklarını beyler düzeltir; bey uygunsuzluk ederse, onu kim yola getirir. İnsan, temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir. İnsan hastalanırsa, tabip bunun ilacını verir; eğer tabip hastalanırsa, onu kim tedavi eder. Beyler, hareketlerini doğru ve temiz tutmalıdırlar, halk yolunu ve gidişini beyin yoluna uydurur. Beyler, örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder”* (Armağan, 2005: 357-358).

Kutadgu Bilig’de halkı doyurmak Tanrı’nın bir emri olarak görülmüş ve burada temsili konumda bulunan hükümdardan ülkesinde bireyin aç kalmasının hesabının kendisine sorulacağı belirtilmiş ve Hükümdar’ın halk için bir kut olması ve halkın karnını doyurması gerektiği, memleketinden olan halkın aç kalmasından doğrudan sorumlu olacağı söylenmektedir. Ayrıca hükümdara halkı emanet etmekle sorumluluk yüklenmekte; ona halkların çıkarlarını düşünmek, fakirliği ortadan kaldırmakla sosyal devlet inşasında da bir takım roller verilmeyle birlikte, devletin halkını gözetmek ve korumakla da görevli olduğuna dikkat çekilmektedir (Yılmaz, 2006: 89).

Kutadgu Bilig’de idare edenin-hükümdarın- önde gelen vasıflarından biri “hilm” yani halkına karşı yumuşak olmasıdır. Çünkü, halka hâkim olmak, yumuşak tavır ve yumuşak bir dil ve ancak tevazu ile mümkündür. Adaleti, kanunu temsil eden hükümdar, kanun uygulamasında hislerine kapılmamalıdır. Kutadgu Bilig’de gerek devlet ve gerekse de hâkimiyetin kalıcılığı kanunun bizzatı uygulanması ile mümkündür. Bu bağlamda, beyliğin yani devletin kanun ile ayakta durabileceğine ve bunun da kanun koymada ve uygulamada tarafsız bir uygulama ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmektedir (İnalçık, 1966: 259-271).

Kutadgu Bilig’de, hükümdarın görevini icra ederken kurallarla bağlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, halkı adil kanunlar ile yönetmesi, yönetirken bir sınıfı diğer bir sınıf üzerinde tutması, halkın yol güvenliğinin sağlanması ve kamu (yani devlet) düzeninin sağlanması konularında yükümlülükler (sorumluluklar) alması ve bunları adalet

ilkelerinden ödün vermeden yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir (Yılmaz, 2006: 91).

4. Sonuç

Kutadgu Bilig’de, yönetim alanında ve adaleti temsil noktasında önde gelen şahsiyetlerin başında hükümdarın geldiğini ayrıca hükümdar kavramının da sembol olarak adaletle özdeşleştiğini görmekteyiz. Adaleti tesis eden hükümdarın, adâlet ile güneş arasındaki ilişkiyi esas aldığı; güneşin küçülmez olduğunu bütünlüğünü muhafaza ettiğini ve parlaklığının hep aynı şekilde kuvvetli olduğunu aydınlığının ise bütün halka erişir olduğundan hareketle; yönetilenlerin adaletle yönetilmesi gerektiği, adaletli bir yönetiminin devamlı olması gerektiği, ayrıca hükümdarın üzerinde oturduğu tahtın uçayağının varlığı ve üzerinde olan hiçbir şeyin bir tarafa meyletmez olması gerektiği belirtilmekle, hükümdarın dürüst olması gerektiğine dikkat çekildiği görmekteyiz.

Kutadgu Bilig’de, kanunun hükümdar tarafından temsil edildiği, idarenin başında bulunan en yükse icra organı olan hükümdarın halka karşı olan sorumluluklarını yerine getirirken kanunlardan taviz vermemesi gerektiği, kanun koymada adaletli davranması gerektiği, halkın can ve mal güvenliğini korumakla yükümlü olduğu ve halkına karşı yumuşak davranması gerektiğine vurgu yapılarak, devletin uzun süre ayakta kalabilmesinin, bu gibi hususlarla mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, (2013), “Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig”, Selçuk Üniversitesi Trakya Araştırmalar Dergisi, Sayı: 34.
- AKINCI, Mehmet, (2014), “Kutadgu Biligde İktidar Siyaset ve Toplum”, (Ed. Mehmet Akıncı) Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Nobel Akademik Yayıncılık.
- ARAT, Reşit Rahmeti, (1985), “Yusuf Has Hacip. Kutadgu Bilig Çeviri II”, Ankara: AKDTTYK Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- DEMİREL, Demokaan, (2014), “Kutadgu Bilig’de Devlet Yönetimi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi , 6 (1): 55-61.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2005), “Birey, Toplum Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, Fikret Türkmen Armağanı.
- GÜZEL, Abdurrahman (2005), “Birey, Toplum Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, (Ed. Reşit Rahmeti Arat), Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig-II Çeviri, Beşinci Baskı, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2005), “Birey, Toplum ve Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, Fikret Türkmen Armağanı, Başkent Üniversitesi.
- İnalçık, Halil, (1966), “Kutadgu Bilig”de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enst.
- “Kutadgu Bilig”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutadgu_Bilig: [30.04.2016]
- KALKIŞIM, M.Muhsin, (2013), “Kutadgu Bilig’de Adalet Değeri”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi (1).
- KOCA, Salim, (2012),”Vezir ve Süfi Tipleri’nin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü”, (Ed. Mehmet Akıncı), Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Gazi Türkiyat.
- ÖNLER, Zafer, (2002), “Kutadgu Bilig’de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı”. Türkler, MEB , 5: 179-186.
- TAŞ, İsmail, (2010), “Kutadgu Bilig’in Teorik Yapısı”, Turkish Studies vol 3/5.
- YAVUZ, Kemal, (2008), “Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (36).
- YILMAZ, Gökhan, (2006), “Kutadgu Bilig’de Devlet Fikri”, Kutadgu Bilig-Bilim Araştırmaları Dergisi.

KÜRESEL İRKÇILIĞIN YÜKSELİŞİ The Rising Global Racism

Eylem SAYIN

Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi ABD

Hakan CANDAN

Yrd. Doç. Dr.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Sınırların bir şekilde kalktığı günümüz dünyasında sebep ve sonuçları zincirleme bir reaksiyon oluşturan, tarihte görülmemiş bir düzeyde göç söz konusudur. Küreselleşme, kutuplaşma, aralıksız savaş, yaygın ekonomik istikrarsızlık, artmaya devam eden dünya nüfusu, kaynakların adil dağılmaması vb. nedenlerle milyonlarca insan daha iyi bir yaşama kavuşmak için göç etmektedir. Vatanlarından umuda yolculuk eden küresel mağdurlar, gittikleri batılı gelişmiş ülkelere geçmişe az çok bağlantısı olan ama bir takım farklılıkları da içeren yeni bir ırkçı tutum olan küresel ırkçılık ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Üstün ırk anlayışından farklı ve kültürel referanslara dayalı olan küresel ırkçılık; başka uluslara tahammülsüzlüğü ve toplumlar arasındaki farklılıkları ayrıştırıcı bir unsur olarak kullanan hakim ulus devletlerin sömürü düzenini sürdürmede bir araç haline gelmektedir. “Yeni Dünya Düzeni” hedefine adım adım götürecek bir krizin yaratılmasına zemin oluşturan yeni ırkçılık anlayışı, sömürünün devamı için gelişmiş batılı devletlere bir üstünlük algısı sağlar niteliktedir. Irka dayalı bir biyolojik ırkçılığın küresel sömürü düzenini sağlayacak “Yeni Dünya Düzeni”ni oluşturmada yetersiz kalması nedeniyle, giderek politikleşen, kontrolsüzleşen ve gerilimleri körikleyen yeni küresel ırkçı anlayış yaratılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel ırkçılık, yeni dünya düzeni, göç, ulus devlet, islamofobi.

Abstract

In our world today, where boundaries disappear in some ways, there is immigration, not been occurred in history, which makes continuous reaction with its reasons and results. Millions of people migrate because of reasons such as globalization, polarization, nonstop wars, prevalent economic instability, world population which continues to rise, sources not being distributed fairly etc. to have a better life. Global victims travelling from their homeland to hope, encounter up-to-date global racism in western developed countries which is tied in with the past more or less but has some differences. Global racism which is based upon cultural referances and different from master race understanding, is becoming a means of continuing system of exploitation of nation states which use intolerance to other nations and societies' differences as a discriminator factor. The up-to-date racism understanding which forms a basis for a crisis, taking a step further to “New World Order”, makes sense of supremacy over western developed countries for continuous exploitation. As the biological racism, which is based upon race, remains incapable in forming “New World Order”, a new global racist understanding has been created which is becoming more political, uncontrolled and is blowing tensions.

Keywords: Global racism, newworldorder, immigration, nation state, islamphobia.

1. Giriş

Günümüz modern toplumunda geçmişle değişen oranlarda bağı olan birçok yeni kavram ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bunlar arasında en önemlilerden birisinin de, yeni küresel ırkçılık anlayışı olduğu öne sürülebilir. İrk esaslı bir ırkçılık anlayışının dönüşerek küresel bir anlam kazandığı günümüz ırkçılığının kültürel referanslara dayalı bir boyut kazanması, kavramın tehlikeli bir zeminde var olduğu gerçeğini ortadan kaldırmayabilir. 7,2 milyar insanın yüzleşeceği bazı riskleri truva atı gibi kamufle ettiği öne sürülebilecek bu kavram; birtakım çatışmalarla yerlerinden yurtlarından edilen insanları batılı ülkelerin ırkçı tutumları ile karşı karşıya getirerek büyük planın işleyişinde kullanabilecek midir (Keneş, 2012, s. 5-24)?

Yapay olarak yaratılan gerilimler, kaynakların ele geçirilmesi mücadelesi; kendilerine yazılan kaderi yaşayan az gelişmiş ülke vatandaşı insanları kültürel, dinsel, ırksal vb. ayrımcılığa maruz bırakmaktadır. Bir kenara bırakılmış algısı yaratılan ırkçılık; aslında hakim ulus devletlerin başka uluslara tahammülsüzlük imajının altındaki sömürü düzeninde yaşamaktadır. Ötekileştirerek sorun kaynağı haline getirdikleri göçmen, mülteci veya sonradan vatandaşlar; asli vatandaşları ile dozu giderek artan bir ayrışma içerisindedirler. Bu noktada gelişmiş ülkeler terörize ederek yerlerinden, yurtlarından ettikleri az gelişmiş ülke vatandaşlarını neden asli vatandaşları ile çatışma ortamına sürüklemektedirler sorusu ortaya çıkmaktadır.

Günümüze dek gerek Avrupa, gerekse Amerika'nın kuzeyli zengin mukteditleri; sömürü düzenlerini devam ettirebilmek için Dünya'yı böl-parçala-yönet modeliyle sayısız kez savaş, çatışma, çekişme ve yıkıma sürüklemişlerdir. Gerilim oluşturmak için kullandıkları din ve milliyet; sorun oluştuktan sonra "büyük tek dünya düzeni" karşısında tehdit oluşturmaktadır. Buna yapay olarak sorunu oluşturan ABD ve gelişmiş diğer aktörlerin ulusçu orta sınıfları da dahildir. Bunlar Yeni Dünya Düzeni'nin düşmanıdır. Adeta bir silaha dönüşebilecek kadar tehlikeli bir olgu olan ırkçılık nedir?

İrk kavramı; toplum tarafından yaratılan, insanlar arasında geçmişten günümüze devam eden eşitsizlik ve ayrımcılığı destekleyen, ikili ilişkilerde objektifliğin yitirilmesine neden olabilecek kadar güçlü ve kadim bir kavramdır. Bu kavrama dayalı olarak oluşturulan genellikle kriz ve çatışma dönemlerinde yükselişe geçen/geçirilen, hatta propaganda aracı olarak kullanılabilen ırkçılık kavramı ise; en basit ifadeyle; birtakım yetenek ve özellikler bakımından diğerlerine göre üstün olduğuna inanılan ırk veya grupları yücelten bir inanç eğilimidir (<http://www.globalissues.org>, 2016)

Genel olarak ırkçılığın tam olarak ne zaman ortaya çıktığı netlik taşımasa da orijin konusunda 2 tür görüş söz konusudur. İlk görüşe göre Antik çağlardaki Yunan-Barbar ayırımında veya Hindistan kast sisteminde olduğu gibi tarihin her aşamasında ırkçı yaklaşımlar var olmuştur. İkinci görüşe göre ise; ırkçılık kapitalizmin meydana getirdiği baskıcı bir sömürge ideolojisidir. 16 yüzyılda sömürgeci bir ekonomi ihdas edildiğinde; “uygar” sömürgeciler uygarlık bakımından aşağı gördükleri toprakların insanlarına sözde “insanlık”, “ahlak” ve “medeniyet” götürerek işgallerini meşrulaştırıyorlardı. Bu kendilerince işgale ve sonrasındaki kadim toplulukları köleleştirmeye zemin oluşturuyordu (Özbek, 2012, s. 119-120).

Ancak, günümüz ırkçılık anlayışı geçmişte var olan ırkçılıktan hem kapsam bakımından, hem de şekil bakımından birtakım farklılıklar içermektedir. Artık ırkçılığın kime ve neden yöneldiğini tam olarak kestirmek arka planındaki nihai hedefi anlamakla mümkündür. Geçmişte sömürü coğrafyasında hakim olanlar ile tabi olanlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde gerçekleşen ırkçılık; günümüzde küresel boyutta milletlerin milletlere, dinlerin dinlere, devletlerin vatandaşlarına karşı yürüttükleri bir nevi politika haline gelmiştir. Küresel güçlerin güdümlenmesi sonucu az gelişmiş ülkelerin yerlerinden yurtlarından edilen vatandaşları, buna taşeronluk eden gelişmiş ülkelerin yükselişteki sağ partilerinin cadı avı beklemektedir. Otokratik güdümlenelerde olduğu gibi kayıtsız bir Vandalizm ile hassas dengeleri alt üst eden ırkçı partilerin/örgütlerin taraftarlarının aidiyet hissini ne ekonomik kaygılar, ne güvenlik, ne kültür ve kimlik tam olarak tanımlayamamaktadır. Günümüzden sadece 20 yıl kadar önce NWO (Yeni Dünya Düzeni) planını BM toplantısında dillendiren David Rockefeller; “*Küresel bir dönüşümün sınırındayız. İhtiyacımız olan tek şey, uygun temel kriz... Ve milletler Yeni Dünya Düzenini kabul edecek.*” derken aslında küresel ırkçılığın yükselişine ilişkin kodları açıklıyordu (Alkan, 2015, s. 275-277).

Bu çalışma ile kuramsal olarak ırkçılığın ne olduğu değerlendirildikten sonra, yeni ırkçı yaklaşım olan küreselleşen ırkçılık geçmişle bağları yok sayılmadan tartışılacaktır.

2. Irk, Irkçılık ve Ayrımcılık

İrkçilik konusunda birçok bakımdan farklı yorumlamalar söz konusudur. Bu farklılık ırkçılığın neresinden baktığınıza bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu farklılıklar ırkçılığa ilişkin tanımlarda tezahür ettiği gibi, kimin ne kadar ırkçı olduğu konusunda da ortaya çıkar. Örneğin; terminolojik olarak; ırkçı tezlere ilişkin söylemlerinizde “istenen hedefler” veya “kaçınılmaz zorunluluklar” tabirlerini kullanmanız sizin ırkçı veya ırkçılık karşıtı olarak tarif edilmenize yol açabilir. Aslında bu ince çizgi sizin

ırkçılık boyutunuzu belirler denebilir. Bu tür ifadeleriniz ile aktif veya pasif olarak ırkçı bir tutumunuzun söz konusu olduğu ifade edilebilir.

“Bu durum biraz daha yumuşak bir ifade ile, ırkçı olmayan düşüncelerin aslında ırkçılığa karşı savunmasız olduğu ve bu nedenle de ırkçılığın yaygınlaşmasını engelleyemedikleri biçiminde; ya da “ethnocentric” oldukları biçiminde değiştirilebilirdi. Ancak, bu vurgulama yetersizdir. İrkçılığı açıklamaya yönelen ve ona karşı olduğu iddiası taşıyan egemen teorilerin kendileri de nitelikleri itibarı ile ırkçılardır; ırkçı teoriler ile aralarındaki fark bir nitelik farkı değil fakat sertlik belirten bir nice-lik farkıdır. İrkçılığın kolayca yok edilemeyen bir kötü ruh gibi yeniden hortlamasının ardında yatan gerçek budur” (Erbaş, 1994, s. 194).

2.1. İrk nedir?

Eşitsiz bir ayrımcılık ilişkisi yaratan ırk kavramı konusunda bilimsel anlamda oluşmuş bir fikir birliği söz konusu değildir. Oldukça tartışmalı olan bu kavrama ilişkin bilinen bilimsel tartışmalar ilk kez 18.yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başları arasında ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni Avrupalı egemen ülkelerin kolonileşmelerine haklı bir gerekçe oluşturmak istemeleriydi. Bu meyanda Kont Joseph Arthur de Gobineau modern ırkçılığın babası olarak tarif edilir. Günümüzde bir takım yazarlar 4-5, birtakım yazarlar üç düzine kadar temel ırk olduğunu öne sürerken; Kont Joseph Arthur de Gobineau Beyaz(Caucasian), Siyah(Negroid) ve Sarı(Mongoloid) şeklinde 3 temel ırk olduğunu savunmuştur. Gobineau; beyaz ırkın üstün zeka, ahlak, irade ve diğer tüm olumlu kalıtsal özelliklere sahip olduğu için batı etkisinin tüm Dünya'ya yayıldığını iddia etmiştir. Onun fikirleri daha sonra Almanya'da Nazi, Amerika'da Ku-Klux Klan ve Güney Afrika'da Apartheidin hareketlerinde devam etmiştir (Giddens,2008, s. 533,).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra biyolojik açıdan bilimsel ırkçılığiderek sönmülmüştür. Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesinden sonra çalışmalarını New York Eyalet Üniversitesi Biyoloji bölümünde genetik antropolog olarak sürdüren Yrd.Doç. Dr. Ömer Gökçümenşu şekilde ifade edilmiştir (<http://t24.com.tr>, 2016):

“İrk kavramı nedir, sorusuna alacağınız yanıtlar uzmanın alanına göre değişir. Bir kültürel antropologa sorarsanız, ırk kavramı gerçektir. Ama bir biyologa sorarsanız, cevap kısa ve net: İnsan ırkı yoktur. Elimizdeki bilgiye göre, herhangi bir insan grubunu diğerlerinden ayıracak kadar genetik varyasyon (değişken) yok. Biyolojik olarak ırklar gerçek olsaydı, şöyle bir durum olacaktı: Birbirlerinden tamamen ayrı iki popülasyon düşünün, bunlardan bir kişinin üç milyar harften oluşan genomlarına (bir canlının genlerinin tamamı) baktığımızda “Bu kişi kesin-

likle bu popülasyondandır, diğeriyle hiçbir alakası yoktur” diyebilmeniz lazım. İnsanlara baktığımızda ise her şey birbirine girmiş durumda. Karmakarışık birçok varyasyon var ve bunu belirleyen en önemli etken coğrafya” demektedir. Yani; bir kişinin genomuna bakarak ancak 200-300 yıl gibi evrimsel süreç açısından dar bir zaman aralığında hangi coğrafyada yaşadığını söylemek mümkündür. Bu teze göre; bir Anadolu Türkünün genetik olarak Orta Asya’da Türk kimliği ile yaşayan bir bireyden çok; aynı topraklarda yaşayan bir Rum, bir Ermeni, bir Kürt veya bir Arap ile benzeşmesi daha muhtemeldir.

O halde ırk kavramı günümüzde geçmişten de gelen etkileşimlerin neticesinde; genetik bir kavramdan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumsal güç ve eşitsizliklerin oluşumunda rol oynayan, beyaz ırk karşısında diğer toplulukları nihai sömürü hedeflerine ulaşmak için ırksallaştırılan sömürgeci güçler, ırksallaştırmayı hayatın tüm alanında yaygınlaştırarak kurumsallaştırmışlardır (Giddens, 2008, s. 540).

2.2. Irkçı, Irkçılık ve Ayrımcılık

İrkçi, sadece ırka bağlı olarak bazı ırkların üstünlüğüne, bazı ırkların ise aşağı olduğuna inanan kişidir. Irkçılık ise; bir toplumun yapı ve işleyişine nüfuz etmiş, açıkça ifade edilmiş veya edilmemiş, birey veya grupların ırka dayalı inanç ve tutumlarıdır (Giddens, 2008, s. 540).

İrkçilik kimi zaman saldırgan edimlere dönüşse de, kimi zaman bir kişinin/grubun/topluluğun kayırılması veya bir ayrımcılığa uğraması şeklinde de tezahür edebilir. Adil bir tutum içerisindeymişçesine özellikle devlet kurumlarındaki muktedirler tarafından sistematik olarak uygulanan bu tür ayrımcı tutumlar; kurumsal ırkçılık olarak nitelenmektedir.(Giddens, 2008, s. 540-541)

Modern Dünya’da ırkçılığın hala devam etmesi; sömürü düzenine haklı gerekçe oluşturmak için ırkçılık terminolojisinin türetilip yaygınlaştırılması, beyaz ırk dışındakilerin aşağı oldukları düşüncesinin sömürmeyi doğallaştırması ve beyazların kalifiye göçmenler hakkında tehdit algısı ile günah keçisi haline getirmeleri gibi nedenlere bağlıdır (Giddens, 2008, s. 541).

3. Küreselleşme ve Yeni Irkçılığın Yükselişi

1990 yıllarda Dünya’nın 2 kutuplu hali Doğu Bloku’nun yıkılması ile bir anlamda son bulmuştu. Daha önce sermayenin, kişilerin, malların, hizmetlerin serbest dolaşımının öngörüldüğü küresel bir yapılanmanın tam olarak hayata geçirilememesi söz konusuydu. Özellikle AB’nin bu yönde uyguladığı politikalar ve küresel sermayenin tam hakimiyet arzusu küresel süreci hızlandırdı.

“Dünya birbiri ile zıt birkaç politik gelişmeyi bir arada yaşamıştır. Bir yanda “globalleşme” tüm dünyayı sararken, AB’de olduğu gibi geleneksel ulusal devlet boyutundaki egemenlik şekil değiştirerek egemenlikte çok ulusluluğa geçilmiş; diğer yandan “bölgelleşme” ye ilişkin gelişmeler ön plana çıkmaya başlamış, eski Yugoslavya’da olduğu gibi “etnik bölgelleşme” olayı yaşanmıştır. Değerlerin bu şekilde değişimi ise dünya politikasında temel bir dönüşüme sebep olmaktadır. Bir zamanlar topraklar ve koloniler için savaştan güçler şimdi teknolojik liderlik ve global ileri teknoloji pazarlarına hakimiyet için savaşmaktadır. Bu dönüşüm, ulus devlet yapılanmasının yeni dönem ekonomik ve mali yapılanmasıyla örtüşmemesi neticesinde ulus-ötesi işbirliği ve yapılanmaları zorunlu kılmıştır” (Hançer, 2005, s. 1).

Küreselleşmenin bu önlenmeyen yükselişi beraberinde yıkıcı bir takım sonuçları da getirmiştir. Küreselleşmenin yükselişi bireyler ile bireyler, toplumlar ile toplumlar, devletler ile devletler, yani her boyutta eşitsizlikleri körüklemektedir. Katlanarak artan eşitsizlik, karşılıklı olarak ırksal önyargılarda, başkasına tahammülsüzlük ve suçlama eğilimlerinde yükselmeyi olağan hale getirmektedir. Bunlara bağlı olarak da yabancı düşmanlığında ve soyutlama eğilimlerinde artış söz konusu olmaktadır.

3.1. Yeni İrkçilik

Geçmişte egemen olan biyolojik ırkçılık anlayışı genel olarak sönmüş görünmektedir. Ancak; her ne kadar ABD’de yasal düzlemde düzenlenen ırkçılık ile Güney Afrika’da apartheid rejimi ortadan kalkması biyolojik ırkçılık açısından önemli bir dönemeç olsa da; modern sömürü düzeni devam ettiği için şekil değiştirerek ırkçılık devam etmektedir. Çünkü sömürler sömürlerini devam ettirebilmek için üstünlük fikrine sahip olmalıdırlar. Değişim dışavurumların törpülenmesinde gizlidir denebilir. Yani asıl ortadan kalkmadan, daha rafine, kültürel farklılıklarını diğerlerini dışlamak için kullanan “Yeni (Kültürel) İrkçiliğe dönüşmüştür. Kutuplaşmanın meydana geldiği, geçiş ırkçı kodları da içeren, kültürel üstünlük veya aşağılık savıyla hareket eden yeni ırkçılık dışarıdakileri taraf veya bertaraf olmaya zorlamaktadır. Bu noktada ırkçılığın politikleşen yüzü karşımıza çıkmaktadır. Kültürel temellerde giderek artan, dil veya giyim vb birçok yaptırımlarla ile karşılıklı ayrışmaları körükleyen bu yeni ırkçı yaklaşımlar bazen “Çoklu İrkçilik” olarak da ifade edilebilmektedir (Giddens, 2008, s. 541-542).

3.2. Yeni İrkçilik Sadece Kültürel Kapsamda Açıklanabilir mi?

Yeni (Kültürel) ırkçılığın nedeni olarak birbirine bileylenerek ırkçı tutumların gelişmesinin temelinde kültürel eşitsizlik sorununun olduğu söylenebilir. Ancak bu aralarında kay-

nak paylaşımına ilişkin adil bir ilişki olduğu anlamına gelmez. Irkçılık, ekonomik nedenlerle ortaya çıkar. Ancak; kültür aracılığıyla din, edebiyat, sanat, bilim ve medya gibi kültürel unsurlarla ifade edilir. Aslında tek değişen ifade ediliş şiddet ve biçimidir.

Sistem geçmişte kölelik ve sömürgeciliğe gerekçe göstermek için beyazların karşısında zencileri, Hintlileri, Kızılderilileri vb. aşağı ırk göstermişse; küreselleşmeyi haklı kılmak için de mülteciler, göçmenler şeytan gibi göstermektedir. Medya gücüne sahip küresel güçler çarpıtarak verdikleri bilgilerle yabancı düşmanlığı, yabancı korkusu oluşturmaktadırlar. Bu da nihai hedefleri olan sömürünün hayata geçirilmesini sağlayacak dışlayan-dışlanan tarafları var edecektir. Sistem üstün kalifikasyona sahip olmayan yabancılara sıkı sıkıya karşıdır. Sisteme sistemin gerektirdiği liyakat nedeniyle dahil olanlar da dahil olamayanlarca ötekileştirilmektedir (<http://www.globalissues.org>, 2016).

3.3. Yeni Irkçılığın Doğuşu

Wallerstein küreselleşmenin kapitalist dünya düzeni için uygun olduğunu, “sonsuz sermaye birikimi arayışı”nın savunulması gerektiğinden ırkçılığın küreselleşmenin bir parçası haline geldiğini ve küreselleşmenin ırk ve cinsiyet eşitsizliğini artırdığını savunur. Küresel kapitalizm döngüsünün sağlıklı işleyebilmesi için de; azami işgücü, düşük üretim ve siyasal maliyetlere ihtiyaç vardır. Wallerstein; kapitalist düzenin kendine varsa zenciler, yoksa beyaz zenciler bularak ucuz işgücü sağlayacağını savunur (Keneş, 2012, s. 6-8).

Günümüzün Yeni (Kültürel) ırkçılığı kültür yoksunluğu tezini savunarak aşağılaştıran kültürel hiyerarşi ve ötekinin ötekini reddetmesini savunan mutlak fark görünümünde ortaya çıkar. Bunu ilk kez Frantz Fanon’un görüşlerinden etkilenen Martin Barker yeni ırkçılık olarak dile getirmiştir. Fanon ise; hiçbir topluluğun iyi veya kötü olmadığını ama topluluğa dışarıdan yabancılar girdiğinde topluluğun dışlama eğiliminde olduğunu savunur (Keneş, 2012, s.15).

Farklı kültürel örüntülerden gelen insanların çeşitli nedenlerle farklı coğrafyalardan farklı coğrafyalara göç etmesi; göç edilen yerdeki yerleşik toplumlarla karşılıklı bir takım sorunları yaşanmasınaneden olmaktadır. Farklılıkların karşılaşması ötekileştirmeyi, toplumdan izole etmeyi ve hatta geldikleri yere gönderme isteğini doğurabilmektedir.

Kısaca, kültürlerin bir arada yaşayamayacağını savunan yeni ırkçılığı Pierre A. Taguieff farkçı ırkçılık olarak niteler. Etienne Balibar ise; ırksız ırkçılık yada yeni

ırkçılık olarak adlandırır. Özetle; isim, renk, din vb. kişileri farklı kılan özelliklerinin biz kimliğine sahip olanları melezleştirmemesi amaçlanan ırkçılıktır (Keneş, 2012, s. 15-16).

Ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın, küresel ve sürekli yükseliş trendinde yeni bir ırkçı yaklaşım söz konusudur. David Rockefeller'in dile getirdiği NWO (Yeni Dünya Düzeni)'a ulaşabilmek için krizin gerekliliğini vurgularken; Peterson, modernliğin ırkçılıkla ilişkisini ortaya koymuştur. Peterson'a göre ; (Hançer, 2005, s. 16-17).

“Küreselleşme, ulus-devletin sınır oluşturma kapasitesini aşındırmış; “içerdeki-dışarıdaki”, “vatandaş-yabancı”, “bizden olan ve öteki” arasındaki ayrımları flulaştırmıştır.Dünya bir yandan partikülerizmin yükselişi, diğer yandan küreselleşme ile artan homojenleşme nedeniyle, eşzamanlı ve çelişik iki sürece birden şahit olmaktadır”.

3.4. Yeni İrkçiliğin Taraflarının Tırmanan Gerilimine Örnekler

Küresel güçlerin nihai hedeflerine ulaşmak için tırmandırdıkları nefret ilişkisi son yıllarda misilleme şeklinde devam etmektedir. Konunun taraflarını neden bu örüntülere aidiyat hissettikleri konusunda çıkarımda bulunabilecek net bir tespit yoktur. Son zamanlarda ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi denince ilk akla gelen hareket Pegida'dır.20 Ekim 2014'te Almanya'da ilk kurulduğunda 350 üye ile başlayan Pegida(Patriotic Europeans Against the Islamization of the West) “Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansız Avrupalılar” hareketi 12 Ocak 2015 tarihine geldiğinde üye sayısı 25.000'e ulaşmıştır. “Pegida'nın ortaya çıkışı, DEAŞ'ın Kobani saldırısı sonrasında Almanya'nın Dresden şehrinde iki grubun çatışması ile olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan ve Ortadoğu'daki çatışmanın yansımalarının Alman topraklarında yaşanmasını protesto etmek amacıyla bir araya gelen yaklaşık 300 kişilik grubun Dresden sokaklarına çıkması aynı zamanda Pegida'nın da ilk gösterisi olmuştur.Paris saldırısından sadece 3 gün önce gerçekleşen bu yürüyüş düşündürücüdür.Pegida bu gösterisinin ardından her Pazartesi toplanmaya başlamıştır. Pegida'nın Pazartesi yürüyüşlerine katılım oranı Ekim ayından itibaren gün be gün yükselmiş, Ocak 2015'te toplam 25.000 kişinin Pegida yürüyüşlerinde yer aldığı görülmüştür. Çoğunluğu aşırı sağ görüşlü Almanya Ulusal Demokratik Partisi mensubu futbol hooliganlarından oluşsa da; üyeleri arasında sıradan insanlar da vardır” (Alkan, 2015, s. 283).

Pegida sözcüsü Bachmann'a göre; “Pegida kimsenin cesaret edemediği konuları gündeme getirdiği için insanlar bu hareketi desteklemektedir. Pegida'nın dikkat çekmek istediği ve hedefindeki konuların başında İslam, siyasi partilerin politikaları ve medyanın tutumugelmektedir.” Pegida İslam karşıtı olmadığını öne sürse de insanların özellikle 11 Eylül sonrası İslami şiddet nedeniyle oluşmuş korkularından yararlanarak

ve Ortadoğu'nun karıştırılmasından mütevellit mülteci akınıyla gelen Suriyeli mültecilere harcanan paraları propaganda malzemesi olarak kullanarak her geçen gün artan bir sayıda taraftar toplamaktadır (Alkan, 2015, s. 283-284).

Kendini ve ideolojisini açıklamak için Aralık 2014 tarihinde yayınladığı 19 maddelik manifestoda şunlar vurgulanmıştır (Alkan, 2015, s. 285-286):

- Suç işleyen mülteciler ve göçmenler hızla sınır dışı edilmelidir.
- Mülteciler merkezi bir yerde toplanmayıp tüm Alman eyaletlerine dağıtılmamalıdır.
- Avrupa Birliği merkezi bir daire kurmalı ve mültecileri tespit edip ülkelere göre dağıtmalıdır.
- Emniyet birimlerine daha fazla bütçe ayrılmalıdır.
- Kadın düşmanı ve şiddet yanlısı ideolojiler reddedilmelidir.
- Kanada, İsviçre ve Güney Afrika modeli kontrollü göç politikası uygulanmalıdır.
- Halk önemli kararlara daha fazla dahil edilmelidir.
- Mülteci başvuruları kısa sürede karara bağlanıp sınır dışı edilecekler daha hızlı sınır dışı edilmeli, edilmeyenler daha çabuk Almanya'ya uyum sağlayacak kurslara yönlendirilmelidir." demektedir.

Bir diğer önemli gerilim noktası Paris'te gerçekleşen Charlie Hebdo saldırısıdır. Saldırıdan sadece bir gün önce, The Guardian Gazetesinde yayınlanan makalede, Fransa'daki sahte bayrak teröründen önceki hafta gerçekleşen İsveç'teki üç caminin ateşe verilmesi olayına dikkat çekmiş ve "*Avrupa'nın hoşgörüsü dikkate alındığında; bu 2015 için acımasız bir başlangıçtır*" başlığını atmıştır. Yine Hebdo saldırısından 1 ay önce, İsveç'teki Müslüman kuruluşların binalarının 2/3'ü saldırıya uğramıştır. Benzer şekilde 14 Kasım 2015 tarihinde Paris'te 7 farklı bölgede gerçekleştirilen saldırılarda IŞİD terör örgütü tarafından Fransa'nın Suriye politikasında Esad yanlısı olduğu gerekçesiyle resmi rakamlara göre 150'den fazla masum insan öldürüldü. Bir takım görüşlere göre ise; Fransa'nın Suriye politikalarında yeterince girişimci olmadığı için küçük bir hatırlatma yapıldığı yönünde izlenimler söz konusudur. *Saldırıların yaşandığı sırada Fransa ile Almanya arasında, Euro 2016 hazırlık maçının oynandığı Stade de France'de Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande da burada bulunduğu ve ard arda yaşanan şiddetli patlamalar sonrasında Hollande'in özel ekiplerce stattan uzaklaştırıldığı biliniyor.* Bu ve Paris'in göbeğinde çok noktali terörizm ile Cumhurbaşkanı'na kadar ulaşılması hatırlatma ihtimalini kuvvetlendiriyor (<http://www.ajanshaber.com>, 2016).

AB’inde 20 milyon Müslüman nüfusun 2030 yılında toplam Avrupa nüfusunun % 8’ini oluşturacağı tahmin ediliyor. Artan Müslüman nüfusunun biraz da dezenformasyonla daha fazla olduğu algısının yaratılması ırkçı gruplaşmaları daha da körüklemektedir. Algı yönetiminin etkisi Avrupa’daki çeşitli ülkelerde yapılan bir ankette insanların özellikle kendi ülkelerindeki Müslüman sayısını çok daha fazla olduğunu düşündüklerini ortaya koyarak göstermiştir. Örneğin, ankete katılan Fransızlar ülkelerinde gerçekte sadece % 7,5 olan Müslüman oranını % 31 olarak tahmin etmiştir. Almanlarsa gerçekte % 5,8 olan Müslüman nüfusunun %19 olduğuna inanmaktadır ve Amerikalılar ise ABD’de sadece % 1 olan Müslüman nüfusu % 15 olarak tahmin etmiştir(<http://www.globalresearch.ca>, 2016).

Londra’nın Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde Sharia devriyeleri ile ayrı bir hukuk uygulanmasına göz yuman Birleşik Krallık İslami gelenekleri dayatan bu oluşuma tepki gösteren ve patronun kim olduğunu gösterecek Hristiyan beyazlara da kayıtsız görünmektedir. Olaylar karşılaştırmalı olarak göz önüne getirildiğinde bazen olayın kurbanı da faili de olunuyor görünüyor. Ancak; şiddet sivriltilen taraflar arasında gerçekleşiyor.

Sonuç

Küreselleşme böyle karmaşık ilişkiler örüntüsü ile nihai sömürü hedefine ulaşmak için, çift yönlü ırkçılık dizayn etmektedir. Şöyle ki, büyümesi için gereken girdi maliyetlerini düşürmek için hammaddelerin olduğu ülkeleri istikrarsızlaştırarak kaynaklarını talan etmekte, karmaşadan kaçan insanlardan da kalifiye olanları ucuz işgücü olarak kullanmaktadır. Bu sömürü düzenini kamuoyunda içselleştirmek içinise, aşırı sağ oluşumları görünür veya görünmez şekilde desteklemektedir. Desteklediği bu oluşumlar/partiler/grupların ayrıştırıcı nefret yüklü tutumları eş şiddette ötekileştirilenlerde de karşılığını bulmaktadır. Bu gerilimli ilişki sarmalından ayrışan taraflar değil, ayrışmayı sağlayan küresel otoriteler karlı çıkmaktadır.

Gelişmiş ülke vatandaşları ülkelerinin Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya kökenli koyu tenli yabancılar tarafından istila edildiğine inanmakta/inandırılmaktadır. Bu nedenle her anlamda tehdit unsuru gördükleri bu insanları kendi ülkelerine zorla göndermek istemektedirler. Küresel sistemin bir parçası olan vatandaşları oldukları ülke; sömürü düzenini ihdas etmek için istenmeyenlerin ülkelerini terör, savaş gibi türlü çöküntüye uğrattığı içinmülteciler gitmeye gönüllü olmayacaklardır. Bu nedenle dönme zorlayacak Müslüman karşıtı mekanizma oluşturmaları gerekmektedir.

Günümüzün ırkçı politikaların ardında, Birleşik Devletler İmparatorluğu-NATO-İsrail-Suudi dünyasının ortaklığında çıkarılacak büyük bir savaşla küresel sömürü hedefi olan küreselleşme, özelleşme, sözleşmeli hizmet, savaş, istikrarsızlaştırma, kemer sıkma ve fakirleşmenin sistematik modeli ile Üçüncü Dünya milletlerinde olduğu gibi Amerika ve Avrupa'yı çökerterek yaşam standardını sermayenin isteyeceği noktaya getirebilecek bir maksadın olduğu öne sürülebilir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, M. N. (2015). “Avrupa’da Yükselen İrkçilik: Pegida Örneği”, *Akademik Bakış*, 8 (16), 275-289. Ankara.
- ERBAŞ, H. (1994). “İrkçi Saldırganlık: Egemen Açıklama Biçimleri İrkçiliği Olumlar, Araştırma”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 15, 193-208, Ankara.
- GIDDENS, A. (2008). “Sosyoloji, İrk, Etniklik, Göç”. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- HANÇER, Ö. (2005). “Avrupa’da Aşırı Sağın Yükselişi ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Fransa ve Almanya Örnekleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Ankara.
- <http://t24.com.tr/haber/turkluk-irk-degil-kultur-ermenilerle-turkler-arasinda-genetik-fark-cikmadi,245617> E.T: 15.10.2016.
- <http://www.globalissues.org/article/165/racism> E.T: 11.09.2016.
- <http://www.globalresearch.ca/the-hidden-truth-the-rising-tide-of-global-racism-and-xenophobia/5428854> E.T: 15.10.2016.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pegida> E.T: 15.10.2016.
- KENEŞ, H. Ç. (2012). “Biyolojik Mitten Kültürel Mite: “Yeni” İrkçilik Nedir?” Dipnot 3 *Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, S.9, 5-24, İstanbul.
- ÖZBEK, S. (2012). “İrkçiliğin Doğuşu ve Ekonomik Kökenleri, Yeni İrkçilik”, Dipnot 3 *Aylık Sosyal Bilim Dergisi*, S.9, 119-125, İstanbul.

KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN UYGULANMASI VE ÖLÇÜLMESİ BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİMLERİN FONKSİYONU

Function of Local Governments in the Context of Achieving and Measuring of Urban Sustainability

Onur AKÇAKAYA

Dr.

Ardahan Emniyet Müdürlüğü

Ardahan, onuracakaya@hotmail.com

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Sürdürülebilirlik, son yıllarda uluslararası alanda önemini artırmış ve yükselen bir küresel paradigma haline dönmüştür. Günümüzde, yerel, bölgesel ve küresel seviyede ele alınan sürdürülebilirlik olgusu, büyük insan topluluklarını barındıran kentlere yaşamsal sorumluluklar yüklemektedir. "Kentsel sürdürülebilirlik", "sürdürülebilir kent" ve "sürdürülebilir insan yerleşkeleri" kavramlarının uluslararası boyutta yaygın bir şekilde tartışılması sonucunda ortaya çıkan uzlaşmaya dayalı yaklaşımlar, kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel sorumluluklarını günbegün artırmaktadır. Kentleri, sürdürülebilir insan yerleşkelerine dönüştürme sürecinde en önemli rollerden birisi, insan topluluklarına en yakın kamu kurumları olan yerel yönetimlere düşmektedir. Yerel yönetimlerin bu husustaki en başlıca görevleri sürdürülebilirlik politikaları üretmek ve sürdürülebilirlik performansını ölçmektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, kentsel sürdürülebilirlik, yerel yönetimler, sürdürülebilirlik performansı, performans göstergeleri.

Abstract

In recent years, sustainability has increased its importance in the international arena and has become an emerging global paradigm. Nowadays, the phenomenon of sustainability, which discussed in local, regional and global levels, lands the cities, hosting enormous human communities, with great responsibilities. The approaches, emerging as a result of internationally widespread debates on the case of concepts such as "urban sustainability", "sustainable city" and "sustainable human settlements", increase the social, economical and environmental responsibilities of cities day by day. In the process of converting cities to sustainable human settlements, local governments, which is the closest public authorities to human communities, take one of the most important roles. The main tasks of local governments in this context are to produce sustainability policies and to measure sustainability performance.

Keywords: Sustainability, urban sustainability, local governments, sustainability performance, performance indicators.

Giriş

Modern toplumlarda, hızlı kalkınmanın neden olduğu çevre kirliliği ve ekolojik bozulmaya tepkisel bir yaklaşım olarak ortaya çıkan sürdürülebilirlik, asıl itibariyle insanoğlunun evren üzerinde var olmaya başladığı en eski çağlardan bu yana yakın ilişki içerisinde olduğu bir olgudur. Zira, sürdürülebilir eğilimler ve alışkanlıklar geliştiremeyen eski ve köklü medeniyetlerin ekolojik ve çevresel felaketler neticesinde tarih sahnesinden bir bir silinmiş oldukları bilinmektedir.

Sanayi Devrimi'nden günümüze, dünya uluslarının doğal kaynakların sürdürülebilirliği, ekolojik denge ve çevresel döngüyü hesaba katmaksızın girdiği kıyasıya kalkınma yarışı neticesinde sanayileşme ivmesi giderek artmaya başlamıştır. Hızlı sanayileşmenin neden olduğu olumsuz dışsallıklar; küresel ısınma, çevre kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği ve kuraklık gibi insanoğlunun yeryüzündeki varlığını tehdit eden çevresel ve ekolojik tehlikelere sebebiyet vermiştir.

Artan küresel çevresel kirlenme ve ekolojik bozulmanın yakın gelecekte de hız kesmeden sürmesi durumunda, insan ırkının büyük felaketlere sürüklenebileceği, bilim insanlarınca sıklıkla gündeme getirilen bir konudur. Bu bağlamda, dünya üzerinde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasına yönelik yerel ve küresel tedbirler, uluslararası boyutta birçok platformda ele alınmaktadır.

Günümüzde, sürdürülebilir bir yeryüzü yaratma bağlamında, doğal kaynaklar ve ekolojik denge üzerinde yerel ve küresel etkilere sahip olan kentleri ve bu kentlerdeki değişim ve dönüşümleri yönetmek büyük önem arz etmektedir. “Kentsel sürdürülebilirlik” ya da “sürdürülebilir kent” olarak ifade edebileceğimiz, kentlerin ekonomik, sosyal ve çevresel hassasiyetlerle entegre bir şekilde kalkındırılması noktasında; kentsel topluluklara en yakın kamu kuruluşları olan yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Yerel yönetimlerin fonksiyonları, sürdürülebilir kent politikaları üretme ve kentsel sürdürülebilirlik performansını ölçme gibi alanlarda kendini göstermektedir.

Çalışmamızda, sürdürülebilirlik olgusu detaylı ve çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır. Sürdürülebilirliğin yerel düzeydeki yansıması olan kentsel sürdürülebilirlik kavramı, yerel yönetimlerin fonksiyonu, kentsel sürdürülebilirlik uygulamaları ve kentsel sürdürülebilirlik performansı kavramlar çerçevesinde irdelenmektedir.

1. Literatür Özeti

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi yıllarına dek uzanmaktadır. Bu dönemde, hızlı sanayileşmeye bağlı olarak artan hammadde ihtiyacını karşıla-

mak için kutup bölgeleri, ormanlar, okyanuslar ve tropikal bölgelerin yağmalanmaya başlanması ekolojik dengenin bozulması ve küresel kıtlığın baş göstermesi gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Ekolojik ve çevresel meselelerdeki bu artış, küresel sürdürülebilirlik eğilimlerinin ve kavrama yönelik toplumsal bilincin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Desta, 1998: 495).

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk kez 1713 yılında Saksonya Krallığı maden ofisi şefi Hans Carl von Carlowitz tarafından kullanılmıştır. Carlowitz, “Sylvicultura Oeconomica” isimli eserinde, ormanların yok edilmesinin önüne geçmek için alınması gereken bazı çevresel tedbirleri ele almıştır. Bu bağlamda, ormanların korunmasını konu edinen ilk bilimsel eser niteliğinde olan “Sylvicultura Oeconomica”, sürdürülebilirlik kavramı ile de yakından ilişkilendirilmiştir (Ulrich, 1999: 2).

Sürdürülebilirliğin (ya da sürdürülebilir kalkınma), uluslararası alanda somut bir boyuta kavuşması ise “Brundtland Raporu” ile olmuştur. Kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının birbirinden kesin bir şekilde ayrıldığı Brundtland Raporu, sürdürülebilirliğin sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlarına vurgu yapmış; kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramları arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koymuştur (Khulman ve Farrington, 2010: 3438):

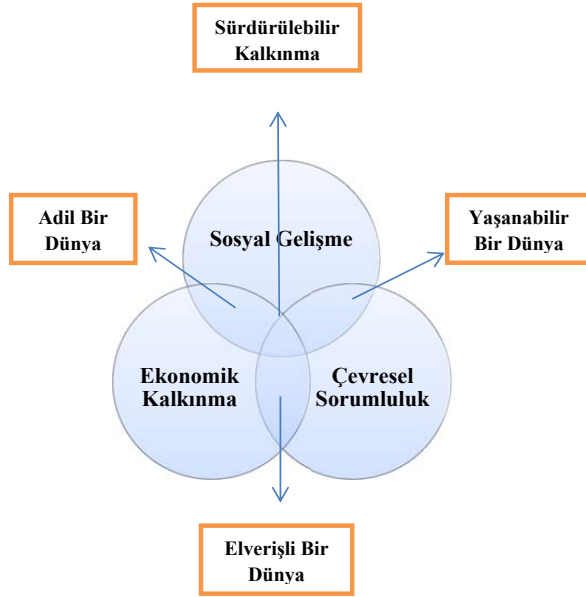
“Kalkınma, bütün insanlar için daha yüksek bir yaşam kalitesi sağlamayı amaçlayan çok boyutlu bir kavramdır. Ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve çevresel koruma ise sürdürülebilir kalkınmanın bağımlı ve birbirini güçlendiren bileşenleridir.”

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi kalkınma ile toplumsal refahın yükseltilmesi hedeflenirken; kalkınmanın sebep olduğu ekonomik, sosyal ve çevresel bir takım sorunlar göz ardı edilmektedir. Bu mesele sürdürülebilir kalkınma kavramı ile çözümlenmekte; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların da hesaba katıldığı multi-disipliner bir kalkınma perspektifi sunulmaktadır.

Brundtland Raporu’nda, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı; “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaç karşılama kapasitesini riske atmadan karşılamak” şeklinde yapılmaktadır. Ancak, bu tanım bir kısım yazarlar tarafından yetersiz bulunmuş ve eleştirilmiştir. Örneğin, Barlett’e göre, Brundtland tanımı gelecek nesilleri önemseme izlenimi vermesine rağmen; sürdürülebilir toplum yaratma ve sürdürülebilirliğin sağlanması için toplumsal gereksinimleri saptama hususlarında derinlik içermemektedir (Barlett, 2012: 2).

Sürdürülebilirlik, 1994 yılında bu kez Elkington tarafından ele alınmış ve yeni bir sürdürülebilirlik perspektifi ortaya atılmıştır. “Triple-P” ya da “triple bottom line” is-

miyle anılan bu yeni perspektife göre, sürdürülebilirlik; insan, evren ve kar (people, planet, profit) kavramları çerçevesinde, diğer bir ifade ile sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları ile birlikte değerlendirilmektedir. Elkington'ın yaklaşımının Brundtland perspektifinden ayrılan yanı ise sürdürülebilirliğin çok boyutlu yapısının daha entegre bir mantıkla ele alınması gerektiğine yapılan vurgudur (Elkington, 2004: 1).

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutlarının Venn Şemasında Gösterimi.

Kaynak: European Comission-In Depth Report: Indicators for Sustainable Cities, 2015: 7.

Sürdürülebilirlik, günümüzde gerek özel sektörde gerekse de kamu sektöründe önemli anlamlar ifade eden bir kavramdır. İşletmeler için rekabet piyasasına uyum ve rekabet avantajı sağlama gibi anlamlar ifade eden sürdürülebilirlik kavramı (Nidumolu, Prahalad ve Rangaswami, 2009: 4); kamu kesiminde, maliyet etkinliği, olumlu çevresel çıktılar, özel sektörün sürdürülebilir teknolojilere yönlendirilmesi ve çevresel ve ekolojik meselelerle ilgili tüketici bilinci oluşturulması gibi amaçlara hizmet etmektedir (Kjölllerström, 2008: 2).

Sürdürülebilirlik, rekabet piyasasında “inovasyon” (değer yaratma) kavramı ile yakın ilişkilidir. İnovasyonun kamu kesimindeki karşılığı ise “kamusal değer yaratma” olarak gösterilebilir. Kamu değeri, “kamuya değer katan şey” olarak tanımlanmaktadır. Ancak, kamu değeri kavramının güven, meşruluk, çıktı ve hizmet boyutlarını içeren daha geniş bir anlamı da bulunmaktadır. Kamu değeri yaratma, çevresel sermaye,

sosyal sermaye, beşeri sermaye, üretilmiş sermaye ve finansal sermaye kavramları ile ilişkilendirilmektedir (Birney v.d., 2010:5).

Tablo 1: Sermaye Türleri İle Kamu Değeri İlişkisi

Sermaye Türü	Kamu Değeri
Çevresel Sermaye	Yeterli kaynaklar, sağlıklı bir çevre, yeşil alanlar, yerel olanaklar.
Sosyal Sermaye	Tesisler, istihdam, katılım, manevideğerler, güven, saygı, toplumsal uyum.
Beşeri Sermaye	Eğitim, yetenekler, informal eğitim, aktif vatandaşlık.
Üretilmiş Sermaye	Sürdürülebilir yapılar, altyapı, maddi varlıklar.
Finansal Sermaye	Mali fonların etkili kullanılması, kaynak yaratma.

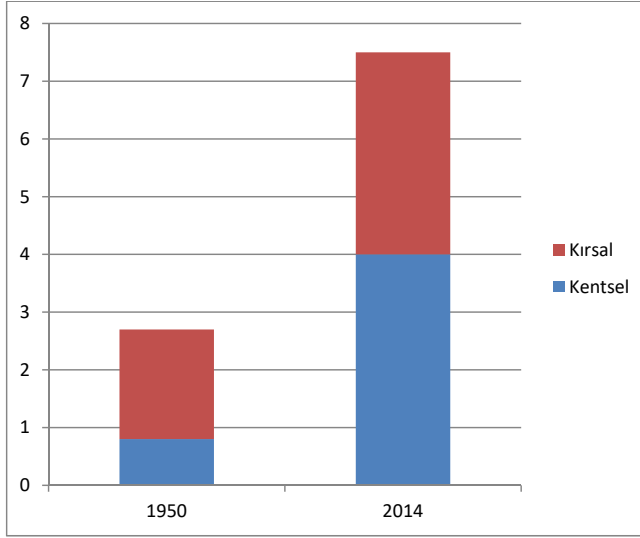
Kaynak: Birney vd., 2010, “Stepping up-A Framework for Public Sector Leadership on Sustainability”, Forum for the Future, February, s. 9.

Yukarıdaki tablo da verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere; çevresel, sosyal, beşeri, üretilmiş ve finansal sermayenin yarattığı kamu değerleri, birçok yönden kentsel ihtiyaçlara işaret ettiği gibi sürdürülebilirlik kavramı ile yakın ilişki içerisinde.

2. Kentleşme ve Kentsel Sürdürülebilirlik

Günümüzde, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. B.M.’nin 1950 ve 2014 yılları arasını kapsayan “Dünya Kentleşme Beklentileri” (World Urbanization Prospects) raporuna göre, 2007 yılında kentsel nüfusun ilk kez kırsal nüfusu aştığı görülmektedir. 1950-2014 yılları arasındaki kentsel nüfus artışı ise çarpıcıdır. Şöyle ki; 1950 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %70’i kırsal alanlarda, geri kalan yaklaşık %30’u ise kentlerde yaşamakta iken 2014 yılına gelindiğinde, kentsel nüfus oranının %54’e yükseldiği görülmektedir. Kentleşme oranının önümüzdeki yıllarda da artışını sürdürerek 2050 yılına gelindiğinde %66’ya yükselmesi beklenmektedir (World Urbanization Prospects, 2014: 7).

“Nüfusun kırsal alandan kente göç etmesi”, “kentlerin hem nüfus açısından hem de alansal açıdan büyümesi” veya “toplam nüfus içerisinde kentsel nüfus oranının artması” olarak tanımlanabilecek olan “kentleşme” olgusu (Keleş, 2001: 119); tarih boyunca büyük coğrafi hareketlilikler, düşük doğurganlık oranı, uzun yaşam süresi ve nüfusun yaşlanması gibi ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşümlerle ilişkilendirilmiş; kentler kırsal ve kentsel alanlarda kalkınmanın ve toplumsal refahın önemli katalizörleri olarak değerlendirilmiştir. Yüksek okuryazarlık oranı, gelişmiş sağlık hizmetleri, sosyal hizmetlere erişim kolaylığı ve kültürel ve politik katılım mekanizmaları, kentsel yaşamın en önemli belirleyicileri haline gelmiştir (World Urbanization Prospects, 2014: 3).

Grafik 1: Dünya Üzerindeki Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları (1950-2014)

Kaynak: U.N. World Urbanization Prospects, 2014:7’den uyarlanmıştır.

İyi yönetilen kentler; ekonomik kalkınma, inovasyon, istihdam, modern yaşam, kadın hakları ve sosyal hareketliliğin odak noktası haline dönüşmektedir. Ayrıca, kentlerdeki yüksek nüfus oranı, temel hizmetler ve altyapı için kişi başına maliyeti düşürdüğünden (dolayısıyla ölçek ekonomilerini mümkün kıldığından); insan topluluklarının yerel ekosistem üzerindeki etkilerini minimal seviyeye indirmede avantaj teşkil edebilmektedir (Cohen, 2006: 64).

Ancak, gerekli altyapının oluşturulamaması ve kent fırsatlarının adaletli paylaşımının sağlanamaması durumlarına bağlı olarak gelişen hızlı ve çarpık kentleşme, sürdürülebilir kalkınmayı tehdit etmeye başlamıştır. Düşük yaşam standartları, çarpık kentleşme ve dengesiz gelişme gibi olumsuz faktörler; kentlerde hızlı ve çarpık yayılma, çevresel kirlenme ve sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim alışkanlıkları gibi kritik meselelere sebebiyet vermektedir (World Urbanization Prospects, 2014: 3).

Kentleşme sorunları ve sürdürülebilirlik, 1987 yılında yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) isimli raporda somut bir şekilde ele alınmıştır. Rapor, dünya uluslarının kalkınma ve kentleşme politikalarını, ekosistemin canlı ve canlı olmayan unsurlarının sonsuza dek varlıklarını sürdürebilmelerine yönelik olarak yeniden gözden geçirmelerini teşvik etmesi bakımından önem arz etmektedir. Öte yandan, “Rio Deklerasyonu” (1992), “Gündem 21” ve diğer Rio belgeleri, sürdürülebilirlik kavramının defalarca yinlendiği belgeler olarak dikkat çekmektedir (Keleş, 2001:119).

Kentsel meselelerin geniş bir şekilde gündeme alındığı bir diğer uluslararası organizasyon olan “İstanbul Habitat II Konferansı”nda (1996) ise “kentsel sürdürülebilirlik”, “sürdürülebilir kentleşme” ya da “sürdürülebilir insan yerleşkeleri” kavramları geniş bir resmi tanınma statüsüne kavuşmuştur (Satterthwaite, 1997: 1668).

Kentsel sürdürülebilirlik, kentsel ihtiyaçlarının yerel ve küresel kaynakların sürdürülebilirliğine zarar vermeden giderilmesi çerçevesinde değerlendirilebilir (Alberti, 1996: 383). Başka bir ifade ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal, politik, ekonomik, demografik, kurumsal ve kültürel hedefleri, kentsel sürdürülebilirlik olgusunun içinde değerlendirilmeye uygundur (Satterthwaite, 1997: 1668). Zira, kentler yerel ve küresel çevreyi ve ekosistemi çeşitli yollarla etkileyebilen yapılardır. Örneğin, kentler, hem مکانı oluşturmakta hem de onu değiştirebilmektedir. İkincisi, kentlerde devasa miktarlarda besin, su ve enerji kullanımı neticesinde büyük miktarlarda karbon salımı ve atık oluşmaktadır. Ayrıca, kentlerdeki birçok alt sistem, çeşitli yerel ve küresel ekolojik işlevlere ve faaliyetlere dayanmaktadır. Bu bağlamda, kentsel sürdürülebilirlik, fiziksel yapının ve habitatın doğrudan dönüşümü, yenilenebilir ve yenilenemez doğal kaynakların kullanımı, gaz salımı ve atıklar ve insan sağlığı ve refahı gibi boyutlarda değerlendirilmelidir (Alberti, 1996: 386).

Kentsel sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili yaygın kabul görmüş tanımlardan söz etmek pek mümkün olmasa da (Satterthwaite, 1997: 1668); uluslararası alanda kavrama ilişkin birçok tanımlama yapıldığı görülmektedir. A.B.D.’deki “Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Başkanlık Konseyi”nin (President’s Council on Sustainable Development) “1997 Raporu”nda sürdürülebilir kentler; “sosyal refah, ekonomik fırsatlar ve çevre kalitesi arasında dinamik karşılıklı destekleme ve denge oluşturabildiği için gelişen topluluklar” olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Komisyonu (2006) kentsel sürdürülebilirliği, “hem kentler içinde yaşanan hem de kentlerin neden olduğu sorunları çözmek” olarak tanımlanmaktadır. B.M. Habitat (2004)’te ise kavram, “çevresel, sosyal, ekonomik ve politik-kurumsal sürdürülebilirliğin birleştirildiği dinamik bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Shen vd., 2011: 18).

Alberti ise sürdürülebilir kentleri, “kent sakinlerinin ihtiyaçlarının yerel ve küresel kaynaklar üzerinde sürdürülebilirliğe uygun olmayan girişimler olmaksızın karşılanması” olarak tanımlanmaktadır. Kentler ve küresel çevre arasındaki karşılıklı bağımlılıktan söz eden Alberti; kentlerin yerel seviyede sürdürülebilir eğilimler geliştirmeleri durumunda bile bu onların küresel ölçekte sürdürülebilir oldukları anlamına gelmediğini vurgulamaktadır (Alberti, 1996: 383).

Kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında yerel yönetimlerin fonksiyonuna gelecek olursak, epeyce güçlü bir pozisyondan söz edebiliriz. Yerel yönetimler, merkezi yönetimlere göre yasal ve ekonomik açıdan daha güçsüz bir pozisyonda yer almalarına rağmen, yerel seviyedeki değişim ve dönüşümleri doğrudan doğruya teşvik etmek açısından önemli roller üstlenebilmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin varlık nedenlerinden (*raison d'être*) birisinin sürdürülebilirlik olduğu söylenebilir (Selman, 1996, s.85-86).

3. Kentsel Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Yerel Yönetimlerin Fonksiyonu

İnsan topluluklarına en yakın yönetim mekanizmaları olan yerel yönetimler (buna bölgesel yönetimlerde dahil edilebilir), insan topluluklarını harekete geçirici, katılımcı, dayanışmayı teşvik edici ve küresel sürdürülebilirlik gündeminin yerel topluluklar tarafından anlaşılmasını sağlayabilecek temel kuruluşlar olma özelliğine sahiptir (Local and Regional Governments, Partners for Global Agenda, 2015: 6). Yerel yönetimler, yerel topluluklarda acil sosyal ihtiyaçlar ve sosyal yatırımlarla ilgili bilinci artırıcı bir fonksiyona sahiptir. Yerel yönetim kuruluşları, sosyal refahın sağlanması noktasında rekabet piyasası, topluluklar ve diğer yönetim mekanizmalarını gibi birçok sektör arasında işbirliğini sağlamak adına büyük sorumluluklar yüklenebilme kapasitesine sahiptir. Öte yandan, yerel yönetimlerin işverenlik, hizmet sağlama, yatırım yapma, liderlik, düzenleyicilik ve ortaklık gibi birçok ekonomik fonksiyonları da bulunmaktadır (Torjman ve Reid, 2003: 6). Sayılan özellikler göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimlerin sürdürülebilir kentler yaratmada birçok imkan ve yeteneğe sahip olduğu görülmektedir.

Ancak, yerel yönetimler kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında tek başına yeterli olamamakta; kamu ve özel sektör kuruluşları ile yüksek düzeyde işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik meselelerinde kamu gücünü temsil eden yerel yönetimlerin işbirliği yapabileceği özel sektör kuruluşları; işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve kar amacı gütmeyen örgütlerden oluşmaktadır. (Nshimbi ve Vinya, 2014: 472).

Uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler, yakın gelecekte yerel ve bölgesel yönetimlerin sürdürülebilirliğin sağlanmasındaki görev ve sorumluluklarının artacağını göstermektedir. Örneğin, “2015 Sonrası İçin Küresel Görev Gücü” (Global Taskforce for Post 2015) bünyesinde, sürdürülebilirlik ve refah yaratmada etkin aktörler ve kurumlara odaklanan, insan merkezli yeni bir yerel gündem ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Yeni yerel ve bölgesel yönetimler gündemi; kapsayıcı, şeffaf ve katılımcı,

yerel demokratik yönetişim, huzurlu toplumlar ve toplumsal dialog, insan hakları, cinsiyet eşitliği, kültürel çeşitlilik, ayrımcılığın önlenmesi hususlarında gelişme ve insan ve çevre eksenli sürdürülebilirlik temalı olarak belirlenmiştir. 2013 yılındaki İstanbul Tebliği'nde ise yerel ve bölgesel yönetimlerin kalkınma gündeminde bulunması gereken bir takım hedefler belirlenmiştir. Kentsel sürdürülebilirlikle yakından ilişkisi olan bu hedefler aşağıdaki gibidir (Local and Regional Governments, Partners for Global Agenda, 2015: 6):

- Demokratik ve özerk yönetim ve katılımcı, etkili, hesap verebilir ve öz kaynaklara sahip yerel ve bölgesel yönetimler oluşturulmalı, daha iyi yönetimler arası işbirliği ve koordinasyon, uyumlulaştırma süreçleri ve etkili yerelleşme sağlanmalı.
- Yoksulluğu sona erdirmek için gıda güvenliği ve beslenme imkânlarını artırmak,
- Eşitsizliklerin giderilmesi ve gecekondu sakinlerinin yaşamlarını iyileştirmek, gençlerin sahip olduğu fırsatları sağlamak ve seçkin topluluklar oluşturmak,
- Yoksulluğu önleyici ve yeşil kent ekonomisine yönelik iş fırsatları yaratmayı da içeren yerel ekonomik kalkınmayı sağlama,
- Sürdürülebilir kentleşmeyi kalkınmanın temeline yerleştirmek, iyi planlanmış ve yönetilen kentler sayesinde ekonomik kalkınmayı ve geçim standartları oluşturmak, yerel bir bakış açısı ile iklim değişikliğini azaltma, risk önleme ve güvenli kentler oluşturma konularında tedbirler alma,
- İnsan merkezli topluluklar ve kalkınmayı sağlamaya yönelik kültür oluşturmak,
- Çevresel bio-çeşitlilik ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğine yönelik yönetim tarzı geliştirme,
- Dayanışma ve eğitimi teşvik etmeye yönelik yerel yönetimler kalkınma işbirliğini tesis etmek.

Gerek “2015 Sonrası İçin Küresel Görev Gücü”nün gündemi gerekse de İstanbul Tebliği'nin yukarıda sayılan hedefleri birlikte düşünülecek olursa, yerel yönetim anlayışının önümüzdeki süreçte giderek daha demokratik, özerk, katılımcı, işbirlikçi, toplumsal refaha ve sosyal ihtiyaçlara dönük, sürdürülebilir kalkınma eğilimli, sürdürülebilir kentleşme odaklı ve çevresel hassasiyetlere önem veren bir yapıya dönüşme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Yerel yönetim yaklaşımında yaşanabilecek bu değişim ve dönüşümlerin, önümüzdeki dönemde yaygın kentsel sürdürülebilirlik uygulamaları ile kendisini göstereceği öngörülebilir.

Günümüz dünyasında, temel kentsel hizmet alanlarında yerel yönetimlerce uygulamaya konulabilecek sürdürülebilir politikalar, A.B.D. Çevresel Koruma Ajansı'nın 2009 yılında yayımladığı, "Sürdürülebilir Bir Gelecek Planlaması" (Planning for a Sustainable Future) isimli raporda kategorize edilmiştir. Taşımacılıktan, arazi kullanımına; biyolojik ve açık alan korumasından katı atıkların geri dönüşümüne kadar birçok kategoride toplanan uygulamalar aşağıdaki gibidir:

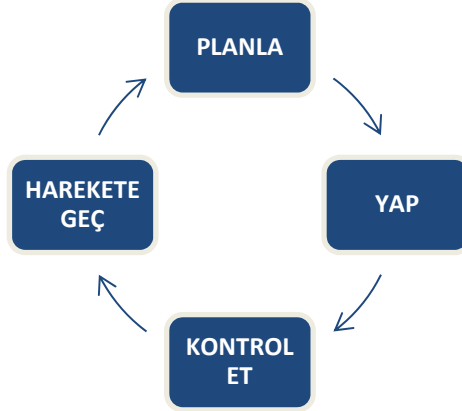
Tablo 2: Kentsel Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Taşımacılık
Car-pooling uygulamalarını artırmak (yürüyüş ve bisiklet yollarını ve motorize olmayan ulaşımı yaygınlaştırmak, belediye hizmetlerinde kullanılan araçların temiz dizel teknoloji ile kullanım oranını artırmak), toplu taşımayı yaygınlaştırmak rota zamanlama optimizasyonunu sağlamak, park alanlarını ve cadde toparklarını artırmak.
Arazi Kullanımı Planlaması
Yakın ve yürünebilir mahalleler yaratmak, perakende ve toplu konut geliştirmede karma arazi kullanımı, arazi planlamasında paydaş katılı sağlama, hemşehrilik duygusunu pekiştirme, tarım arazilerini, açık alanları, doğal güzellikleri ve doğal kaynakları koruma, ulaşım seçeneklerini artırma, kompakt yapı tasarımını gerçekleştirme, endüstriyel ve ticaret merkezlerini geliştirme ve iyileştirme, yerleşim yerlerine yakın parklar ve plazaları artırma.
Biyolojik ve Açık Alan Koruması
Sulak alanların korunması, nehirler boyunca tampon koruma oluşturulması, yeşil alanlar oluşturulması.
Enerji, Hava Kalitesi ve İklim
Kentin enerji denetiminin yapılması ve en düşük maliyetli yapıların belirlenmesi, binaların enerji tüketimini izleyerek enerji tasarrufu yapmak, işletmeler ve sakinlere yönelik teknik ve ekonomik desteklerle özel denetimleri yaygınlaştırmak, enerji tüketimi az olan sistemleri teşvik etmek, klima, ısıtma ve havalandırma sitemlerini geliştirerek tasarruf sağlamak, yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmek.
Su Kaynakları, Yağmur Suları ve Atık Sular
Su tasarrufunu ödüllendirmek, çevre dostu yapılar sayesinde suyun geridönüşümünü ve tasarrufunu sağlamak ve yağmur sularını değerlendirmek, havzaları kirlilikten korumak,
Katı Atıklar ve Geri Dönüşüm
Vatandaşların katı atık üretiminin ücretlendirilmesi böylelikle daha bilinçli bir kitle yaratılması, katı atıklar konusunda tam maliyet muhasebesi çalışmalarının yapılması, geri dönüşümü kolay ve çevre dostu ürünler alınması, geridönüşüm bilincinin yükseltilmesi, geri dönüşüm uygulamalarının güçlendirilmesi, elektronik atıkların geri dönüşümünün sağlanması, tehlikeli atıkların toplanması,
İklim Değişikliği
Bölgede iklim değişikliğine neden olan temel faktörleri tanımak, bu tehditlerin önem seviyesini belirlemek, sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek.

Kaynak: "Planning for a Sustainable Future- A Guide for Local Governments, 2009 s.9-46" dan özetlenmiştir.

Yerel yönetimlerde sürdürülebilirlik politikalarının başarılı bir şekilde planlanması ve uygulanması ise sistematik bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, A.B.D. Çevresel Koruma Ajansı'nın (Environmental Protection Agency) 2009 çalışmasında, "Çevresel Yönetim Sistemi" (Environmental Management System) olarak adlandırılan dört aşamalı bir döngüsel süreçten bahsedilmektedir. Sürecin ilk aşamasında, çevresel meseleler tanımlanmakta ve bunlara yönelik çevresel eylem planları hazırlanmaktadır. İkinci aşamada, çevresel planlar uygulamaya geçirilmekte; işletim sistemleri oluşturulmakta ve çalışanlar eğitilmektedir. Üçüncü aşama, iç denetlemelerin yapıldığı, başarı ve başarısızlığın tespit edildiği, stratejilerin yeniden gözden geçirildiği, düzeltildiği ve önleme tedbirlerinin alındığı kontrol aşamasıdır. Son aşama ise yönetimin süreçleri yeniden gözden geçirdiği aşamadır. Çevresel Yönetim Sistemi, yerel yönetimlere çevresel performansın artırılması, kirliliğin önlenmesi, doğal kaynakların korunması, yeni iş alanları yaratılması, enerji etkinliğinin sağlanması, maliyetlerin azaltılması, çalışan farkındalığını artırılması ve kurumlar arası işbirliğinin artırılması gibi önemli faydalar sağlayabilmektedir (Planning for a Sustainable Future, 2009: 16-17).

Şekil 2: Çevresel Yönetim Sistemi

Kaynak: Planning for a Sustainable Future, 2009: 16'den uyarlanmıştır.

4. Kentlerde Sürdürülebilirlik Performansı ve Ölçümü

Sürdürülebilirlik performansı, günümüz rekabet piyasasında yatırımcıların ve araştırmacıların yoğun ilgi gösterdikleri bir raporlamadır. İşletmeler, finansal bilgilerinin yanında sürdürülebilirlik performanslarını da raporlamakta; sürdürülebilirlik raporlarına gösterilen ilgi günbegün artmaktadır (Eccles vd., 2012: 8).

Sürdürülebilirlikle ilgili hesap verebilirlik yükümlüğü, son yıllarda kamu yönetimini de sürdürülebilirlik yönünde çaba sarf etmeye zorlamaktadır (Public Agency Sustainability Reporting, 2004: 2). Bu bağlamda, kamu kuruluşu statüsündeki yerel yönetimler, sürdürülebilirlik meseleleri ile hizmet ettiği yerel topluluklar arasında bağ kurmada en önemli rollerden birini üstlenmektedir (Sciulli, 2009: 77).

Kentsel sürdürülebilirlik performansı bağlamında, Satterthwaite, bütün kentler için geçerli olan beş önemli performans kategorisinden söz etmektedir. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır (Satterthwaite, 1997: 1670):

- Enfeksiyonik ve parazitik hastalıkları kontrol etmek, kentsel nüfusu korumak ve bu tarz hastalıkların etkisini en aza indirmek, bunun için tüm kentlilere ve işletmelere yönelik yeterli suyun sağlanması, sanitasyon (hijyen ve sağlık koşullarının oluşturulması), drenaj ve çöp toplama hizmetlerinin geliştirilmesi,
- İkametler, işyerleri ve şehrin genelinde, kimyasal ve fiziksel tehlikeleri en aza indirmek,
- Kent sakinleri için yüksek kalitede bir kent doğası oluşturmak, birey başına açık alanların nitelik ve niceliğini artırmak (parklar, bahçeler, kamu alanları, spor salonları vs.) ve doğal ve kültürel mirası korumak,
- Çevresel maliyetlerin kent sakinlerine ve kenti çevreleyen ekosisteme yansımalarını minimal seviyeye indirmek,
- Sürdürülebilir tüketimi sağlamakla ilgili tedbirleri almak, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretiminde çevresel kaynakların zarar görmesini engellemek.

Kentsel performansın ölçümü kentlere uzun dönemli çevresel sermayenin korunması yolunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, ekonomik performans ve kentsel yaşam kalitesinin geleneksel yöntemlerle ölçülmesi, ekonomik kalkınma, kentsel toplum ve çevre arasındaki karşılıklı bağımlılığın anlaşılabilmesi için yeterli olmamaktadır (Alberti, 1996: 381).

Bu bağlamda, yoksulluğu önlemek, çevresel şartlarda gelişim sağlamak ve ekonomik üretkenliği artırmak gibi kenti ilgilendiren ekonomik, sosyal ve çevresel alanlardaki gelişimi izlemek, sürdürülebilirlik temelinde oluşturulmuş kapsamlı kentsel planlama araçlarını gerekli kılmaktadır. Sürdürülebilirlik göstergeleri olarak adlandırılan bu araçlar, çeşitli planlama alanlarındaki bilgilerin kapsamlı bir metodoloji yoluyla oluşturulması, kaydedilmesi, analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve paylaşılması netice-

sinde ortaya çıkmakta ve kentsel sürdürülebilirliği tüm yönleri ile ortaya koyabilmektedir (Rosales, 2010: 1).

Avrupa Komisyonu'nun 2015 yılında yayımladığı *Sürdürülebilir Kentler İçin Göstergeler* (Indicators for Sustainable Cities) raporunda performans göstergelerinin sürdürülebilirlik performansının ölçülmesindeki fonksiyonundan söz edilmektedir. Bu bağlamda, kentsel sürdürülebilirlik göstergeleri; kent planlamacılarına, yerel yöneticilere ve politika yapıcılara kentin sosyo-ekonomik ve çevresel performansını ölçme olanağı sağlayabilmektedir. Kent tasarımı, altyapı hizmetleri, politikalar, atık yok etme sistemleri, kirlilik ve vatandaşların hizmetlere erişebilirliği gibi alanlarda kentin performansının ölçülmesine yardımcı olan kentsel sürdürülebilirlik göstergeleri; sorunların tanımlanmasına yardımcı olduğu gibi, iyi yönetim ve bilimsel çalışmalar neticesinde gelişme sağlanan alanların tespit edilmesine de yardımcı olabilmektedir (Indicators for Sustainable Cities, 2015: 5).

Ancak, çeşitli kentler arasında kentsel sürdürülebilirlik performansının mukayese edilmesi aşamasında, bir takım zorluklar yaşanmaktadır. Bu durum, biraz da kentlerin mevcut durumu ve çevresel meselelere bakış açısıyla ilgilidir. Örneğin, bir takım kentler, çevresel sağlık göstergelerinde daha iyi bir performans sergilerken; diğer bir takım kentler ise kaynakların verimli kullanılması, katı atık ve sera gazı salımı oranlarının düşürülmesi gibi göstergelerde üstünlük sağlamaktadır (Satterthwaite, 1997: 1668). Bu bağlamda, her kentin kendi yapısına ve sürdürülebilirlik gereksinimlerine özgü performans göstergeleri belirlemede fayda olduğu söylenebilir. Günümüzde, dünya üzerinde birçok kentsel sürdürülebilirlik göstergesi endeksi belirlenmiştir.

Örneğin, UCI'nin (The Urban China Initiative) 2014 yılında yayımladığı “Çin Kentsel Sürdürülebilirlik Endeksi” raporunda belirlenen kentsel sürdürülebilirlik göstergeleri aşağıdaki gibidir (The China Urban Sustainability Index, 2014: 5):

Tablo 3: UCI Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Kategori %100	Kategori %100	Bileşenler %100	Göstergeler (%)
Toplum (%33)	Sosyal Refah (%33)	İstihdam %25	Kentsel İşsizlik Oranı %
		Sağlık Kaynakları %25	Kişi Başına Doktor Sayısı (1000 kişiye düşen)
		Eğitim %25	Nüfus İçerisindeki Ortaokul Öğrencileri %
		Emeklilik %13	Emeklilik Güvencesi Oranı %
		Sağlık Hizmetleri %25	Sağlık Güvencesi Oranı %
Çevre (%33)	Temizlik (%17)	Hava Kirliliği %11	SO2, NO2 ve PM10 Oranı Metreküp başına mg.
		Sanayi Kirliliği %11	Endüstriyel SO2 Miktarı
		Hava Kalitesi Günü %11	II. Seviyedeki ya da Üstündeki Gün Sayısı
		Atık Su Arıtma %11	Atık Su Arıtma Oranı %
		Evsel Atık Yönetimi %5	Evsel Atık İslah Oranı %
	Yapılı Çevre (%17)	Kentsel Yoğunluk %11	Km2'ye Düşen Kişi Sayısı
		Toplu Taşıma Kullanımı %11	Kişi Başına Toplu Taşıma Kullanan Kişi Sayısı
		Kamusal Yeşil Alan %11	Yeşil Alan Miktarı %
		Kamusal Su Kaynağı %5	Kamusal Su Kaynağı Oranı %
		İnternet Erişimi %11	Evİnterneti %
Ekonomik (%17)	Ekonomik Kalkınma (%17)	Gelir Seviyesi %33	Kişi Başına Kullanılabilir Gelir
		Ağır Sanayi Emniyeti %33	%
		Kapasite Yatırımı %33	Kişi Başına Yatırım Miktarı
Kaynaklar (%17)	Kaynaklar Kullanımı (%17)	Enerji Tüketimi %33	Toplam Enerji Tüketimi
		Enerji Verimliliği %33	Kişi Başına Yerleşim Yeri Enerji Tüketimi (kwh)
		Su Verimliliği %33	Toplam Su Tüketimi (litre)

Kaynak: Mc Kinsey Analysis, UCI, 2014: 5.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere toplum, çevre, ekonomi, kaynaklar gibi kentsel sürdürülebilirlik kategorileri kendi içerisinde bir takım alt kategorilere ayrılmaktadır. Bu alt kategorilerde bir takım bileşenler belirlenmekte; bileşenlerin ölçümü ise performans göstergeleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu suretle, kentsel sürdürülebilirlik performansı kantitatif olarak tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Kentsel sürdürülebilirlik performansının ölçülmesinde, alternatif bir bakış açısı olarak kentsel metabolizma kavramından söz edilebilir (Chrysoulakis, de Castro ve Moors, 2014'ten aktaran: Indicators for Sustainable Cities, 2015: 6). İlk kez Wolman

tarafından 1965 yılında ortaya atılan kentsel metabolizma, “kentlerde kalkınma ve enerji üretimini ve atıkların ortadan kaldırılmasını sağlayan teknik ve sosyo-ekonomik süreçlerin toplamı” olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile kentsel metabolizma, bir kentteki girdi ve çıktılar, enerji, su, besin miktarı, materyaller ve atık miktarı gibi unsurları içermektedir. Organizmaların metabolizmasına benzetilebilecek kentsel metabolizma, kentler ve ekosistemler arasında bağ kurulmasına yardımcı olabilmektedir (Kennedy, Pincetl ve Bunje, 2010: 1).

Avrupa Çevre Ajansı (The European Environmental Agency, EEA) tarafından kentlerde uygulanabilecek bir “kentsel metabolizma göstergeleri sistemi” geliştirilmiştir. Bu sistem, kentin sürdürülebilirlik performansı ya da mevcut durumuna bağlı kalmaksızın, kentsel sürdürülebilirliği metabolik değerler üzerinden değerlendirmeye yöneliktir. Aşağıdaki tablo, Avrupa Çevre Ajansı tarafından belirlenen kentsel metabolizma göstergelerini göstermektedir (Indicators for Sustainable Cities, 2015: 13):

Tablo 4: EEA Kentsel Metabolizma Göstergeleri

No.	Tanımlama
H1	Enerji Tüketiminden Kaynaklanan CO2 (Kişi Başına)
H2	Ulaşımında Enerji Verimliliği
H3	Evsek Enerji Verimliliği
H4	Kentsel Su Verimliliği
H5	Atık Yoğunluğu
H6	Geri Dönüşüm
H7	Kentsel Alan Kullanımı
H8	Yeşil Alanlara Erişim
H9	NO2 Konsantrasyonu
H10	PM10 Konsantrasyonu
H11	İşsizlik Seviyesi
H12	Arazi Kullanımı Verimliliği
H13	Toplu Taşıma Ağı Uzunluğu
H14	Tescil Edilmiş Araç Sayısı
H15	Kişi Başına Düşen Gelir

Yukarıdaki bilgiler ışığında, kentsel sürdürülebilirlik performansının ölçümünde kentsel metabolizma göstergelerinin ve kentsel sürdürülebilirlik göstergelerinin alternatif birer enstrüman olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde dünya üzerinde çeşitli sürdürülebilir kent gösterge sistemleri bulunmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki; sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi sürecinde, kentlerin kendilerine özgü ekonomik, sosyal ve çevresel gereksinimlerine uygun performans göstergesi sistemlerini kullanmaları doğru, tatmin edici, gelişime açık ve rasyonel sonuçların elde edilebilmesi bağlamında etkili olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde kentler, ekonomik kalkınma, sosyal, çevresel ve insani gelişmenin katalizörü durumunda olan yaşam alanlarıdır. Ancak, hızlı kentleşme ve altyapı yatırımlarının eksikliğine bağlı olarak gelişen sosyal, çevresel ve ekolojik sorunlar kentsel yaşamı tehdit eder hale gelmiştir.

Sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı, kentlerin ekonomik gelişmesinin, sosyal ve çevresel sorumluluklara ve gereksinimlere eklenmiş bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kentler yaratmak bağlamında gerekli değişim ve dönüşümleri yönetmek noktasında, kentlerde yaşayan insan topluluklarına en yakın yönetim birimleri olan ve katılımı teşvik eden yerel yönetimlere önemli roller düşmektedir.

Kentler, gerek yerel gerekse de küresel çevre ve ekoloji üzerinde kayda değer etkilere sahiptir. Sürdürülebilir kent yaklaşımı, kentlerin ekosistem üzerindeki olumsuz etkilerini minimal seviyeye indirmeyi ve kentlerde toplum refahı, sağlıklı çevre, sosyal adalet, yaşam kalitesi ve adil yaşam alanı gibi bileşenleri etkin hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar çerçevesinde faaliyet gösteren yerel yönetimler, politika üretmenin yanında, bu politikaların başarı seviyesini tanımlamak amacıyla yönelik olarak kentsel sürdürülebilirlik performansının kantitatif ve rasyonel bir şekilde ölçülebilmesinden de sorumludur. Sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi, kentlere uygun performans göstergeleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Performans göstergeleri, yerel yönetimlere yönettikleri kentlerin mevcut durumunu tanımlayabilme, sorunsal alanları belirleyebilme, bunlara yönelik politika geliştirebilme, geliştirilen politikaların başarı seviyesini ölçebilme, müdahale edilen çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgili başarı ya da başarısızlık durumunu tespit edebilme ve çevresel stratejileri yeniden gözden geçirebilme gibi ayrıcalıklar tanımaktadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, kentlerin sosyal, çevresel ve ekonomik yapılarına özgü ve sürdürülebilirlik gereksinimlerine uygun göstergeler kullanmaları, rasyonel sonuçlar elde edilmesi bağlamında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALBERTI, M. (1996), "Measuring Urban Sustainability", *Environ Impact Assess Rev.*, Vol.16, 381-424.
- BIRNEY, A.; CLARKSON H.; MADDEN P., PORRITT J. and B. TUXWORTH. (2010), "Stepping up- A Framework for public Sector Leadership on Sustainability", *Forum for the Future*, February, 1-19.
- COHEN, B. (2006), "Urbanization in Developing Countries: Current Trends, Future Projections and Key Challenges for Sustainability", *Technology in Society*, Vol.28, 63-80.
- ECCLES, R.; KRZUS, M.; ROGERS, J. ve G. SERAFEIM. (2012), "The Need for Sector-Specific Materiality and Sustainability Standards", *Journal of Applied Corporate Finance*, Vol.24, No.2, Spring, 8-14.
- European Commission-In Depth Report: Indicators for Sustainable Cities, (2015), European Commission.
- Indicators for Sustainable Cities, (2015), European Commission Science for Environment Policy, November, Issue.12.
- KELEŞ, R. (2001), "Sustainable Urbanization and Its Policy Implications the Case of Turkey", (Ed. CAMARDA, D. ve L. GRASSINI) *Interdependency Between Agriculture and Urbanization: Conflicts on Sustainable Use of Soil and Water*, Bari: CIHEAM, Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; N.44, 119-135.
- KENNEDY, C.; PINCETL S. ve P. BUNJE, (2010), "The Study of Urban Metabolism and Its Applications to Urban Planning and Design", *Environmental Pollution*, 1-9.
- KJÖLLERSTRÖM, M. (2008), "Public Procurement as a Tool for Promoting More Sustainable Consumption and Production Patterns", *United Nations Sustainable Development Innovation Brief*, Department of Economic and Social Affairs, Issue 5, August, 1-12.
- Local and Regional Governments Partners for the Global Agenda, (2015), UCLG.
- NIDUMOLU, R.; PRAHALAD, C.K. ve M.R. RANGASWAMI. (2009), "Why Sustainability is Now the Key Driver of Innovation?", *Harvard Business Review*, September, 1-10.

- NSHIMBI, M. ve R. VINYA, (2014), “Impacts of Public-Private Partnership on Local Livelihoods and Natural Resource Dynamics: Perceptions from Eastern Zambia”, *Resources* 2014, 3, 471-487.
- Public Agency Sustainability Reporting, (2004), A Resource Document in Support of the Public Agency Sector Supplement Project, GRI, January.
- ROSALES, N., (2010), “Towards a Design of Sustainable Cities: Incorporating Sustainability Indicators in Urban Planning”, *Sustainability Indicators in Urban Planning*, 46th ISOCARP Congress, 1-11.
- SATTERTWAITE, D., (1997), “Sustainable Cities or Cities that Contribute to Sustainable Development?” *Urban Studies*, Vol.34, No.10, 1667-1691.
- SELMAN, P., (1996), “Local Sustainability: Managing and Planning Ecologically Sound Places”, New York: St. Martin’s Press.
- SCIULLI, N., (2009), “Sustainability Reporting by Local Council in Coastal Regions: An Australian Study”, *Asian Journal of Finance&Accounting*, Vol.1, No.1, 76-86.
- SHEN, Li-Y.; OCHOA, J.J.; SHAH, M..N. ve X. ZHANG, (2011), “The Application of Urban Sustainability Indicators- A Comparison Between Various Prospects”, *Habitat International*, 35, 17-29.
- TORJMAN, S. ve E. L. REID, (2003), “The Social Role of Local Government”, *The Caledon Institute of Social Policy*, March, 1-24.
- The China Urban Sustainability Index, (2014), UCI.
- World Urbanization Prospects, (2014), The 2014 Revision. U.N. Department of Economic and Social Affairs, New York.

AZ GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KALKINMA GÖSTERGELERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR PANEL VERİ ANALİZİ (1995-2010)¹

Relationship Between Economic Growth and Development Indicators of Less Developed and Developing Countries: A Panel Data Analysis (1995-2010)

Yeşim KUBAR

Dr.

Fırat Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

Elazığ,ykubar@firat.edu.tr

Çalışma Türü: Araştırma

Öz

Kalkınma; çok yönlü çaba gerektiren uzun dönemli ve merkezinde insanın yer aldığı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Dünya ülkelerinin mevcut yapısı göz önüne alınarak, uluslararası kuruluşlar tarafından ülkeler, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımlamalar sonucunda ortaya çıkan farklılıklar doğrultusunda temel amaç, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kalkınma, gelişmiş ülkeler için ise kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasıdır. Bu nedenle ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan var olan eşitsiz gelişmişliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kalkınma kavramı, kalkınma kavramına yönelik modeller, ekonomik büyüme, düşük ve orta gelirli ülkelerin kalkınma değişkenleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel eşbütünleşme testleri ile ortaya konulmuştur. Panel nedensellik analizi uygulanmış elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışmada panel eşbütünleşme analiz sonuçlarına göre düşük gelirli ülkelerin, ithalat, ihracat, sanayi sektörü katma değeri, enflasyon oranı sağlık harcamaları ile telefon hattının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, tarım sektörü katma değeri, sabit sermaye tüketimi, doğurganlık oranının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Orta gelirli ülkelerde değişkenlerden, tarım sektörü katma değeri, enflasyon oranı, sabit sermaye tüketiminin, doğurganlık oranının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, ihracat, ithalat, tüketim harcaması, sanayi sektörü katma değeri, sağlık harcamaları ve telefon hattı değişkeninin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Kuramları, Ekonomik Büyüme, Panel Eşbütünleşme Analizi.

Abstract

Development is expressed as a long termed process requiring the versatile effort, and in the center of which the human being takes place. Considering the existing structures of world countries, countries are defined by the international institutes as the developed, developing, and less developed. In the direction of distinctions emerging as a result of definitions, the main aim is development for the less developed and developing countries, while for the developed countries, development is made sustainable. Therefore, it is necessary to examine the inequality developedness degrees of countries that are existent from the economic, social, and cultural point of view.

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof.Dr.Zeynep Karaçor danışmanlığında yürütülmüş olan "Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki : Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)" Başlıklı Doktora Tezinin Özettir.

In this study, the concept of development, models toward the concept of development, economic growth, developmental variables of low and middle income countries, and relationship between economic growth and developmental variables were introduced via panel co-integration tests. Panel causality analysis was applied, and the results obtained were interpreted. According to the results of panel-co-integration analysis, it was concluded that the import, export, added value of industrial sector, inflation rate, health expenditures, and phone line of low income countries positively affected the growth, and that added value of agricultural sector, inflation rate, consumption of fixed asset, and fertility rate negatively affected it. In medium income countries, it was identified that among the variables, the added value of agricultural sector, inflation rate, and consumption of fixed asset, and fertility rate negatively affected the economic growth, and that the variables of import, export, consumption expenditure added value of industry sector, health expenditures, and phone line positively affected it.

Keywords: Development, Developmental Theories, Economic Growth, Panel, Panel Co-Integration Analysis.

1. Giriş

Toplumlar var olduklarından bu yana sürekli daha iyi koşullarda yaşamayı hedeflemiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla bilim insanları asırlar boyunca, sınırsız ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla nasıl daha etkin bir şekilde giderebileceğini ve üretim kapasitesini hangi araçlarla artırabileceğini araştırmaktadır. Bu süreçte ülkelerin üretim kapasitelerinin artırarak ekonomik açıdan daha üst seviyelere çıkarılması, sosyal ve kültürel bir takım dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekliliği oluşmuştur. Bu noktada kalkınma kavramının öne çıktığı görülmektedir. Kalkınma kavramı, ekonomi literatüründe II. Dünya Savaşı sonrasında dönemde sıklıkla tartışılan ve çözümlenmesi gereken bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllar boyunca ülkelerin ekonomik aktivitelerinin ön planda tutulduğu ve sürekli büyüme odaklanmış sistemler oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde Birleşmiş Milletler (BM), III. Dünya’nın kalkınma problemlerini ele almak için oluşturulan uzman birimleriyle, kalkınma projeleri geliştirmiştir.

1970’li yıllarda ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan yoksullukla beraber, kalkınma modelleri dengeli kalkınma modelleri ile ifade edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, büyük etkiler yaratan çevre felaketlerinin yaşanması, çevreyi korumanın kalkınmanın önemli bir aracı olduğu görüşü dünya gündeminde yerini almıştır. Bu durum sürdürülebilir kalkınma kavramının oluşmasına ve kalkınmanın yeni bir boyut kazanmasında neden olmuştur. Ayrıca birçok literatürde kalkınma kavramının yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, ekonomik büyüme ve yapısal değişim gibi kavramların yerine kullanıldığı da görülmektedir. Kalkınma kavramı tanımının bu denli değişim göstermesi ekonomik büyüme, kalkınma, sürdürülebilir kal-

kınma konularında bilim insanlarının araştırmaya yönelmesine, gelişmişlik farklarına çözüm bulmak için farklı değişkenlerle analizler yapılmasına, elde edilen sonuçlar doğrultusunda politika önerilerinde bulunularak çözüm yolları geliştirilmesine sebep olmuştur.

Uzun bir dönem boyunca kalkınma/gelişme, ekonomik büyüme ile aynı anlamda kullanılmıştır. 1970'li yıllara kadar kalkınma, ulusal gelir artışı ile ölçülmüş ve endüstrileşmeye dayalı ekonomik büyüme olarak tanımlanmıştır. GSYİH, kişi başına düşen ulusal gelir ve diğer ekonomik göstergeler kalkınmayı en iyi yansıtan sayısal veriler olarak kabul edilmiştir. Fakat hızlı ekonomik büyüme sergileyen bazı ülkelerin, toplumsal sorunlara çözüm getirememesi, siyasal istikrarsızlık, yükselen işsizlik oranları, eşitsiz gelir dağılımı, yüksek suç oranları ve çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmaları ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Büyüme endeksli kalkınma kavramının yetersiz kalması 1970'li yıllardan sonra kalkınma kavramının yeniden tanımlanmasını ve ekonomik büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkinin ön plana çıkarılmasını sağlamıştır. Kalkınma kavramına insani, sosyal, kültürel, çevresel boyutları da katan yeni kalkınma anlayışı, gelişmiştir. Günümüzde kalkınma, küreselleşen dünyada ortak çıkarların sürdürülebilir şekilde sağlanması için, dünyayı bir bütün olarak algılayan az gelişmiş (AGÜ), gelişmekte olan (GOÜ) ve gelişmiş olsun tüm ülkelerin ortak sorumluluklar yüklediği bir anlayış olarak algılanmaktadır.

Ülkelerin büyüme ve kalkınma yolunda sahip oldukları kaynaklar büyük öneme sahiptir. Günümüzde AGÜ ve GOÜ'lerin hepsinin temel sorunu sahip oldukları mevcut kaynaklarıyla kalkınma hamlelerini gerçekleştirememektir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı şekillerde ölçülebilmektedir. Gelişmeyi tek bir ölçütle ifade etmek, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarındaki farklılık nedeniyle oldukça zorlaşmaktadır. Bu bölümde, gelişmişlik düzeylerine göre ülkeler az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmış, ülkelerin belirgin özellikleri tanımlanmış, tarım, sanayi, dış ticaret, çevre, gibi sosyo-ekonomik göstergeler ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı ise, ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre, kalkınma göstergeleriyle konumunu ve yıllar içinde gösterdiği performansı değerlendirmektir. Bu nedenle, ülkelerin, kişi başına düşen gelirlerinin yıllık artış oranı yani kişi başına ekonomik büyüme ile seçilmiş değişkenler arasındaki ilişki teorik bilgiler ışığında ele alınmış, teorik bilgilerin geçerlilikleri araştırılmıştır. Ayrıca çalışmada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yapısal özellikleri ortaya koyularak kalkınma göstergeleri ile ekonomik bü-

yüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda panel eşbütünleşme analizinden yararlanılmıştır. Söz konusu analizlerde E-Views7.0, Gauss 10.0, Win-RATS 7.0 istatistikî paket programlarından yararlanılmıştır.

2. Araştırma Bulguları

2.1. Veri Seti

Araştırmanın orijinal materyali Dünya Bankası (World Development Indicators-WDI) ve OECD veri tabanından elde edilen verilerden oluşmaktadır. 1995-2010 döneminin esas alındığı çalışmada, analize dahil edilen ülkeler Dünya Bankası'nın 2010 yılı kişi başına düşen gelir seviyeleri dikkate alınarak düşük, orta ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Dünya bankası ülkelerin, 2010 verilerine dayanarak yaptığı sınıflandırmada (DB, siteresources.worldbank.org.);

- **Düşük Gelirli Ülkeler:** Kişi başına düşen GSMH'sı 995\$ veya daha az olan ülkeler,
- **Orta Gelirli Ülkeler:** Kişi başına düşen GSMH'sı 996\$-12.195\$ arasında olan ülkeler,
- **Yüksek Gelirli Ülkeler:** Kişi başına düşen GSMH'sı 12.196\$ ve üzerinde olan ülkeler olarak tanımlanmıştır. Çalışmada da bu sınıflandırma dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada sadece düşük ve orta gelirli ülkeler dikkate alınmıştır. Analize dahil edilen düşük gelirli ülke grubunda yer alan ülkeler Tablo-1'de verilmektedir.

Tablo 1: Düşük Gelir Grubunda Yer Alan Ülke İsimleri

Düşük Gelirli Ülkeler		
Bangladeş	Etiyopya	Mozambik
Burkina Faso	Gambia	Nepal
Burundi	Kenya	Rwanda
Kambodiya	Kırgızistan	Tacakistan
Çad	Madagaskar	Tanzanya
Kamaros	Malavya	Togo
Kongo	Mali	Uganda

Kaynak: Dünya Bankası, 2014. <http://data.worldbank.org/topic/>

Tablo-1'de görüldüğü üzere kişi başına geliri 995\$ altında olan 21 ülke düşük gelirli (az gelişmiş) ülke sınıflandırmasının içerisinde yer almıştır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler Tablo-2'de verilmektedir.

Tablo 2: Orta Gelir Grubunda Yer Alan Ülke İsimleri

Orta Gelirli ülkeler			
Ermenistan	Dominik Cum.	Meksika	Santa Lucia
Azerbaycan	Mısır	Moğalistan	Türkiye
Bhutan	El Salvador	Panama	Uruguay
Bolivia	Honduras	Paraguay	Vietnam
Botswana	Endonezya	Peru	Zambiya
Brazilya	Ürdün	Filipinler	
Bulgaristan	Letonya	Romanya	
Cape Verde	Litvanya	Rusya	
Fildişi Sahili	Mauritius	Sri Lanka	

Kaynak: Dünya Bankası, 2014. <http://data.worldbank.org/topic/>

Tablo-2’de görüldüğü gibi 2010 yılı Dünya Bankası sınıflandırmasına göre analize dahil edilen 32 ülkenin kişi başına geliri 996\$-12.195\$ arasında yer aldığından Orta gelirli (Gelişmekte Olan) ülke kapsamına dahil edilmiştir. Düşük geliri ülkeler az gelişmiş, orta gelirli ülkeler gelişmekte olan ülkeler olarak yorumlanmıştır. Özet olarak çalışmada 21 düşük gelirli, 32 orta gelirli olmak üzere toplam 53 ülke ile analiz yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan kalkınma değişkenlerine ait semboller ve değişkenlerin derlendiği kaynak Tablo-3’de özetlenmiştir.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
Lkgdp	Kişi Başına Düşen GSYH’nın Yıllık Artışı	WDI
Lagr	Tarım Sektörü Katma Değeri	WDI
Lconf	Sabit Sermaye Tüketimi	WDI
Lenf	Tüketici Fiyat Endeksi	OECD
Lexp	Mal ve Hizmet İhracatı	WDI
Lfine	Nihai Tüketim Harcaması	WDI
Limp	Mal ve Hizmet İthalatı	WDI
Lindu	Sanayi Sektörü Katma Değeri	WDI

Tablo-3’de ifade edildiği gibi çalışmada kullanılan lenf değişkeni OECD veri tabanı istatistiklerinden, diğer değişkenler ise WDI veri tabanı istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmada 7 bağımsız ve birde bağımlı değişken dikkate alınmıştır. Çalışmada oluşturulan panel veri modelleri Tablo-4’de özetlenmiştir.

Tablo 4: Panel Veri Modelleri

Değişkenlere Ait Modeller
Model 1: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lagr + \varepsilon_{it}$
Model 2: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lconf + \varepsilon_{it}$
Model 3: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lenf + \varepsilon_{it}$
Model 4: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lexp + \varepsilon_{it}$
Model 5: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lfine + \varepsilon_{it}$
Model 6: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 limp + \varepsilon_{it}$
Model 7: $lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lindu + \varepsilon_{it}$

Çalışmada değişkenlerden yararlanarak 7 ayrı model kurulmuştur. Panel veri analizlerinin yapılmasında değişkenlerin birim kök özellikleri önemli bir role sahip olduğu için, çalışmada ilk olarak panel birim kök analizi yapılmıştır.

2.2. Yöntem

Birçok bilim dalında yapılan istatistik çalışmaların temel amacı değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak, bir değişkende meydana gelen değişimin diğer bir değişkende ne miktarda ve hangi yönde değişime neden olacağını belirlemektir. Ekonomi bilim dalında, ülkeler veya ülke grupları, devletler ve endüstriler gibi makro ekonomik birimlerle, firmalar ve çalışanlar gibi mikro ekonomik birimlerin eğilimlerini, incelemede çok değişkenli istatistik yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

Son yıllarda, mikro ve makro ekonomik birimlerin davranışlarını açıklamada aynı yatay-kesit birimlerinin (N) belirli bir zaman diliminde (T) ele alındığı, hem birimler arası hem de zaman içindeki farklılaşmaların aynı anda incelendiği bir yöntem olan Panel Veri Analizinin sıklıkla kullanıldığı gözlenmektedir. Panel veri analizinin sıklıkla kullanılmasında, panel verinin karmaşık yapısının analiz edilmesinde yararlanılan bilgisayar ortamının ve paket programların gelişmesinin önemli bir etkisi olmuştur (Baltagi, 2001:5-7). Panel veri analiz yöntemleri 1960'lı yıllarda geliştirilmeye başlanmış ve günümüzde de halen gelişme süreci içinde olan bir yöntemdir. Panel veri modelleri genel olarak statik ve dinamik olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Statik modeller değişkenler arasındaki dinamik yapıyı dikkate almazken dinamik panel veri modelleri bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki dinamik yapıyı da dikkate almaktadırlar. Hem yatay-kesit hem de zaman serilerinden oluşan panel veri analizinin

de genellikle yatay-kesit veri yapısı ağırlık kazanmakta ve yatay-kesit birim sayısının zamana göre oldukça fazla olduğu panel veri setleriyle çalışılmaktadır. Zamanın yatay-kesit birim sayısına oranla fazla olduğu veri yapılarına ise yatay-kesitli zaman serileri adı verilmektedir.

Panel veri analizinin araştırmacılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamasında veri toplama ve analiz yöntemlerinin gelişmesinin etkisinin yanında, yöntemin mevcut yatay-kesit veya zaman serileri analizlerine göre birçok avantaja sahip olması da etkili olmaktadır. Panel veri analizinin avantajlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Panel veri analiziyle, tek başına yapılan yatay-kesit veya zaman serileri analizlerine oranla, daha etkin parametre tahminleri elde edilmektedir,
- Panel veri analiziyle elde edilen sonuçların kalitesi, tek başına yatay-kesit veya zaman serileri yöntemleriyle elde edilemeyecek düzeyde yüksektir (Hsiao, 2003: 3),
- Gözlem sayısının artmasına bağlı olarak serbestlik derecesini büyütmesi
- Zaman serileri analiziyle sadece incelenen birime ait çıkarsamalar yapılabilirken, panel veri analizi ile birden fazla birim incelendiği için daha ayrıntılı bilgiler elde edilebilmektedir,
- Panel veri analizi ile hem zaman hem de yatay-kesit birimlerinin bir arada analiziyle sağlanan veri sayısındaki artış, serbestlik derecesini arttırmanın yanında birimler arası farklılıklar sayesinde açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantıyı azaltması bakımından da oldukça önem kazanmaktadır,
- Dinamik panel veri modelleriyle yatay-kesit verilerinde zaman içinde meydana gelen değişimler ortaya çıkarılabilmektedir (Wooldridge, 2002:169).

Panel veri analizi ile tahmin; birim değişkenliğinin ele alınmasına, çeşitlendirilmiş verinin kullanılması ile etkinliğin artmasına, düşük çoklu bağlantıya, daha karmaşık davranışsal modellerin tahmin edilmesine imkan vermektedir (Kennedy, 1998: 231). Klasik üretim fonksiyonu analizleri, ekonomileri derecelere ayırmakta ve teknolojik değişiklikleri ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Panel veri kullanılarak, bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantının derecesi azaltılabilmekte ya da tamamen yok edilebilmektedir (Hsiao, 1986: 3).

2.2.1. Panel Birim Kök Test Yöntemi

Kesit ile zaman serisinin bir araya getirilmesinden oluşturulan panel veri analizi, zaman serisi özelliklerini ve zaman serilerinde görülen problemleri de beraberinde taşımaktadır. Zaman serisi verilerinde olduğu gibi değişkenlerin birim kök içerip içermediği, aynı dereceden birim köke sahip değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığı incelenmelidir. Verilerin durağan olmaması durumunda elde edilecek regresyon tahminleri yanıltıcı olmaktadır. Bu amaçla panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme testleri uygulanmalıdır.

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değeri, bu dönemi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, serinin geçirdiği süreçleri anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bunun için ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle, serilerin durağan olup olmadıkları belirlenmektedir (Tarı, 2005: 393).

Zaman serisinin birim kök taşıması o zaman serisinin durağan olmadığını göstermektedir. Bu özelliğe sahip değişkenlerle yapılan uygulamalarda kullanılan ekonometrik yöntemlerin sonuçları da anlamsız olmaktadır. Durağan serilere gelen etkiler zaman içinde kaybolurken, durağan olmayan serilere gelen etkiler, serinin yapısını değiştirmektedir. Durağanlığı sağlamak için, serilerin farkları, logaritmaları, logaritmalarının birinci farklarının alındığı farklı yöntemler kullanılmaktadır. Durağan olmayan bir zaman serisi 'd' kere farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa d mertebeden entegre olmakta ve I(d) şeklinde ifade edilmektedir (Yılıgör, 2008: 31).

Birim kök testi, veri kümesinde bulunan serilerin durağanlık yapılarını sınamak için kullanılmaktadır. Birim kök testi temel olarak

$$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \rho y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

şeklinde verilen bir regresyon modelinde $\rho = 0$ olup olmadığının sınanmasına dayanır. Burada t zaman ya da genel eğilim değişkenini gösterir. Eğer $\rho = 0$ olarak bulunursa y_t değişkeninin birim kökü vardır denilir. Dolayısıyla y_t zaman serisi durağan olmadığı sonucuna varılır. Yukarıdaki eşitlik 2'de verilen Δ ifadesi fark operatörünü göstermektedir.

$$\Delta y_{i,t} = y_{i,t} - y_{i,t-1} \text{ 'dir.} \quad (2)$$

$\rho = 0$ hipotezinin sınanmasında geleneksel t istatistiği kullanılır. Bu istatistik için eşik değerler Dickey ve Fuller tarafından tablolaştırıldığı için bu test Dickey-Fuller (DF) testi olarak bilinir.

Eğer u_t hata terimi ardışık bağımlıysa denklem 3 şu şekilde yeniden yazılır:

$$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Burada P maksimum gecikme sayısını göstermektedir. Bu modele DF testi uygulandığında, buna genişletilmiş DF testi adı verilmekte ve kısaca ADF olarak gösterilmektedir. DF testi ile ADF testi aynı asimptotik dağılım özelliklerini gösterdiklerinden eşik değerleri de aynıdır. Eğer yapılan durağanlık testi sonucunda bir zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılırsa, bu durumda durağanlığı sağlamak için seriler üzerinde fark alma gibi işlemler yapılmaktadır. Ancak yapılan fark alma işlemi uzun dönem ilişkileri yani trendlerin de ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla durağanlığın bu şekilde sağlanmasından önce eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. İki değişken arasında eşbütünleşme olması, onların aynı dalga boyunda olduğunu göstermektedir. Bu durumda iki değişkene ait trendler birbirinin etkisini yok etmekte ve elde edilen regresyonda klasik test istatistikleri geçerliliklerini korumaktadır.

Eşbütünleşme testinin temeli iki değişken arasındaki regresyondan hesaplanacak artıkların durağan olup olmadığını tespit etmeye dayalıdır. Yani,

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_t + u_t \quad (4)$$

şeklinde verilen bir regresyon modeli için u_t 'nin durağan olması bu iki değişken arasında eşbütünleşmenin olduğunu kanıtlamaktadır (Gujarati, 1999:726). Eşbütünleşme testi için çeşitli yöntemler önerilmiştir.

2.2.2. Panel Eş Bütünleşme Test Yöntemi

Pedroni (1999 ve 2004) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testi, panel veri setinde değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesinde ampirik analizlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Pedroniyaklaşımında ilk olarak regresyon modeli EKK yöntemi ile tahmin edilmektedir. Model aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_i x_{it} + e_{it} \quad (5)$$

Modelde; y = Bağımlı değişken, x =Açıklayıcı değişken, α = Sabit etki, t =Trendi, e = Hata terimini göstermektedir. paneldeki her bir yatay kesit için değişebildiği için eşbütünleşme vektörü paneli oluşturan yatay kesitler arasında heterojen olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Pedroni yaklaşımında hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Pedroni, 2004:599):

Sıfır hipotezi; $=0$ Bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

Alternatif hipotez; $=$ Bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi vardır. Pedroni testleri regresyon modelinden elde edilen hata terimlerine dayalı bir yaklaşım olarak geliştirilmiştir. Bu gerekçe ile testlerin değişkenlerin düzey değerleri için tahmin edilen uzun dönem katsayıların birinci farklar kullanılarak tahmin edilen kısa dönem hata düzeltme katsayılarına eşit olmasını gerektirmektedir. Bu şart gerçekleştirmediği durumda uygulanması sahte regresyon ilişkisinin olmasına neden olmaktadır (Westerglund, 2007:710).

Pedroni testleri istatistikleri standart normal dağılım göstermekte olup t istatistik değerlerine bakılarak panel eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığı test edilmektedir. Çalışmada Pedroni panel eşbütünleşme test tahminleri winRATS ekonometri paket programı ile elde edilmiştir.

2.2.3. Panel Eş Bütünleşme Tahminçileri Yöntemi

Panel veri setlerinde eşbütünleşme vektörünün tahmin edilmesini sağlayan çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler arasında Pedroni (2000,2001) tarafından geliştirilen panel DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) ve FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) tahminçileri yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. Çalışmada eşbütünleşme test yöntemlerinden, DOLS ve FMOLS tahminçilerinin katsayıları hesaplanmıştır.

FMOLS yöntemi, standart sabit etkili tahminçilerdeki (otokorelasyon, değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan) sapmaları düzeltirken, DOLS yöntemi, modele dinamik unsurları da dahil ederek statik regresyondaki sapmaları da giderebilecek özelliktedir (Kök vd., 2010: 8). Pedroni'nin bireysel kesitler arasında önemli ölçüde heterojenliğe izin veren FMOLS yöntemi, sabit terim, hata terimi ve bağımsız değişkenlerin farkları arasındaki olası korelasyonun varlığını hesaba katmaktadır. Pedroni, FMOLS yönteminin küçük örneklerdeki gücünü de araştırmış, t istatistiğinin performansının Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğunu hesaplamıştır (Kök ve Şimşek, 2006: 7-8).

Panel FMOLS yöntemi eşitlik 6' daki gibi ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + e_{it}$$

$$x_{it} = x_{it-1} + e_{it} \quad (6)$$

Bu denklemde;bağımlı değişkeni, =Bağımsız değişkenleri, = Tahmin edilmesi gereken uzun dönem eşbütünleşme vektörünü, sabit etkileri, =Hata terimini göstermektedir. Eşitlik 6'da hata terimlerinin durağan bir süreç içinde olması nedeniyle, birinci dereceden bütünüleşikse ve arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi söz konusu olmaktadır.

Çalışmada panel FMOLS tahmincisinde panel için eşbütünleşme vektörü elde edilirken ilk olarak Eşitlik 6'deki model her bir yatay kesit için FMOLS tahmincisi tahmin edilmiştir. İkinci olarak her bir yatay kesite ait FMOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayılarının ortalaması alınarak panel için eşbütünleşme vektörü hesaplanmıştır. FMOLS tahmincisi için panel eş bütünüleşme vektörü eşitlik 7'deki gibi hesaplanmaktadır:

$$\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FM,i}^* \quad (7)$$

her bir yatay kesit için FMOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayısını göstermektedir. FMOLS tahmincilerine ait t- istatistikleri her bir yatay kesit için FMOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayısına ait t istatistiklerinden elde edilmektedir. Eşitlik 8'da FMOLS panel eşbütünleşme katsayısına ilişkin t- istatistiği hesaplanmaktadır:

$$t_{\beta_{FM,1}^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{FM,i}^*} \quad (8)$$

Modelde paneli oluşturan yatay kesit için yapılan FMOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayısını göstermektedir.Pedroni tarafından önerilen grup ortalama panel DOLS tahmincisi eşitlik 9'deki gibi tahmin edilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \sum_{k=-K_i}^{K_i} \gamma_{ik} \Delta x_{it} + \mu_{it} \quad (9)$$

Eşitlik 9'deki regresyon modelinde öncül sayılarını, ise gecikme sayılarını göstermektedir. Bu modelde panel veri setinde yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığı varsayılmaktadır.

DOLS tahmincisinde eşitlik 10'deki gibi her bir yatay kesit için tahmin edilmektedir. FMOLS tahmincisinden farklı olarak DOLS tahmincisinde elde edilen eşbütünleşme katsayılarının aritmetik ortalaması alınarak, panel eşbütünleşme katsayıları hesaplanmaktadır.

DOLS panel eşbütünleşme katsayılarının hesaplanmasında:

$$\hat{\beta}_{GD}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{D,i}^* \quad (10)$$

her bir yatay kesit için DOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katyısını göstermektedir. Grup ortalama panel DOLS tahmincilerine ait t- istatistikleri eşitlik 11 'de verilmektedir

$$t_{\hat{\beta}_D^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\rho_{D,i}^*} \quad (11)$$

her bir yatay kesit için DOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayısına ilişkin t- istatistiğini göstermektedir.Çalışmada DOLS ve FMOLS panel eşbütünleşme tahmini test sonuçları RATS-7.0 ekonometri paket programı ile elde edilmiştir.

2.3. Değişkenlere Ait Literatür

- Enflasyon

Literatürde enflasyonun büyümei kısa dönemde pozitif etkilediğini savunan görüşlerin yanında bu ilişkinin hem kısa hem de uzun dönemde negatif yönlü olduğunu savunan görüşler de yer almaktadır.

Friedman (1977) çalışmasında, enflasyon oranının yüksek ve dalgalı olduğu bir ekonomide nispi fiyat hareketlerinin bilgi aktarma özelliğini kaybettiğinden ekonomik etkinliğin ve büyümenin olumsuz etkilendiğini ileri sürmüştür. Cozier-Selody (1992) çalışmalarında, enflasyonun etkisinin negatif olduğunu ve enflasyonda % 1'lik bir artışın verimliliği % 0.14 oranında azalttığını ifade etmişlerdir. De Gregorio (1992) çalışmasında, enflasyonun kısa dönemde gelir ve kaynak dağılımını, uzun dönemde de diğer makroekonomik değişkenlerle birlikte büyümei olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür. Motley (1993) çalışmasında, enflasyon-büyüme ilişkisini incelemiş ve uzun dönemde, enflasyon oranının % 5'ten sıfıra düşürülmesi ile kişi başına gayri safi milli hasılanın %1'den %3'e yükseleceğini, aksi halde uzun dönemde enflasyonun büyümee etkisinin negatif olacağını tahmin etmiştir. Barro (1996) çalışmasında, yüksek enflasyon ile beklenmeyen enflasyonun bireylerin ve firmaların etkinliğini azalttığını, enflasyon oranının yıllık yüzde 15'in üzerinde olması durumunda büyümenin negatif etkileneceğini sonucuna ulaşmıştır. Haslag (1997) , Andrés-Hernando (1997), Christoffersen-Doyle (1998), Apergis (2003), Braun-Tella (2004) çalışmalarında enflasyon-büyüme ilişkisinin negatif ve düşük olduğu yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Türkiye’de enflasyon-büyüme ilişkisini inceleyen bazı ampirik araştırmalar, bu ilişkinin negatif olduğu görüşünü desteklemektedir. Aşırım (1995), Yalçın (1999), Kirmanoğlu (2001), Yılmaz, Akçay ve Alper (2002), Doğruel (2002), Karaca (2003), Terzi ve Oltulular (2004), Karaçor vd. (2009) çalışmalarında, enflasyon oranı-büyüme ilişkisinin negatif yönlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

- İhracat

Kalkınma iktisatçıları, ihracatın ekonomik büyüme sürecindeki öneminden dolayı ihracatın ekonomik etkilerine yönelik tahminlere büyük önem vermektedirler. Bu nedenle ihracatın büyüme üzerindeki etkilerini tahmin etmek için yapılan uygulamalı çalışmalarda zaman içinde metodolojik açıdan önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışmalarda ihracat-ekonomik büyüme ilişkisi, genel olarak korelasyon ve regresyon analizleriyle incelenmiştir. Söz konusu yöntem kullanılarak, Haring ve Humprey (1964), Michaely (1977); Balassa (1978); Kormendi ve Mequire (1985) gibi iktisatçıları tarafından yapılan belli başlı çalışmalarda, genellikle ihracat ile büyüme arasında yüksek derecede ilişki olduğu sonucuna ulaşılarak, ihracat yönlü büyüme hipotezi lehinde güçlü kanıtlar elde edilmiştir. 1970’li yıllardan itibaren açıklayıcı değişken olarak ihracatı ya da ihracat büyümesini içeren üretim fonksiyonu analizlerine dayalı regresyon analizleri kullanılarak hasıla üzerinde ihracatın etkisi incelenmiştir. Voivadas (1973); Balassa (1985); Ram (1987); Sprout ve Weaver (1993); Ukpolo (1994) tarafından üretim fonksiyonuna dayalı olarak yapılan çalışmalarda, büyüme muhasebesi eşitliğindeki ihracat değişkeninin katsayı değerinin istatistikî olarak anlamlı ve pozitif işaretli olması ihracat yönlü büyüme hipotezinin kanıtı olarak kabul edilmiştir (Ekayanake, 1999: 43-44).

El-Sakka ve Al-Mutairi (2000) çalışmalarında, ihracat ve büyüme arasında çift yönlü pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bahmani-Oskooee, Economidou ve Goswami (2005) çalışmalarında, ihracatın bağımlı değişken olarak kullanıldığı modellerde değişkenler arasında uzun dönemli biri ilişkinin var olduğunu, aksi durumda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiden söz etmenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Reppas ve Christopoulos (2005) çalışmalarında, ampirik bulgular çıktı büyümesinin ihracatın nedeni olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte tersine bir ilişkinin geçerli olmadığını tespit etmişlerdir. Hsiao and Hsiao (2006) çalışmalarında, ihracat ve GDP arasında da çift yönlü nedenselliğin bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Konya (2006) çalışmasında, reel GSYİH ile reel ihracat arasında bazı ülkeler için tek taraflı nedensellik, bazı ülkeler içinse çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Beng-Kuan ve Su-Fei (2009) çalışmalarında, dış ticaret ile GHYİH arasında çift yön-

lülü bir nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Galimberti (2009) çalışmasında, ihracat ile büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Kösekahyaoğlu ve Şentürk (2006) çalışmalarında, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Çin örneklerinde ihracatla milli gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Şimşek (2003) çalışmasında, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde, çıktının büyümesinden ihracatın büyümesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ay ve diğ. (2004) çalışmalarında, değişkenler arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmışlardır. Demirhan (2005) çalışmasında, İhracat ile büyüme arasındaki tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Alagöz (2009) çalışmasında, dış ticaretten GSYİH'ya doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Ağayev (2011) çalışmasında, nedensellik ilişkisinin kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden ihracat artışına doğru olduğu sonucuna ulaşmıştır.

- İthalat

Literatürde, ithalat, ve büyüme ilişkisini test eden ampirik çalışmalara baktığımızda, olumlu ve olumsuz etkiler olmak üzere farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Esfahani (1991) çalışmasına, aramalı ithalatını ekleyerek genişletmiş, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki anlamlı ve pozitif etkilerinin, modele aramalı ithalatının dahil edilmesiyle kaybolduğunu sonucuna ulaşmıştır. Lee (1995) çalışmasında, yatırımlardaki toplam yatırım malı ithalatının oranı ile kişi başına gelir büyümesi arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde pozitif bir ilişki olduğunu yorumunu yapmıştır. Zhang ve Zou (1995) çalışmalarında, GSYİH'da yatırım malı ithalatının payı ile yurtiçi yatırımların GSYİH içindeki payının, ele alınan bütün GOÜ'lerin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yavuz (1999) çalışmasında, ihracat ve ithalat ile GSMH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Artan ve Berber (2004) çalışmalarında, ekonomik büyüme ile ithalat arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Yardımcı (2007) çalışmasında, ithalat politikalarının ve ithalattan kaynaklanan pozitif yayılmaların diğer değişkenlere göre ekonomik büyüme üzerinde daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gernivd (2008) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyüme süreçlerinin ithalattan kaynaklandığı yorumunu yapmışlardır. Elde ettikleri bulgulara dayanarak ithalatın toplam mal ihracatının önemli bir determinantı olduğunu belirtmişlerdir.

- Sanayi Sektörü Katma Değeri

Literatürde sanayileşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların birçoğu sanayi sektörünün ekonomik büyümenin motoru olduğunu ifade eden

Kaldor Yasası çerçevesinde ele alınmıştır. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında bazı çalışmaların Kaldor kanunu ile uyumlu sonuçlar verirken bazı çalışmaların uyumsuz sonuçlar verdiği görülmektedir.

Stoneman (1979), çalışmasında, Kaldor'un 3 yasasını da EKK yöntemini kullanarak analiz etmiş analiz sonucunda Kaldor'un yasasını destekleyici sonuçlara ulaşamamıştır. Mamgain (1999), Bautista (2003), Millin ve Nichola (2005) çalışmalarında, kaldor yasasını destekleyici bulgulara ulaşmışlardır. Yamak ve Sivri (1997), Terzi ve Oltulular (2004b), Arısoy (2008), çalışmalarında, Kaldor yasasını destekleyici sonuçlara ulaşmışlardır.

2.4. Analiz Sonuçları

Ülke düzeyinde değişkenlere ait veri yetersizlikleri, uygulamalı çalışmaların yapılmasını engelleyen en önemli problemdir. Kalkınma ile ilgili çalışmaların iyi bir istatistiki kayıt sistemine sahip olan ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak Türkiye de özellikle, 1990'lı yıllardan itibaren kalkınma odaklı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada 1995-2010 dönemine ait seçilmiş düşük, ve orta gelirli ülkelerin kalkınma göstergeleri teorik bilgiler ışığında ele alınmış, teorik bilgilerin geçerlilikleri araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak kullanılacak birim kök testlerinin belirlenmesi için yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Daha sonra panel eşbütünleşme testi temel varsayımlarından biri olan, değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan olma şartını ortaya koyan birim kök testlerine yer verilmiştir.

2.4.1. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı testi, seriye gelen bir şoktan değişkenlerin aynı derece etkilenip etkilenmediği belirtmektedir (Göçer vd., 2012: 454). Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için kullanılan testler Pesaran (2004) testi, Breusch-Pagan (1980) testi ve Pesaran (2004) testleridir ve testleri $T > N$ durumunda yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test eden tahmincilerdir. testi ise $N > T$ durumunda yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test eden bir tahmincidir (Çınar, 2010: 594). Bu çalışmada, 1995- 2010 dönemi için 16 yıl (T) ve düşük gelirli 21(N), orta gelirli 32(N) ülke ile çalışılmıştır. Çalışmada N'lerin, T'den ($N > T$) büyük olması nedeniyle tahmincisi kullanılmıştır. N ve T nin büyük olduğu durumlar için test istatistiği ve hipotezi aşağıdaki gibidir (Güloğlu ve İvrendi, 2010: 384):

$$H_0 : \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0 \quad i \neq j \text{ yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur.}$$

$H_1 : p_{ij} = p_{ji} \neq 0 \text{ } i \neq j$ yatay kesitler arasında bağımlılık vardır.

şeklinde H_o ve H_1 hipotezleri oluşturulmuştur. H_o hipotezi çalışmalarda kullanılan verilerin olasılık değerlerine göre %1, %5 ve %10 anlamlılık düzey değerleri dikkate alınarak red edilmekte yada kabul edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait tahmincisi sonuçları, ülke gruplarına göre Tablo-5’de verilmiştir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Yatay Kesit Analiz Sonuçları

Değişkenler	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Stat	prob	stat	prob
lkgdp	-0.5070	0.3060	-0.7430	0.2290
Lagr	-1.3240	0.0930	-1.5520	0.0600
lconf	10.0260	0.0000	0.0660	0.4740
Lenf	7.0440	0.0000	5.5360	0.0000
lexp	-2.1850	0.0140	-1.2280	0.1100
lfine	-1.8320	0.0340	-0.9510	0.1710
limp	-1.6960	0.0450	-1.5460	0.0610
lindu	-2.3600	0.0090	-2.2600	0.0120

* CD_{LM} test sonuçları için Gauss 10 paket programı kullanılmıştır.

Tablo-5’de ekonomik değişkenlere ait CD_{LM} test tahmin sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar düşük ve orta gelirli ülkeler için incelendiğinde, düşük gelirli ülkeler için serilerde yer alan değişkenlerden *lconf*, *lenf*, *lexp*, *lfine*, *limp*, *lindu* için yatay kesit bağımlılığı vardır. Orta gelirli ülkeler için, *lenf*, *lindu* için yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değişkenler için sıfır hipotezi red edilerek alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan modellere ait tahmincisi sonuçları, ülke gruplarına göre Tablo-6’da verilmiştir

Tablo 6: Modellere Ait CD Test Sonuçları

Değişkenler	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	stat	prob	stat	prob
Model1:	1.8240	0.0340	27.7020	0.0000
Model2:	1.5780	0.0570	28.3830	0.0000
Model3:	2.4620	0.0070	26.9750	0.0000
Model4:	1.6830	0.0460	26.5660	0.0000
Model5:	2.9400	0.0020	28.1980	0.0000
Model6:	1.5440	0.0610	27.2770	0.0000
Model7:	2.2790	0.0110	28.1800	0.0000

* CD_{LM} test sonuçları için Gauss 10 paket programı kullanılmıştır.

Tablo-6'da modellere ait CD_{LM} testi tahmin sonuçları incelendiğinde, düşük ve orta geliri ülkelerde bütün modellerde yatay kesit bağımlılığını red eden H_0 boş hipotezi istatistikî olarak reddedilmekte, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile modellerin tamamında yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmektedir. Böyle bir durumda, hangi nesil birim kök testlerinin uygulanacağı belirlenmelidir. Birim kök testleri birinci ve ikinci nesil birim kök testleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil testler yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şoktan, tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayımına dayanmaktadır (Nazlıoğlu, 2010:104). Oysa paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden, birine gelen bir şokun, diğer birimleri farklı düzeyde etkilemesi, daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu nedenle ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir.

İkinci nesil birim kök testleri arasında Taylor ve Sarno (1998) tarafından geliştirilen MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller), Breuer vd. (2002) tarafından geliştirilen SURADF (Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller) ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) testleri yer almaktadır. Bu çalışmada İkinci nesil birim kök testlerinden hem $T > N$, hem de $N > T$ durumunda uygulanabilen CADF testi kullanılmıştır. CADF testi için ülkelerin grup ortalamalarını içeren CIPS birim kök test sonuçları yorumlanmıştır. Ayrıca birinci nesil birim kök analizlerinden oldukça sık kullanılan LLC ve IPS testlerinede yer verilmiştir. Birinci nesil birim kök test sonuçları düşük gelirli ülkeler için Ek-1'de verilmiştir. Ek-1'deki analiz sonuçlarına göre bütün değişkenlerinin tamamının birinci farkında $I(1)$ durağan olduğunu ve eşbütünleşme analizinin yapılması için gerekli şartın sağlandığı görülmektedir.

Birinci nesil birim kök test sonuçları orta gelirli ülkeler için Ek-2 verilmiştir. Ek-2'de orta gelir grubunda yer alan ülkelere ait değişkenlerin birim kök analiz sonuçlarına göre, bütün değişkenlerinin tamamının birinci farkında $I(1)$ durağan olduğunu ve eşbütünleşme analizinin yapılması için gerekli şartın sağlandığı görülmektedir.

Çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinden ülkelerinin durağanlıklarını Pesaran (2007)'nin bireysel CADF birim kök testinin ortalamalarını alarak tahminlemede bulunan Im, Pesaran ve Shin (2003)'in testine bağlı CIPS (Cross-sectionally Augmented Version of IPS) tahmincisi kullanılmıştır. CIPS tahmincisinin uygulanması sonucu ulaşılan test istatistiği değerleri, Pesaran (2007)'deki kritik tablo değerleriyle karşılaştırılarak panel verilerin bütün olarak durağan olup olmadığı test edilmiştir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edildiği için düşük, orta gelir grubunda yer alan ülkeler CIPS sonuçları ekonomik değişkenler için Tablo-7'de verilmiştir.

Tablo 7: Değişkenler İçin CİPS Sonuçları²

Kiritk değerler	%1;	%5	%10	%1	%5	%10
	-3.48;	-2.70	-2.30	-3.51	-2.69	-2.30
	Düşük Gelirli Ülkeler			Orta Gelirli Ülkeler		
Değişkenler	seviye		fark	seviye		fark
Lkgdp	-2.781		-3.100	-2.360		-2.802
Lagr	-2.126		-2.239	-2.003		-2.487
Lconf	-1.063		-2.797	-2.125		-2.709
Lenf	-1.512		-2.382	-3.004		-3.289
Lexp	-2.087		-2.420	-2.249		-2.661
Lfine	-2.312		-2.862	-1.999		-2.932
Limp	-2.188		-2.754	-1.859		-2.732
Lindu	-2.358		-2.672	-1.928		-2.709

Tablo-7’de CİPS sonuçlarına göre, değişkenlere ait t istatistiklerinin değeri Pesaran (2007) kritik tablo değerleri ile karşılaştırıldığında farklı önemlilik düzeylerinde anlamlı olduğu ve değişkenlerin I(1) seviyesinde durağanlaştığı görülmektedir. Bu sonuç panel eşbütünleşme analizi için gerekli koşulun sağlandığını göstermektedir.

2.4.2. Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Bu bölümde düşük ve orta gelir grubunda yer alan ülkelere ait değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşik ilişkinin ortaya konulması için Pedroni (1999) eşbütünleşme testi ve panel eşbütünleşme vektör tahmini yapılmıştır. Panel eşbütünleşme testi ve vektör tahmin sonuçları her bir model için ülke grubuna göre verilmiş ve yorumlanmıştır.

2.4.2.1. Model-1 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Doğal kaynakların kullanımı ile tarımın gelişimi, insanlık tarihinin geçmişi kadar eski ve gelişimiyle yakından ilişkilidir. Tarım sektörü, insanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ilk iktisadi faaliyetlerindedir. Tarım sektörünün bu nedenlerle insanlığın gelişiminde ilk sırada yer alması rastlantı değildir (Peker, 2014: 30). Tarım sektörü katma değerinin GSMH’ya oranı özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksektir. Bu ülkelerde sanayileşmenin başlarında olmaları, kırsal nüfusun fazlalığı ve buna benzer sebeplerden dolayı tarım sektörünün payı yüksektir. Dünya nüfusunun % 81’ninin GOÜ’lerde yaşaması ve tarıma olan yüksek bağlılık nedeni ile çalışmada, kişi başına düşen GSYİH’nın yıllık artış oranı (Ekonomik Büyüme) ile tarım sektörünün katma değeri, arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

² Kritik tablo değerleri, N=21, N=32, T=16 için Pesaran (2007)’nin kritik tablo değerlerinden alınmıştır.

Panel eşbütünlüşme analizi için Model-1’de kişi başına düşen GSYİH’nın yıllık artış oranı ile tarım sektörünün katma değeri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmada, kişi başına düşen GSYİH’nın (lkgdp) değeri ile tarım sektörünün katma değeri (lagr) arasındaki panel eş bütünlüşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lagr + \varepsilon_{it} \quad (3.5.1)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-8’de verilmiştir.

Tablo 8: Model-1 için Panel Eşbütünlüşme Test Sonuçları³

lkgdp-lagr	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	-1.25570	0.8954	4.68017	0.0000
Panel rho-Statistic	-6.90150	0.0000	-8.35341	0.0000
Panel PP-Statistic	-10.6534	0.0000	-11.6465	0.0000
Panel ADF-Statistic	-10.4662	0.0000	-11.1921	0.0000
Grouprho-Statistic	-3.44660	0.0003	-4.14714	0.0000
Group PP-Statistic	-12.6529	0.0000	-11.3832	0.0000
Group ADF-Statistic	-12.0027	0.0000	-10.1948	0.0000

Test sonuçlarına göre, tarım sektörünün katma değeri ile lkgdp arasında düşük ve orta gelirli ülkeler için uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından, uzun dönem eşbütünlüşme parametreleri olan DOLS, FMOLS değerleri elde edilmiş ve sonuçlar düşük gelirli 21 ülke, orta gelirli 32 ülke için DOLS grup ve FMOLS grup değerleri olarak Tablo-9’da verilmiştir.

Tablo 9: Model-1 İçin Panel Eşbütünlüşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model-1: lkgdp-lagr	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	-0.26434	-5.42668	-0.14204	-5.20162
FMOLS Group	-0.32088	-4.40278	-0.01934	-1.877702

Tablo-9’da yer alan Model-1’e ait panel eşbütünlüşme ilişkisi grup tahmin sonuçları incelendiğinde; kişi başına düşen GSYİH’nın yıllık artış oranı (lkgdp)ile,tarım sektörünün katma değeri arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS grup, hem de FMOLS grup tahmincileri istatistikî olarak anlamlı ve negatif çıkmıştır. Sonuçlar panel bazında değerlendirildiğinde, uzun dönemde tarım sektörü-

³ Pedroni (1999) testlerinde gecikme sayısı 2, Westerlund (2007) testinde öncül ve gecikme sayıları 1 olarak alınmıştır. Westerlund (2007) testleri için rapor edilen olasılık değerleri 1.0000 tekrarlı bootstrap dağılımdan elde edilmiştir.

nün katma değerinin bir birim değişmesi, lkgdp'yi DOLS grup sonuçlarına göre, 0.26 ve FMOLS grup sonuçlarına göre 0.32 azaltmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için, hem DOLS grup sonuçları hemde FMOLS grup sonuçları anlamlı ve negatif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde uzun dönemde tarım sektörünün katma değerinin bir birim değişmesi, lkgdp'yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.14 ve FMOLS grup sonuçlarına göre 0.01 azaltmaktadır.

Teoride, ülkelerin kalkınma yolunda ilerlemesiyle tarım sektörünün payının azalarak ekonomik büyümeye katkısının azalacağı ve eğer tarım sektörü büyük oranlarda gizli işsiz barındırıyorsa ekonomik etkisinin negatif olacağı yönünde bir bekleyiş söz konusudur. Model-1'de panel eşbütünleşme analiz sonuçlarına göre, düşük ve orta gelirli ülkeler için lagr ile lkgdp değişkenleri arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu belirlenmiştir. Düşük ve orta gelirli ülkeler kalkınmanın sağlanmasında, yapısal dönüşüm sürecinde olan ve sanayi sektörüne ağırlık veren ülkelerdir. Çünkü, sektörel boyutta katma değerler karşılaştırıldığında, en yüksek katma değerli sektör sanayi sektörüdür ve tarım sektöründen dört katın üzerinde katma değer yaratmaktadır. Bu durum tarım sektörü katma değerinin negatif etkisini açıklayan önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2.2. Model-2 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Sabit sermaye tüketimi; üretim sürecinde kullanılan sabit sermayenin cari değerinde, fiziki yıpranma sonucu meydana gelen azalma olarak tanımlanmaktadır. Normal koşullarda üretim sürecinde kullanım sonucu oluşan yıpranma dikkate alınmakta, istisnai olarak kaza, afetler vb. nedenlerle sabit sermayede meydana gelen yıpranma ve azalmalar hariç tutulmaktadır. (www.turkstat.gov.tr/). Kâr amacı güden işletmelerin, başka mal ve hizmetlerin kullanımında bir yıldan daha fazla bir süre için kullanmak üzere satın aldıkları mallar, yatırım malları ve bunlara yapılan harcama da gayri safi sabit sermaye (ya da yatırım) olarak tanımlanmaktadır. Sermaye stokuna hiç ekleme yapılmazsa zaman içinde azalma yaşanmaktadır. Çünkü stoku oluşturan mallar zaman içinde eskimekte ve üretkenlikleri giderek azalarak sonunda üretime katkı yapamaz duruma gelmektedirler. Dolayısıyla, sermaye stoku arttırılmasa bile mevcut stokun üretkenlik anlamında muhafaza edilmesi için yatırım harcaması yapılması gerekmektedir ki bu harcamalara sabit sermaye tüketimi denmektedir (Ekinci, 2012: 8-9). Sabit sermaye tüketiminin muhasebe anlamında önemi, net yurtiçi hasıla tahminlerinde "netleştirme" bileşeni olarak kullanılmasıdır. Sabit sermaye tüketimi refah bir perspektife yakın olan analizlere olanak sağlayacak özellik göstermesi, sermaye hizmetleri-

nin maliyetinin bir bölümünü oluşturduğu için, verimlilik ölçümlerinde önemli bir rol oynaması ve GSYİH üzerinde doğrudan etkili olması nedeniyle çalışmada, lkgdp ile lconfarasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Panel eşbütünleşme analizi için Model-2’de kişi başına düşen GSYİH’nın oransal değeri ile sabit sermaye tüketimi arasındaki panel eş bütünleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lconf + \varepsilon_{it} \quad (12)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-10’da verilmiştir.

Tablo 10: Model-2 için Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

lkgdp-lconf	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	-1.2557	0.8954	6.6642	0.0000
Panel rho-Statistic	-6.9015	0.0000	-8.8694	0.0000
Panel PP-Statistic	-10.6534	0.0000	-12.5262	0.0000
Panel ADF-Statistic	-10.4662	0.0000	-12.4130	0.0000
Grouprho-Statistic	-3.4466	0.0003	-4.3617	0.0000
Group PP-Statistic	-12.6529	0.0000	-12.2783	0.0000
Group ADF-Statistic	-12.0027	0.0000	-11.0572	0.0000

Test sonuçlarına göre, sabit sermaye tüketimi ile lkgdp arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinin ardından, uzun dönem eşbütünleşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-11’de verilmiştir.

Tablo 11: Model-2 İçin Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model-2: lkgdp-lconf	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	-0.11164	-2.83412	-0.08945	-3.19925
FMOLSGroup	-0.22122	-3.95573	-0.03024	1.368592

Tablo-11’de yer alan Model-2’ye ait panel eşbütünleşme ilişkisi, grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdp ile lconf için, düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde, hem DOLS, hem de FMOLS grup tahmincilerinin istatistikî olarak anlamlı ve negatif çıkmıştır. Uzun dönemde sabit sermaye tüketiminin bir birimdeğişmesi, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre, 0.11 ve FMOLS grup sonuçlarına göre 0.22 azaltmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için, sadece DOLS grup sonuçları anlamlı ve negatif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde uzun dönemde sabit sermaye tüketiminin bir birim değişmesi, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.08 azaltmaktadır.

Teoride, sabit sermaye tüketiminin ekonomik büyümeyi negatif etkileceği ifade edilmektedir. Analiz sonucunda düşük ve orta gelirli ülkeler içinde, sonuç teorii destekleyen nitelikte negatif çıkmıştır. Çünkü, sabit sermaye tüketimi ve oluşumu sırasında özel ve kamu sektörünün borçlanması, ayrıca banka kredilerinin kullanılması gerekmektedir. Bu durum yüksek maliyetlere katlanılmasını zorunlu kılmaktadır. Banka kredilerinde kısıtlamaların olduğu dönemlerde maliyetler daha da yükselmekte, bu durum negatif etkinin derinleşmesine neden olabilmektedir.

2.4.2.3. Model-3 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin etkili bir şekilde devamlı yükselmesi nedeniyle paranın sürekli olarak değer kaybetmesi, bunun sonucu olarak da tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesidir. Enflasyon kavramı için önemli olan, ortalama fiyatların seyridir. Ortalama fiyatların seyri, fiyat endeksleri ile ölçülmektedir. Endesklerden en yaygın olarak kullanılanları, Tüketici Fiyatları ve Üretici Fiyatları Endeksleridir (TÜİK, 2008:1-2). Fiyat istikrarının sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi iktisat politikasının en temel amacı olması nedeniyle çalışmada, $lkgdp$ ile $lenf$ arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Panel eşbütünleşme analizi için Model-3’de kişi başına düşen GSYİH’nın oransal değeri ile enflasyon oranı arasındaki panel eş bütünleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lenf + \varepsilon_{it} \quad (13)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-12’de verilmiştir.

Tablo 12: Model-3 için Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

lkgdp-lenf	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A: Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	-0.1874	0.5743	2.4280	0.0076
Panel rho-Statistic	-5.2708	0.0000	-9.1506	0.0000
Panel PP-Statistic	-9.2408	0.0000	-13.1827	0.0000
Panel ADF-Statistic	-9.3026	0.0000	-12.9729	0.0000
Group rho-Statistic	-3.2031	0.0007	-4.7816	0.0000
Group PP-Statistic	-12.1504	0.0000	-12.5286	0.0000
Group ADF-Statistic	-11.6795	0.0000	-12.5993	0.0000

Test sonuçlarına göre, enflasyon oranı ile $lkgdp$ arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünleşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-13’de verilmiştir.

Tablo 13: Model-3 İçin Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model-3: lkgdp-lenf	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	-0.02336	1.06126	-0.33701	-2.99233
FMOLSGroup	0.03709	2.72626	-0.08380	-2.09462

Tablo-13'de yer alan Model-3'e ait grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdp ile enflasyon arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Uzun dönemde enflasyon oranının bir birim artması, lkgdp'yi FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.03 artırmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için, farklı anlamlılık düzeylerinde hem DOLS hemde FMOLS grup sonuçları anlamlı ve negatif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde, uzun dönemde enflasyon oranının bir birim artması, lkgdp'yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.33, FMOLS grup sonuçlarına göre 0.08 azaltmaktadır.

Analiz sonucunda enflasyon oranının ekonomik büyümeyi düşük gelirli ülkelerde pozitif, orta gelirli ülkelerde negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Düşük gelirli ülkelerde enflasyonun ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesinin ardında, kişilerin enflasyon nedeniyle servet azalışlarını engellemek amacıyla daha fazla tasarruf yapmaları ve bu tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi, senyoraj geliri, bireylerin reel tasarruf düzeylerini koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda olmaları gibi nedenler olabileceği düşünülmektedir. Orta gelirli ülkelerde negatif etkilemesinin ardında, enflasyonun ileriye dönük yatırım kararlarının etkinliğini bozarak kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemesi, gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olarak yatırımları olumsuz yönde etkilemesi, enflasyonun ulusal paranın değer kazanmasına neden olarak ihracatı olumsuz yönde etkilemesi ve tüm bunların ekonomik büyümeyi negatif etkilediği düşünülmektedir. Çalışmanın sonuçları, Christoffersen Doyle (1998), Khan Senhadji (2001), Fischer-Sahay-Vegh (2002), Braun-Tella (2004), Aşırım (1995) ve Karaçor vd. (2009) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

2.4.2.4. Model-4 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

İhracat; bir ülkede üretilen bir malın, yabancı ülkelere döviz karşılığında satılmasıdır. İhracatın diğer bir adı da dış satımdır. Dış ticaret verilerinin en önemli başlıklarından biri olan ihracat, ithalata beraber bir ülkenin dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin kaynaklarından ve unsurlarından en önemlilerinin başında ihracat gelmektedir (www.gumruklem.com). Teorik olarak ihracatın büyümeye olumlu etki etmesi beklenmektedir. İhracata dayalı büyüme hipotezinin mantığı da buna dayanmaktadır. İhracatın,

ölçek ekonomileri yaratarak, döviz sıkıntısını hafifleterek ve rekabeti geliştirerek verimliliği arttırdığı ve böylelikle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. İhracata dayalı büyüme modeli özellikle iç talebi yetersiz olan ülkelerde önemli hale gelmektedir. İç pazarı dar olan (talebi yetersiz olan) ülkelerde üretim artışını sağlamanın yegâne yolu uluslararası pazarlara açılmak, yabancı ülkelere mal satmaktır. Gerçekte büyüme ile ihracat arasındaki ilişki dinamik niteliktedir ve literatürde "ihracat büyümenin motoru mu yoksa yardımcı bir ögesi midir" tartışılmaktadır bu nedenle çalışmada, ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Panel eşbütünleşme analizi için Model-4'de kişi başına düşen GSYİH'nın oransal değeri ile mal ve hizmet ihracatı arasındaki panel eş bütünüleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lexp + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-14'de verilmiştir.

Tablo 14: Model-4 için Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

lkgdp-lexp	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	0.5181	0.3022	5.8168	0.0000
Panel rho-Statistic	-4.4758	0.0000	-8.6620	0.0000
Panel PP-Statistic	-8.4706	0.0000	-12.2566	0.0000
Panel ADF-Statistic	-8.4044	0.0000	-12.1232	0.0000
Grouprho-Statistic	-3.1254	0.0009	-4.3608	0.0000
Group PP-Statistic	-11.7592	0.0000	-13.0131	0.0000
Group ADF-Statistic	-11.1720	0.0000	-10.9276	0.0000

Test sonuçlarına göre, ihracat ile lkgdp arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünleşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-15'da verilmiştir.

Tablo 15: Model-4 için Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model-4: lkgdp-lexp	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	0.258149	7.86419	0.05106	1.430414
FMOLSGroup	0.117373	4.21455	0.01228	3.994191

Tablo-15'da yer alan Model-4'e ait panel eşbütünleşme ilişkisi grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdp ile ihracat arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS hem de FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve

pozitif çıkmıştır. Uzun dönemde ihracat oranının bir birim artması, lkgdp'yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.25, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.11 artırmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için FMOLS grup sonucu, istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde, uzun dönemde ihracatın bir birim artması, lkgdp'yi FMOLS grup sonuçlarına göre 0.01 artırmaktadır. Analiz sonucunda, ihracat değişkeninin ekonomik büyümeyi, düşük ve orta gelirli ülkeler için pozitif etkilediği, sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç teoriyi desteklemektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde ihracatın, ülke üretimine yönelik talepte bir artış yaratarak milli geliri çarpan mekanizmasının işlemesiyle birlikte geliri birkaç artırarak, ülkede iç pazarları genişleterek, kapasite kullanım oranını artırarak, işbölümü istihdam ve işgücünün verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir. Çalışmanın bulguları, Reppas ve Christopoulos (2005) ve Galimberti (2009) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

2.4.2.5. Model-5 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Bir ülkede, belirli bir dönemde toplumun ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılayan mal ve hizmetler için yapılan parasal harcamalara tüketim harcaması denmektedir. Tüketim harcamaları, gerek GSYİH içindeki yüksek payı, gerek alt kalemlerinin ekonomi hakkında sağladığı bilgi açısından para, maliye ve kalkınma politikalarını belirleyen kamu kurumları ile üretim planlaması yapan ekonomik birimlerin yakından izlediği bir değişkendir. Hem mikro ekonomi, hem de makro ekonominin ilgilendiği bir değişken olan tüketim, mikro ekonomik davranış kalıplarıyla makro ekonomi arasında ilişki kurmaktadır. Makro ekonomide özellikle talep yönlü politika uygulamalarında istenilen sonuçların alınabilmesi açısından, tüm ekonomik birimler için ortak bir tüketim fonksiyonunun elde edilmesi ve tüketim harcamalarının arkasında yatan dinamiklerin açıklanmasına yönelik olarak çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Özdemir, 2013:1). Zaman geçtikçe ülke veri setlerinin genişlemesi ve ampirik yöntemlerin gelişmesi ile birlikte geleneksel tüketim teorilerinin zayıf ve güçlü yanları ortaya konulmuş, modern tüketim teorileri geliştirilmiştir. Tüketim harcamalarının ekonomi için bu denli önemli bir gösterge olması nedeniyle lkgdp ile lfinearasındaki, uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Panel eşbütünleşme analizi için Model-5'de kişi başına düşen GSYİH'nın oransal değeri ile nihai tüketim harcaması arasındaki panel eş bütünleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lfine + \varepsilon_{it} \quad (15)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-16'de verilmiştir.

Tablo 16: Model-5 için Panel Eşbütünlüşme Test Sonuçları

kgdp-lfine	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	-0.8705	0.8080	4.3670	0.0000
Panel rho-Statistic	-5.1295	0.0000	-8.6366	0.0000
Panel PP-Statistic	-9.7860	0.0000	-12.1431	0.0000
Panel ADF-Statistic	-9.5933	0.0000	-11.6478	0.0000
Grouprho-Statistic	-3.0935	0.0010	-4.4125	0.0000
Group PP-Statistic	-14.3355	0.0000	-11.6045	0.0000
Group ADF-Statistic	-12.5575	0.0000	-10.2072	0.0000

Test sonuçlarına göre, nihai tüketim harcaması ile lkgdp arasında uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünlüşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-17’de verilmiştir.

Tablo 17: Model-5 İçin Panel Eşbütünlüşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model-5: lkgdp-lfine	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	0.057086	2.318337	0.10840	4.59634
FMOLSGroup	0.080972	3.366412	0.00597	1.327877

Tablo-17’de yer alan Model-5’e ait panel eşbütünlüşme ilişkisi grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdpilelfine arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS hem de FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Uzun dönemde nihai tüketim harcamasının bir birim artması, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.05, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.08 artırmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için DOLS grup sonucu istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde, uzun dönemde nihai tüketim harcamasının bir birim artması, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.1 artırmaktadır. Kişilerin tüketim harcamaları; harcanabilir gelir, servet, piyasa faiz oranları, enflasyon oranları, psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilenmektedir. Nihai tüketim harcamalarını belirleyen en önemli faktörlerden biri, harcanabilir gelirdir. Teoride ülkelerin tüketim kanalıyla ekonomik büyümelerini ve kalkınmalarını sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Çalışmada nihai tüketim harcaması ile lkgdp arasındaki ilişki, düşük ve orta gelirli ülkelerde pozitif yönlü çıkmıştır. Bu durumda, düşük ve orta gelirli ülkelerde, ekonomik büyümenin tüketim kanalıyla gerçekleştiği yorumu yapılabilir. Ülke ekonomilerinin, kalkınmasında iç tasarruf oranlarının yüksek olması oldukça önemlidir. GOÜ’lerinden büyük

problemlerinden biri bu tasarruf oranlarının düşük olmasıdır. Bu durumda hedeflenen büyüme için gerekli kaynakların dış borçlanma yoluyla sağlandığı düşünülmektedir.

2.4.2.6. Model-6 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

İthalat, yurtdışında üretilmiş bir malın, ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır. İthalatın diğer bir adı da dış alımdır. GSYİH hesaplanırken, $GSYİH = \text{Özel Tüketim Har.} + \text{Kamu Tüketim Har.} + \text{Brüt Yatırım Har.} + \text{İhracat} - \text{İthalat}$ formülü kullanılmaktadır (Ünsal, 2005: 44). İhracat, yurtiçi harcamaları artırıcı etki yaptığı için toplama eklenirken, ithalat yurtiçi harcamaları azalttığı için toplamdan çıkarılmaktadır. Eşitliğin ortaya koyduğu gibi ithalat artışı, GSYİH'yı azaltıcı etki yapmaktadır. Fakat üretim, ithalatın sebep olduğu zincirleme etkiler ile artırılabilir. Bu etkilenme mekanizmasında iki yol söz konusudur. Birincisi, ithalat vasıtasıyla ortaya çıkan yabancı firma rekabetinden dolayı endüstrilerdeki firma kalitesi yükselebilir ve dolayısıyla rekabetçi ürünlerin ithalatı, yenilikçiliği teşvik edebilir. İkincisi ise, daha kaliteli ara mallarına erişmek, toplam faktör verimliliğini artırabilir. İthalat vasıtasıyla üretim artışının ülkeye zararlı mı?, yararlı mı?, olduğunu anlamak için milli gelirdeki değişikliğe bakılmalıdır. Eğer milli gelirden azalma ortaya çıkmıyorsa ve süreklilik arz eden bir büyüme hızı sağlanmış ise bu durumda ithalata dayalı büyümeden bahsedilmektedir (Yıldız ve Berber, 2011: 165-166). Ülkelerin uygulayacağı sanayileşme stratejisinin belirlenmesinde dış ticaret değişkenleri olan ihracat ve ithalatın GSYİH üzerinde negatif yada pozitif yönde etkisi önemli olmaktadır. Bu nedenle çalışmada, lkgdp ile limparasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Panel eşbütünleşme analizi için Model-6'de kişi başına düşen GSYİH'nin oransal değeri ile ithalat değeri arasındaki panel eş bütünleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 limp + \varepsilon_{it} \quad (16)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-18'de verilmiştir.

Tablo 18: Model-6 için Panel Eşbütünlüşme Test Sonuçları

kgdp-limp	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	-0.5173	0.6975	8.3625	0.0000
Panel rho-Statistic	-4.7790	0.0000	-8.7006	0.0000
Panel PP-Statistic	-9.5479	0.0000	-11.8914	0.0000
Panel ADF-Statistic	-9.4447	0.0000	-11.6221	0.0000
Grouprho-Statistic	-3.7254	0.0001	-4.4522	0.0000
Group PP-Statistic	-14.8677	0.0000	-12.0791	0.0000
Group ADF-Statistic	-13.4924	0.0000	-10.5654	0.0000

Test sonuçlarına göre, ithalat ile lkgdp arasında uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünlüşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-19’de verilmiştir.

Tablo 19: Model-6 İçin Panel Eşbütünlüşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model6:	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
lkgdp-limp				
DOLS Group	0.319413	8.72755	-0.05677	-0.96486
FMOLSGroup	0.204096	7.602067	0.006029	3.091425

Tablo-19’de yer alan Model-6’e ait panel eşbütünlüşme ilişkisi grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdp ile, ithalat arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS hem de FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Uzun dönemde ithalattaki bir brimlik artış, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre 0.31, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.20 artırmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için FMOLS grup sonucu istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde, uzun dönemde ithalatın bir birim artması, lkgdp’yi, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.006 artırmaktadır. Teoride ülkelerin ihracata ve ithalata dayalı sanayileşme stratejisi ile kalkınmanın ve ekonomik büyümenin sağlanabileceği düşünülmektedir. Analiz sonucuna göre ithalatın ekonomik büyümeyi düşük ve orta geliri ülkelerde pozitif, etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum teorik olarak da desteklenen bir durumdur. Düşük ve orta gelirli ülkelerin ithalata dayalı ekonomik büyüme politikasını uygulamaları ithalatın ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesinin bir sonucudur. Çalışmada, Artan ve Berber (2004), Pawlos (2004) çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde edilmiştir.

2.4.2.7. Model-7 İçin Panel Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Sanayi sektörü, gerek diğer sektörlerle olan bağlantısı gerekse yarattığı katma değer ve istihdam bakımından ekonomik büyümenin kilit sektörü konumundadır. Sanayi sektörü sahip olduğu geniş alt sektör yelpazesi nedeniyle ekonominin diğer tüm sektörlerinden önemli ölçüde ara girdi talep ve arz eden bir niteliğe sahiptir, bundan dolayı tarım ve hizmetler sektörünün gelişmesinde de belirleyici rol oynamaktadır. Tarım ve hizmetler sektörü, sanayinin yarattığı yüksek gelirli tüketicilerden, daha ileri donanım ve girdilerden, daha gelişmiş depolama ve ulaşım kolaylıklarından büyük faydalar sağlamaktadır. Sanayi, gerek yan sanayi dallarını gerekse iç ve dış sermaye kanallarını harekete geçirerek kendi kendini yenileyen bir mekanizmanın oluşmasını sağlamaktadır. Bu anlamda sanayileşme, sosyo-ekonomik gelişme ya da kalkınmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır (Arısoy, 2008: 3). Bu nedenle çalışmada, lkgdp ile lindu arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Panel eşbütünleşme analizi için Model-7’de kişi başına düşen GSYİH’nin oransal değeri ile sanayi sektörünün katma değeri arasındaki panel eş bütünleşme ilişkisini ortaya koyan regresyon modeli;

$$lkgdp = \alpha_0 + \alpha_1 lindu + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

şeklinde tanımlanmıştır ve test sonuçları Tablo-20’de verilmiştir.

Tablo20: Model-7 için Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

lkgdp-lindu	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Panel A:Pedroni(1999)				
Panel v-Statistic	0.4916	0.3115	6.6764	0.0000
Panel rho-Statistic	-4.7350	0.0000	-8.6002	0.0000
Panel PP-Statistic	-9.3461	0.0000	-11.8538	0.0000
Panel ADF-Statistic	-9.1080	0.0000	-11.7844	0.0000
Group rho-Statistic	-3.5878	0.0002	-4.3616	0.0000
Group PP-Statistic	-12.8916	0.0000	-11.5322	0.0000
Group ADF-Statistic	-12.1185	0.0000	-10.7004	0.0000

Test sonuçlarına göre, sanayi sektörünün katma değeri ile lkgdp arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi varlığının belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünleşme parametreleri olan DOLS ve FMOLS grup değerleri Tablo-21’de verilmiştir.

Tablo 21: Model-7 İçin Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Sonuçları

Model7: lkgdp-lindu	Düşük Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Coefficient	t-Statistic	Coefficient	t-Statistic
DOLS Group	0.259261	2.955461	0.08284	2.57191
FMOLSGroup	0.178444	4.622944	0.00936	2.107418

Tablo-21’de yer alan Model-7’e ait panel eşbütünleşme ilişkisi grup tahmin sonuçları incelendiğinde; lkgdpilelindu arasındaki ilişkide, düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS hem de FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Uzun dönemde sanayi sektörü katma değerinin bir birim artması, lkgdp’yi DOLS grup sonuçlarına göre, 0.25, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.17 artırmaktadır. Orta gelir grubunda yer alan ülkeler için hem DOLS hem de FMOLS grup tahmincisi istatistikî olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sonuç değerlendirildiğinde, uzun dönemde sanayi sektörü katma değerinin bir birim artması, lkgdp’yi, DOLS grup sonuçlarına göre, 0.08, FMOLS grup sonuçlarına göre, 0.009 artırmaktadır. Teoride sanayi sektörünün, gerek diğer sektörlerle olan bağlantısı gerekse yarattığı katma değer ve istihdam bakımından ekonomik büyümenin kilit sektörü konumunda olduğu düşünülmektedir ve sanayi sektörü katma değerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceği düşünülmektedir. Bir ekonominin refah düzeyini sağlayan en önemli etkenlerden birisi teknolojik gelişmedir. Bu nedenle özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler için teknolojik gelişmenin özellikle sanayi sektöründe uygulama alanı bulması gerekmektedir. Böylece sanayi sektörü ekonomik büyümenin itici gücü olabilecektir. Analiz sonuçları sanayi sektörü katma değerinin düşük ve orta gelirli ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini göstermektedir. GOÜ’ler için temel hedef kalkınmanın sağlanmasıdır ve sanayi sektörü gelişmekte olan ülkeler için katma değeri en yüksek olan sektördür. İstihdam alanı olarak diğer alanlardan bu sektöre doğru kaymanın olduğu bir sektör özelliği göstermektedir bu nedenlerle ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Kalkınma; üretim faktörlerinin yeni bir bileşimi veya yeni bir üretim fonksiyonu ile emeğin veriminin artırılması, alışkanlıklarda, davranışlarda ve zihniyette bir değişimi ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan sosyo-ekonomik, siyasal ve benzeri değişimlerden kaynaklanan zorluklar ve problemler, kalkınmanın fırsat maliyetini oluşturmaktadır. AGÜ ve GOÜ’de, kalkınmışlık düzeylerinin sürdürülebilir olarak devam etmesi amacıyla, hem ekonomik hem de sosyal açıdan kalkınmayı önemli bir hedef olarak görülmektedir. Bu hedefe yönelik olarak ülkeler gelişmişlik düzeyle-

rine göre, eğitim ve sağlıkta hizmetlerin artırılması, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, üretimin, istihdamın ve dış ticaret olanaklarının artırılması, kişi başına düşen gelir düzeylerinin yükseltilmesi, gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesi, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma şeklinde politikalar uygulamaktadır.

İleri teknoloji kullanımı ve küreselleşme sonucu değişen dünya AGÜ ve GOÜ'ri gelişmiş ülkeler ile ilişkide zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirilebilmek için, geçmiş ve kültürel farklılıkları dikkate alınarak gelişmiş ülkelere farklı olduğu yönlerin tespit edilmesi, çözümlerin ve önerilerin belirlenerek uygun kalkınma politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Çalışmanın konusunu farklı boyutları içeren kalkınma kavramı ve ekonomik büyüme oluşturduğu için, kalkınma hedefleri dikkate alınarak, kişi başına düşen gelirin yıllık artış oranı, tarım ve sanayi sektörü, tüketim harcamaları, enflasyon oranı, dış ticaret değişkenleri, inceleme konusu yapılmıştır. Gelişmişlik düzeylerine göre ülkeler düşük ve orta gelirli ülkeler olarak belirlenmiş, panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri uygulanarak ülke gruplarının kalkınma yolundaki farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Düşük ve orta gelirli ülkeler için ekonomik değişkenlerden yararlanılarak oluşturulan modeller, incelendiğinde, elde edilen katsayılarının anlamlı ve iktisadi beklentilere uygun olduğu belirlenmiştir.

Panel eşbütünleşme analiz sonuçları düşük gelirli ülkeler için ekonomik değişkenler dikkate alınarak incelendiğinde, ekonomik değişkenlerden ithalat, ihracat, sanayi sektörü katma değeri ve enflasyon oranının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, ancak ekonomik büyümeyi en fazla ithalat değişkeninin artırdığı, tarım sektörü katma değeri ile sabit sermaye tüketiminin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği belirlenmiştir. Düşük gelirli ülkelerde ekonomik değişkenlerden ekonomik büyümeyi en yüksek oranda pozitif olarak etkileyen değişken ithalat değişkenidir. Bu sonuç düşük gelirli ülkeler için beklenen bir sonuçtur. Çünkü kişi başına düşen geliri düşük olan az gelişmiş ülkelerin yüksek ithalat nedenleri arasında bazı ara mallarının mutlak eksikliği ve sermaye mallarının eksikliği yer almaktadır. Yapılan ara malı ve sermaye malı ithalatı ile ülke içerisinde mamül mal üretimi kolaylaşmakta bu durumda ekonomik büyüme pozitif olarak yansımaktadır. Ayrıca ithalat ile gerçekleştirilen teknoloji transferide ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Ancak düşük gelirli ülkelerin ithalata dayalı ekonomik büyüme stratejisinin ithalata bağımlı hale gelerek ekonomik kırılganlığı artırabileceği ve rekabet gücünü azaltması nedeniyle çok doğru bir politika olmadığı söylenebilir.

Orta gelirli ülkelerde ekonomik değişkenlerden tarım sektörü katma değeri, enflasyon oranı, sabit sermaye tüketiminin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, ihracat, ithalat, nihai tüketim harcaması, sanayi sektörü katma değerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Orta gelirli ülkelerde ekonomik değişkenlerden ekonomik büyümeyi en yüksek oranda etkileyen değişken sanayi sektörü katma değeri olmuştur. Sanayi sektörü ülkelerin kalkınmasında büyük bir itiş gücüne sahip olduğu, hem tarım hemde hizmetler sektörünü etkilediği için sanayi sektörü katma değeri ekonomik büyümeyi diğer sektörlerin katma değerinden birkaç kat daha fazla etkilemekte bu durum ekonomik büyümeye pozitif bir etki olarak yansımaktadır. Orta gelirli ülkeler düşük gelirli ülkelerle kıyaslandığında sanayi sektörünün payının daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu durumda ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi beklenen bir sonuç olmaktadır. Çalışmada yapılan ampirik analiz sonuçlarından yola çıkarak kalkınma göstergelerinin ekonomik büyümeye etkilerinin ne yönlü olduğu ve derecesi ortaya konmuştur. Bu bağlamda çalışma birçok kalkınma göstergesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan öncü çalışmalardan biri olma niteliğini taşımaktadır. Çalışmanın sonunda, her bir kalkınma göstergesinin esnekliğinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı olduğu görülmektedir bu durum çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biridir. Bu sonuç AGÜ ve GOÜ'lerin kalkınmayı sağlama ve ilerleme yolunda, gerekli önlemleri alırken gelişmiş ülkeleri başarılı oldukları politikalar ve reformlar doğrultusunda örnek alıp aynı uygulamaları yapmak yerine, her ülkenin kendi en acil sorununa çözüm getirmesi gerektiği bu çözüm sürecini yönetirken de ülkenin demografik, dini ve coğrafi yapısı, doğal kaynakları, sektörel yapısı, işgücü yapısı ve yapısal farklılıkları dikkate alınarak politikaların oluşturulması ve uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARISOY, İbrahim (2008), “Türkiye’de Sanayi Sektörü-İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/81697/1/557531268.pdf>,
- BALTAGİ, Badi H.(2001), “Econometric Analysis of Panel Data” (2.bs.), John Wiley and Sons, Ltd. Great Britain.
- ÇINAR, Serkan (2010). “OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan MI? Panel Veri Analizi”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, 29(2), 591-601.
- EKİNCİ, Nazım K. (2012), “Milli Gelir Hesapları”, <http://iibf.harran.edu.tr/iktisatbolumu/wp-content/uploads/2012/10/Makro-iktisat-Notlari-1.-unite.pdf>, (Erişim Tarihi: 12/05/2013).
- GÖÇER İsmet, MERCAN Mehmet ve HOTUNLUOĞLU, Hakan (2012), “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi”, http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/163/163-24.pdf, (Erişim Tarihi: 12/05/2013). 449-467.
- GUJARATİ, Damodar N. (1999), “Temel Ekonometri”, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), İstanbul: Literatür Yayınları,
- GÜLOĞLU, Bülent ve İVRENDİ Mehmet (2008), “Output Fluctuations: Transitory or permanent? The Case of Latin America”, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713684190>, 381-386, (Erişim Tarihi: 17/05/2013).
- İhracat Nedir?, <http://www.gumrukleme.com.tr/gumrukleme-terimleri-sozlugu/ihracat-nedir>
- HSIAO, Cheng (1986), “Analysis Of Panel Data”, İngiltere: Cambridge University Pres.
- HSIAO, Cheng (2003). “Analysis of Panel Data (2.bs.)”. İngiltere: Cambridge University
- KENNEDY, Peter (1998). “A Guide To Econometrics”, Oxford: Blackwell Publishers.
- KÖK, Recep ve ŞİMŞEK, Nevzat (2006), “Endüstri-içi Dış Ticaret, patentler ve uluslararası teknolojik yayılma”,

<http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/eidtpatentyayilma.pdf>, (Erişim Tarihi:23/04/2012).

NAZLIOĞLU, Şaban (2010), “Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma”, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kayseri.

OECD, (<http://www.oecd-ilibrary.org/sites>)

ÖZDEMİR, Gonca Zeynep (2013), “Tüketici Güveninin Tüketim Harcamaları İle İlişkisi Ve Öngörü Gücü: Türkiye Örneği”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Ankara, 1-97.

PEDRONI Peter (2004),” Panel Cointegration, Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the Purchasing Power Parity Hypothesis”, *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.

PEKER, Esra (2014), “Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Üretim Yapısı ve Karşılaştırmalı Rekabet Gücü”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya.

Sabit Sermaye Tüketimi, Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama The Data: Coverage www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikMeta.do?istab_id=6779, (Erişim Tarihi: 11/06/2013).

TARI, Recep (2005). *Ekonometri*. (3. Basım). İstanbul: Avcı Ofset.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2008), “Fiyat Endeksleri ve Enflasyon”, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=137, (Erişim Tarihi: 11/06/2012).

ÜNSAL, Erdal (2005), “Makro İktisat (6. Baskı)”, Ankara: İmaj Yayınevi.

YILDIZBaday, Ezgi ve Berber, Metin (2011), “İthalata Dayalı Büyüme:1989-2007 Türkiye Örneği”, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 165-179.

YILGÖR, Metehan (2008), “OECD Ülkelerinde İkiz Açık Teorisinin Panel Veri Modelleri İle İncelenmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul

WESTERLUND, Joakim (2007). “Testing for Error Correction in Panel Data”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

WOOLDRIDGE, Jeffrey M. (2002). “Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data, İngiltere”: The MIT Pres. Cambridge, MA.

Ek 1: Düşük Gelirli Ülkeler İçin Birinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Birim Kök Testleri	Değişikler için		Değişken	Birim Kök Testleri	Değişkenler için	
		Seviye				Birinci farkında	
		t- istatistik	P-value			t- istatistik	P-value
Lkgdp	LLC	-10.7408	0.0000	lkgdp	LLC	-20.0287	0.0000
	IPS	-9.8754	0.0000		IPS	-16.2324	0.0000
Lagr	LLC	-3.0186	0.0013	lagr	LLC	-10.3797	0.0000
	IPS	-1.3067	0.0957		IPS	-9.5200	0.0000
Lconf	LLC	-2.6225	0.0044	lconf	LLC	-14.7693	0.0000
	IPS	-1.4640	0.0716		IPS	-11.3559	0.0000
lenf	LLC	-3.4279	0.0003	lenf	LLC	-8.5826	0.0000
	IPS	4.4439	1.0000		IPS	-8.4093	0.0000
lexp	LLC	-2.2881	0.0111	lexp	LLC	-13.2971	0.0000
	IPS	-1.5660	0.0587		IPS	-12.4844	0.0000
Lfine	LLC	4.6557	1.0000	lfine	LLC	-8.5236	0.0000
	IPS	6.8500	1.0000		IPS	-6.7898	0.0000
Limp	LLC	-2.3986	0.0082	lindu	LLC	-14.3947	0.0000
	IPS	-0.6585	0.2551		IPS	-12.4672	0.0000
Lindu	LLC	-9.6853	0.6000	lindu	LLC	-9.9960	0.0000
	IPS	-5.8346	0.9900		IPS	-10.1949	0.0000

Ek 2: Orta Gelirli Ülkeler İçin Birinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Birim Kök Testleri	Değişikler için		Değişken	Birim Kök Testleri	Değişkenler için	
		Seviye				Birinci farkında	
		t- istatistik	P-value			t- istatistik	P-value
Lkgdp	LLC	-10.0944	0.0000	lkgdp	LLC	-19.3694	0.0000
	IPS	-8.8962	0.0000		IPS	-20.0725	0.0000
lagr	LLC	3.0536	0.9989	lagr	LLC	-12.1471	0.0000
	IPS	6.8897	1.0000		IPS	-9.2223	0.0000
lconf	LLC	5.2933	1.0000	lconf	LLC	-10.0820	0.0000
	IPS	10.8891	1.0000		IPS	-7.6397	0.0000
lenf	LLC	-7.8243	0.3450	lenf	LLC	-11.0350	0.0000
	IPS	0.1474	0.5586		IPS	-10.8188	0.0000
lexp	LLC	0.3556	0.6389	lexp	LLC	-15.0685	0.0000
	IPS	5.9293	1.0000		IPS	-10.8641	0.0000
lfine	LLC	4.2140	1.0000	lfine	LLC	-12.3486	0.0000
	IPS	9.3744	1.0000		IPS	-8.98833	0.0000
limp	LLC	1.8412	0.9672	limp	LLC	-16.1445	0.0000
	IPS	7.1724	1.0000		IPS	-11.4526	0.0000
lindu	LLC	2.0861	0.9815	lindu	LLC	-13.4540	0.0000
	IPS	8.2593	1.0000		IPS	-9.0474	0.0000

*(Δ) birinci derece fark işlemcisidir. (l) değişkenlerin logaritmasının alındığı ifade etmektedir. Birim kök testleri için Eviews 7 Paket programı kullanılmıştır.

BÖLGESEL İKTİSATTA MEKÂNIN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı

An Assessment on the Importance of the Place in Regional Economics: The New Economic Geography Approach

Abdullah TOPCUOĞLU

Yrd. Doç. Dr.

Ardahan Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Ardahan, abdullahtopcuoglu@ardahan.edu.tr

Mehmet ÇALIŞKAN

Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ardahan, caliskan_mehmet@outlook.com.tr

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

İktisat biliminin cevap aradığı temel problemler olan: Ne üretilecek, Ne kadar üretilecek, Nerde üretilcek, Ne zaman üretilcek, Nasıl üretilcek ve *Kimin için üretilcek sorularında birisi, mekânı işaret etmektedir. Mekân, başka bir deyişle ekonomik faaliyetin gerçekleştiği yer, iktisat literatüründe önemli bir yer teşkil etmesine rağmen, iktisadi analizlerde kendisine çok fazla yer bulamamıştır. II. Dünya Savaşından sonra bölge ve bölgesel iktisada yönelik ilginin artmasıyla mekân kavramı tekrardan önem kazanmıştır. 1990'lı yılların başında geliştirilen Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi ile bu ilgi daha da artmıştır. Bu çalışmanın amacı, bölgesel iktisat ile yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı arasındaki ilişkiyi teorik açıdan incelemektir.*

Anahtar Kelimeler: Mekân, Bölgesel İktisat, Yeni Ekonomik Coğrafya.

Abstract

One of the fundamental problems that economics seeks to answer is the importance of place. The place, where the economic activity realized, has an importance in the economic literature, but has not found much room for economic analysis. After World War II, the concept of place gained importance once again with the increasing interest in regional economics. The interest in regional economics has increased even more with the New Economic Geography Theory, which is developed in the beginning of the 1990s. The purpose of this study is to examine the relationship between regional economics and the new economic geography approach from a theoretical point of view.

Keywords: Place, Regional Economics, New Economic Geography.

1. Giriş

Mekân kavramı ekonomik açıdan büyük önem arz etse de mekânsal analiz iktisat literatüründe kendisine yeterli yer bulamamıştır. Mekânsal iktisat, alan üzerinde kıt kaynakların dağıtımı ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği yer ile ilgili bir iktisat bilim dalıdır. Mekânsal iktisat; lokasyon teorisi, mekânsal rekabet ile bölge ve kent ekonomilerini kapsamaktadır (Duranton, 2008:1; Ersungur, 2016:6). Mekân kavramının özelliği dolayısıyla, mekânsal iktisadın kapsamını ve konusunu tam olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü mekân kavramı birçok bilim alanının çalışma ve inceleme alanına girmektedir.

II. Dünya Savaşına kadar olan süreçte iktisat bilimcileri, iktisadi analizde mekân yerine zaman kavramına daha fazla önem vermiştir. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında, mekânlar arasında ciddi ekonomik farklılıkların ortaya çıkması ile birlikte iktisatçılar, mekân kavramının analizine yönelmişler ve mekân ile ilgili farklı teoriler geliştirmişlerdir. 1990'lı yılların başında geliştirilen Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı da bu teoriler arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, bölgesel iktisat ile yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı arasındaki ilişkiyi teorik açıdan incelemektir. Bu bağlamda çalışmada iktisat biliminde mekânın tarihsel açıdan gelişimi ve bölgesel iktisat açısından mekânın önemi incelendikten sonra yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı hakkında bilgi verilecektir.

2. İktisatta Mekânın Tarihsel Açıdan Gelişimi

Mekânsal iktisadın birçok farklı disiplinler ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum mekânsal iktisat için farklı tanım ve açıklamaların geliştirilmesine neden olmuştur. Söz konusu farklılıklar, daha geniş kapsamlı tartışmaların yaşanmasına ve farklı disiplinlerin bir araya gelerek ortak bir yol bulmasına neden olarak, mekânsal iktisat açısından bir avantaj sağlamıştır (Henderson vd. 2000:1). Lokasyon Teorisi, Merkezi Yerler Teorisi ve Dışsal (Yığılma) Ekonomileri, Mekânsal İktisadın öncü teorileri olarak sıralanabilir.

2.1. Lokasyon Teorisi

Mekânsal iktisat içinde mekân kavramını açıklamaya çalışan en eski görüşlerden biri *lokasyon teorisi* olarak kabul edilmektedir. Lokasyon teorisi, 19.yy'dan İkinci Dünya savaşına kadar ağırlığını korumuş ve ekonomik coğrafya, bölge ve kent ekonomisi gibi teorilerin temellerini oluşturmuştur (Ersungur, 2016:7).

Lokasyon teorisi, geleneksel ekonomik analizlerde mekân unsurunun ele alınmasına tepki olarak geliştirilmiş olup üç önemli çalışmaya dayanmaktadır. Bunlardan ilki, tarımsal lokasyon teorisinin temellerini atan vonThünen, diğeri endüstriyel lokasyon teorisini ortaya koyan Alfred Weber sonuncusu ise bir piyasa merkezi olarak şehirlerin yerleşimini açıklamaya çalışan Christaller ve Lösch tarafından yapılan çalışmalardır (Fujita vd., 1999:26).

Lokasyon teorisi, temel olarak iktisadi hayatın iki özelliği olan mesafe ve alan ile ilgilenmektedir. Mesafenin rolünü temsil eden taşıma maliyetlerini, hem piyasa fiyatlarını hem de üretim birimlerinin yerleşimini etkilemektedir. Alan ise, belirli malların piyasalarının belirli coğrafi sınırlara bağlı olduğunu ifade etmektedir (Blaug, 1985: 614).

2.1.1. Tarımsal Lokasyon Teorisi

İktisadi olayların mekânsal yönünü inceleyen ve ekonomik faaliyetlerin mekan üzerindeki dağılımını açıklamaya çalışan teorilerin temelini VonThünen (1826) atmıştır. VonThünen 1826 yılında yayınladığı “*The Isolated State*” adlı çalışmasıyla mekân biliminin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Ersungur, 2016:7). VonThünen çalışmasının ilk sayfasında hipotezini şöyle ortaya koymaktadır: Taşımaya elverişli herhangi bir nehrin veya kanalın olmadığı ve tek taşıma olanağının atların çektiği vagonların olduğu eşit verimliliğe sahip homojen bir ovanın merkezinde geniş bir kasaba bulunmaktadır. Ova boyunca toprak tarıma uygundur ve aynı verimliliğe sahiptir. Daire şeklindeki bu tarımsal alanda toprak yapısı ve iklim şartları her yerde aynıdır. Bölgede ulaşım şebekesi karayolları olarak yine her yerde aynı nitelikte olup, maliyetini ve taşıma süresini bazı konumlar lehine etkilemektedir. VonThünen bu “*homojen alan varsayımı*” ile doğal faktörleri analizden elemiş ve yer seçiminde sadece ekonomik faktörlerin etkisini belirlemeyi amaçlamıştır (Müftüoğlu, 1982: 12).

VonThünen daha sonra modelini daha küçük bir kasaba ve ulaşım elverişli bir nehrin olması durumuna göre ele almış ve yaşanan değişimleri incelemiştir. Buna göre, üretim yapısı nehir ya da küçük kasabaya yakınlığa göre yeniden şekillenmiştir. VonThünen’in modeli ileri matematik teknikleri ve analizleri içermemesine rağmen, sorunların analizini başarılı bir şekilde yapmış ve tek merkezli kent modellerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir (Ersungur, 2016: 9-10).

VonThünen analizinin sonucunda tarımsal üretimin ve arazi kullanımının mekânsal düzeninin merkezi bir şehirden çevreye doğru bir dizi dairesel halkalar şeklinde gelişme gösterdiğini ileri sürmüştür. Modele göre bahçecilik ve süt üretimi gibi getirisi yüksek faaliyetler pazara yakın konumlanırken, hayvancılık gibi daha az gelir sağla-

yan faaliyetler ise pazara uzak olarak konumlanmaktadır (vomHofe ve Chen, 2006:5; Yiğit, 2014:109).

2.1.2. Endüstriyel Lokasyon Teorisi

Weber, 1909 yılında yayınlanan “*Über den Standort der Industrie*” adlı çalışmasıyla endüstriyel lokasyonu belirlemeye yönelik teorik bir metodolojinin temelini atmıştır. Weber’in çalışmasının ana amacı, tüm endüstrilere uygulanabilecek genel bir lokasyon teorisi geliştirmektir. Bu bağlamda bütün endüstrileri etkileyebilecek genel lokasyon faktörlerini göz önüne alarak, bu faktörleri iki grupta sınıflandırmıştır. Weber’e göre, birinci grupta bölgesel faktörler yer alırken ikinci grupta ise yığılma faktörleridir. Weber bölgesel olarak değişen üç genel faktör bulmuştur. Bu faktörler: Hammadde maliyetleri, taşıma maliyetleri ve emek maliyetleridir (Barthwal, 2007:482).

Alfred Weber (1909) tarafından geliştirilen modele göre endüstriyel lokasyon teorisi, bir endüstride hammadde ve nihai ürünün taşıma maliyetlerini ele alıp bunlara göre matematiksel modellerle en uygun konumu bulmaya çalışır. Basit olarak model, işletmelerin ürettikleri nihai ürünün maddi değerinin bu ürünü üretmek için gerekli kaynakların maddi değerinden fazla olması durumunda, işletmelerin hedef pazarlarına yakın konuma yerleşme eğiliminde olduklarını ifade eder. Aynı şekilde eğer ürün üretiminde kullanılan kaynakların maddi değeri nihai ürün değerinden yüksekse, işletmeler söz konusu kaynakların yakınında konumlanmaya çalışacaklardır (Dawkins, 2003:136).

2.1.3. Merkezi Yerler Teorisi

Merkezi Yerler Teorisi, bir hizmet merkezi olarak şehirlerin rolünü anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Alman coğrafyacı Walter Christaller, şehirler ve çevresi arasındaki ekonomik ilişkileri göz önüne alarak geliştirdiği bu teoride şehirlerin büyüklüğü, yeri, mekânı ve işlevlerine açıklama getirmektedir (Taşçı vd., 2011:20). Teoriye göre, en üstteki şehir tüm kentsel ürünleri üretecek daha alt kademede şehirler ise başarılı olarak üretebilecekleri daha az sayıda ürün üreteceklerdir. İşletmeler genel olarak hizmet sektöründeki diğer işletmelerle birlikte büyük kente yakın bölgelerde yoğunlaşacaklardır. Böylece yerel talep yeterli olduğu sürece kent ekonomisinden yararlanmaya çalışacaklardır (Mulligan vd.,2012:410; Yiğit, 2014:110).

Christaller, yerleşme merkezlerini yerine getirdikleri fonksiyonları dikkate alarak yedi farklı kademeye ayırmaktadır. Bu kademeler 1.kademeden 7.kademeye doğru sırasıyla pazar kasabası, büyük kasaba, ilçe, büyük ilçe, il, büyük taşra merkezi, böl-

ge merkezi şeklindedir (Dinler, 2012: 24). Merkezi Yerler Teorisi, geniş bir mekânsal ölçeği ele alacak şekilde geliştirilmiş ve ekonomik faaliyetlerin bölgesel dağılımını açıklamayı hedefleyen bir teoridir (Sulaiman, 2010: 20).

2.2. Dışsal (Yığılma) Ekonomileri

Marshall'a göre işletmeler önemli ölçek ekonomileri elde edebilecekleri yerlerde konumlanırlar. Ölçekler dışsal ve içsel olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Dışsal ölçek ekonomileri endüstriyel gelişmeyi ve bölgesel yoğunlaşmayı sağlar (Potter ve Watts, 2014:604). İçsel ölçek ekonomisi ise organizasyonel ve yönetsel etkinlikle ilgilidir. Dışsal ölçek ekonomilerinin bir sonucu olan sanayi kümesi, küme içindekilerin etkinliğini ve verimliliğini artırır (Yiğit, 2014:109).

Marshall belli bir endüstrinin bir bölgede toplanmasına neden olan bu dışsallıkları üç nedene bağlayarak açıklamıştır (Ersungur, 2016:22-23):

- **Emek Piyasası Havuzu:** Bir tek alanda birkaç firmanın toplanmasında endüstrinin istediği spesifik yetenekler ile donatılmış işçi havuzu etkendir. Bu durum hem işsizliğin daha az olma hem de emek kıtlığının daha düşük seviyede kalma olasılığını sağlar.
- **Firmalar arasında meydana gelen ileri ve geri bağlantılar:** Ara ürün arz eden firmalar, tüketici firmalara yakın yerleşmek ister, firmalar ise arz edicilere yakın yerleşmek ister. Böylece firmalar arasında ileri ve geri bağlantılar güçlenir. Geri bağlantılar, firmalardan arz edicilere aşağı doğru yönlü talep, ara ürün talebidir. İleri bağlantılar ise ara ürün üreticilerinden aktivitelere taleptir.
- **Teknoloji Dışsallıkları:** Firmalar arasında meydana gelen bilgi yayılımı, kümelenmiş firmalara izole olmuşlardan daha iyi bir üretim fonksiyonu sağlar.

Marshall işletmelerin belirli bir bölgede yoğunlaşmalarının çeşitli avantajlar sağladığını ifade etmiştir. Bunlar Marshall Dışsallıkları olarak da bilinen işgücü havuzu, ihtisaslaşmış tedarikçiler ve bilginin yayılmasıdır. Benzer işletmelerin bir yerde yoğunlaşmalarının ortak özelliklere sahip işgücünü oraya çekeceğini ve geliştireceğini gözlemlemiştir (Yiğit, 2014:111).

3. Bölgesel İktisatta Mekân Olgusu

İktisatçıların zaman kavramının öne çıkararak genel görüşü, iktisat teorilerinin gelişmesinde uzun bir süre varlığını korumuştur. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasındaki

dönemde ortaya çıkan mekânlar arasındaki ciddi kalkınma farklılıkları, iktisatçıların kendilerini sorgulamasına ve mekân kavramına yönelmelerine sebep olmuştur. Walter Isard, mekânsız bakış açısına karşı çıkmış ve kendisinden önce gelen iktisatçıları lokasyona oturmayan iktisat yaptıkları için eleştirmiştir (Ersungur, 2016:5). Isard (1956:25) eleştirdiği bu eksikliği yeni bir disiplinin yani “Bölgesel İktisat” ın temellerini atarak gidermeye çalışmıştır.

Mekâna farklı bir bakış açısı, Bölge Biliminin kurucusu Walter Isard tarafından getirilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ABD’de de savaş, birçok bölgesel problemi ya ortaya çıkarmış ya da daha kötüleştirmiştir (Isard, 2003:1). Ayrıca Savaş sonrası Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da ortaya çıkan genişleme, Fordist kitle üretiminin hızla genişlemesini ve modern tüketim toplumunun ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir (Scott, 2000: 485; Arıcıoğlu, 2011: 28).

Isard, diğer sosyal bilimlerin, mekânsal-bölgesel problemlere yönelik analitik yaklaşımları ihmal ettiği için eleştirmiş ve bu konulara dikkat çekmek için 1954 yılında Bölge Bilimini kurmuştur. Isard aslında, coğrafyanın ve iktisadın unsurlarını birleştiren melez bir disiplin geliştirmiştir. Bölge biliminin temel amacı, neo-klasik genel denge teorisini mekânsal açıdan yeniden modellemek ve talep, arz ve fiyat değişkenlerini bölgenin açık bir fonksiyonu olarak ifade etmektir (Scott, 2000:486; Arıcıoğlu, 2011: 28).

4. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı

Günümüzde bölgesel dengesizliklerin artması, dengesizliklerin nedenlerinin araştırılmasına olan ilginin artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum ise, özellikle ekonomistlerin ekonomik coğrafyayı yeniden ilgi duymasına neden olmuştur. Özellikle son yıllarda, pek çok ekonomik olayın arkasında dünya kaynaklarının mekânsal dağılımının ve faktör hareketlerinin rolünün olduğu bilinmektedir. Belirli coğrafi özelliklere sahip bölgelerin diğer bölgelere oranla daha fazla geliştiği bilinen bir durumdur (Elmas, 2001:13).

İktisatta mekân kavramını tanımlamaya ve açıklamaya çalışan disiplinlerden birisi ekonomik coğrafyadır. Ekonomik coğrafya, iktisat ve coğrafya bilimlerinin kesişim noktasıdır. Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı, 1990’lı yılların başında Paul Krugman tarafından geliştirilmiştir. Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı, firmalar için daha ilgi çekici olan mekânların özelliklerini belirlemeye çalışır. Bu yaklaşımın temel konusu ise coğrafik alanda ekonomik yığılmaların türlerinin nasıl açıklanacağıdır (Ersungur,

2016:43). Krugman (2000:49), coğrafyayı genel ekonominin içinde ele almasının nedenini şu ifadeleri ile açıklamıştır: “Marstan ya da dünyadan bir adam ekonomik coğrafya ve uluslararası ticaret teorilerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış alanlar olmasına şaşıracaktır”.

Krugman (1999:146)’a göre yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının gelişmesindeki süreç dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, yeni endüstriyel organizasyonun ortaya çıkmasıdır. İktisadi coğrafya alanındaki teorik ilerlemeler Dixit-Stiglitz modeli ile başlamış ve geliştirilen bu model ile eksik rekabet modellenebilir hale gelmiştir. İkinci aşama, artan getiriler durumunda uluslararası ticareti açıklayan dış ticaret teorisidir. Üçüncü aşama, yeni büyüme teorisinin geliştirilmesidir. Dördüncü aşama ise 1990’ların sonunda ortaya çıkan, artan getirileri ve eksik rekabet modellerini kullanarak ekonominin mekânsal özelliklerini de dikkate alan yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının gelişmesidir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, temel olarak ekonominin mekânsal yapısını modellemeyi amaçlamaktadır. Teori, özellikle ulusal ya da uluslararası düzeyde merkez-çevre yapısının nasıl ortaya çıktığını açıklamayı amaçlamaktadır. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, firma düzeyindeki ölçek ekonomileri, taşıma maliyetleri ve faktör hareketliliğinin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan içsel yığılma güçlerini modellemektedir (Fujita, 2010:3).

Yeni ekonomik coğrafya modellerinin temel amacı coğrafi mekânda meydana gelen farklı ölçeklerdeki ekonomik kümelenmenin oluşumunu açıklamaktır. Ekonomik faaliyetlerin kümelenmesi farklı coğrafi seviyelerde meydana gelebilir. Örneğin bir tür kümelenme, küçük mağaza ve restoranların komşu bölgede kümelenmesiyle ortaya çıkabilir. Ayrıca farklı türde kümelenmelerin aynı ülke içerisinde güçlü bölgesel farklılıklar nedeniyle ortaya çıktığı da görülebilir (Fujita ve Krugman, 2004:140).

Ekonomik faaliyetlerin az sayıdaki belirli yerlerde yığılmasının altındaki ekonomik sebep, birbirine zıt iki kuvvet olan merkezci yığılma ve merkezkaç dağılma kuvvetlerinin karşılıklı etkileşimine dayanmaktadır (Fujita ve Thisse, 1996:5). Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımının amacı hem iktisadi faaliyetleri bir arada tutan merkezci kuvvetlerin hem de ekonomik aktivitelerin mekânsal dağılımına neden olan merkezkaç kuvvetlerin aynı anda karşılaşmasını sağlamaktır (Fujita ve Krugman, 2004: 141).

Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımına göre ekonomik faaliyetlerin bölgesel yapılanması iki zıt gücün karşılaşmasının bir sonucudur. Bu iki zıt güç, yoğunlaşmayı sağlayan merkezi güçler ile dağılmaya neden olan merkezkaç güçleridir. Merkezci

güçler, ekonomik faaliyetlerin kümelenmesini sağlayan yoğun iş gücü pazarı havuzu, teknolojik yayılmalar, ara mal arzı ve Marshall'ın dışsallıklarıdır. Merkezkaç güçler ise işgücünün hareketsizliği, arazi/toprak rantlarının artışı ve artan yoğunlaşmanın yol açtığı sıkışıklık veya çevresel problemler olan negatif dışsal ekonomilerdir (Bekele ve Jackson 2006:6). Ekonomik faktörlerin bir mekânda kümelenmesinde birbirine zıt “Merkezcil Kuvvetler” ile “Merkezkaç Kuvvetlerinin” etkisi vardır. Bu etkiler aşağıda yer alan Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ekonomik Aktivitelerin Mekân Seçini Etkileyen Faktörler

Merkezcil Kuvvetler	Piyasa Büyüklüğü Etkileri (İleri ve Geri Bağlantılar)
	Yoğun İşgücü Piyasaları
	Saf Dışsal Ekonomiler
Merkezkaç Kuvvetler	Mobil Olmayan Üretim Faktörleri
	Arazi/Toprak Kiraları (Rantları)
	Saf Negatif Dışsal Ekonomiler

Kaynak: Krugman, 1998:8; Çalışkan ve Kaya, 2015:41.

Merkezcil kuvvetlerden kasıt dışsal ekonomilerin Marshall’cı kaynaklarıdır. Geniş yerel bir piyasa geriye ve ileriye bağlantılar oluşturabilmektedir. Geri bağlantı etkisi, ölçek ekonomilerine bağlı olarak mal üretiminde geniş piyasalara kolay ulaşmayı sağlayan mekânların tercih edilmesidir. İleri bağlantı etkisi ise geniş bir piyasanın yerel üreticiler açısından maliyetleri azaltması ve ara mallarının yerel üretimini artırmasıdır. Endüstriyel yoğunlaşma özellikle uzmanlığa dayalı emek piyasasını yoğunlaştırmaktadır. Böyle bir emek piyasasında hem işveren işçisini kolay temin edebilmekte hem de işçi istediği işverenle çalışabilmektedir. Ekonomik faaliyetin yerel olarak yoğunlaşması ayrıca bilgi taşmaları yoluyla dışsal ekonomiler oluşturabilmektedir (Kum, 2011:240).

Merkezkaç kuvvetler ise daha az standardize olmasına rağmen yararlıdır. Arazi ve doğal kaynaklar gibi taşınmaz faktörler için hem arz hem de talep tarafından karşıt görüşler gelebilir. Çünkü bazı üretim bölgelerine işçi götürmek gerekecekken bazılarında ise tüketiciye yakın olmak pazar için bir teşvik unsuru teşkil edecektir. Üretimin coğrafik olarak yoğunlaşması araziye olan talebi artıracağından kiralaları yükseltir. Bu ise daha fazla yoğunlaşma olması durumuna oluşacak cesareti kırıncı etki doğurur. Böyle bir tıkanıklık durumunda yoğunlaşma ekonomisi daha az pozitif dışsal ekonomi ortaya çıkarır(Krugman,1999:144).

Günümüzde Yeni Ekonomik Coğrafya modellerinin kilit unsurları ürün farklılaştırmasını modelleştiren çeşitlilik varsayımı, ölçüğe göre artan getiri ve ulaşım maliyetle-

rinden oluşmaktadır. Bu kilit unsurlar faktör mobilitesi ile bir araya geldiğinde yığınlaşmaların ve kümelenmelerin oluşumunu destekleyici nitelikte bir etki oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım incelenirken üzerinde durulması gereken temel kavramlar; çeşitlilik, ölçeğe göre artan getiriler, eksik rekabet piyasaları, endüstri içi ticaret, faktör mobilitesi ve ulaşım maliyetleridir (Çalışkan ve Kaya, 2015:43). Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisinin dört temel özelliği bulunmaktadır (Fujita ve Mori, 2005:3):

- Tüm mekânsal ekonomi, genel denge anlayışı ile modellenmektedir.
- Firma düzeyindeki artan getiriler ya da bölünmezlikler, ekonominin arka bahçe kapitalizmine dönüşmesini engellemektedir. Ayrıca artan getirilerin varlığı eksik rekabet piyasasının geçerli olduğunu gösterir.
- Taşıma maliyetleri, mekânı önemli hale getirmektedir.
- Üretim faktörlerinin ve tüketicilerin mekânlar arasındaki hareketliliği, yığılma için bir ön koşuldur.

Yeni Ekonomik Coğrafya modeli, vonThünen veya Christaller-Lösch varsayımlarına ürün/girdi farklılaşmasını eklemektedir. Ayrıca Christaller'in merkezi yerler teorisindeki getiri ve taşıma maliyetleri arasındaki alışverişi endüstri bölgelerinin kümülatif sürecine bağlamaktadır. Yani Yeni ekonomik coğrafya modelinin önceki çalışmaları dışlamak yerine yapılan bu çalışmaları ortak bir çatı altında yeniden ele aldığı söylenebilir (Ekinci ve Ersungur, 2013:222).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde ülkeler arasındaki ya da ülke içerisindeki bölgeler ya da iller arasındaki ekonomik kalkınma farklılıkları dikkatlice incelendiğinde, ekonomik aktivitelerin mekânsal dağılımının büyük bir farklılık gösterdiği ve bu dağılımın da bazı ülkelerin veya bölgelerin geri kalmışlıklarının temelini oluşturduğu görülmektedir. Ekonomik aktivite ve faktörlerin eşit olamayan bu dağılımı birbirine komşu ülkeler arasında yaşanabildiği gibi bir ülkenin bölgeleri, illeri ve hatta semtleri arasında bile görülebilmektedir. Bazı bölgeler ya da mekânlar sahip olduğu cazibe etkileri ile ekonomik aktiviteleri kendilerine çekebilirken, diğer mekânlar ise ya düşük cazibe etkilerine sahip olmakta ya da sahip olduğu cazibeyi etkin kullanamamaktadır.

Mekân kavramı iktisatta önemli bir yere sahip olmasına rağmen II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Savaş sonrasındaki dönemde ülke ve bölgeler arasında görülen ekonomik gelişmişlik farklılıkları, iktisatçıların kendilerini sorgulamasına ve mekân boyutuna analizlerde daha sıkça yer vermelerine yol açmıştır.

Günümüzde mekân ve ekonomik aktiviteler arasındaki ilişkiyi inceleyen önemli yaklaşımlardan birisi de Yeni Ekonomik Coğrafyadır. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı 1990'lı yılların başında Paul Krugman tarafından geliştirilmiş ve son dönemlerde birçok çalışmada kendine yer bulmuştur.

Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımına göre, ekonomik faaliyetlerdeki coğrafi ya da mekânsal yoğunlaşmanın nedeni; uzmanlaşma, büyüme ve içsel/dışsal ekonomiler nedeniyle oluşan ticaret avantajlarıdır. Bu bağlamda, ekonomik etkinliklerin mekânsal dağılımı, bir yandan yığılma yani merkezci kuvvetlerin ve diğer yandan ise saçılma yani merkezkaç kuvvetlerin birleşimi ile belirlenmektedir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisinin temelinde Lokasyon Teorileri bulunmaktadır. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, önceden ileri sürülen bu teorilerin çeşitli unsurlarını temel bir çatı altında toplayarak modellemiştir. Yeni bir teori olmadığı ve teoride belirlenenlerin zaten daha önce ortaya konulduğu gerekçesi ile eleştirilmesine rağmen Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi yaptığı temel katkının, geçmişteki bu teorilerin modellenmesi olduğunu kabul etmektedir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, içinde barındırdığı modeller ile eski ve yeni teorileri birleştirmiş, mekâna çok farklı perspektiflerden bakmayı mümkün kılmış ve böylece mekân kavramı ile ilgili sorulara daha etkin cevap verebilmede etkili olmuştur. Bu bakış açısı da mekân günümüz koşulları ile değerlendirme imkânını bizleri tanımış ve mekân kavramını analizlerde tekrardan önemli bir hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

- ARICIOĞLU, E. (2011), “İktisat Teorisinde Unutulmuş Bir Kavram: Mekan”, *Ekonomik Yaklaşım*, 22(81): 17-44.
- BARTHWAL, R.R. (2007), “Industrial Economics: An Introductory TextBook”, Second Edition, New Delhi: New Age International Publisher.
- BEKELE, G. W., ve JACKSON, R. W. (2006), “Theoretical Perspectives on Industry Clusters”, Morgantown: Regional Research Institute West Virginia University.
- BLAUG, M. (1985) “Spatial economics and the classical theory of location”, *Economic Theory In Retrospect*, 4 ed, 614-631, Cambridge University Press.
- ÇALIŞKAN, T. E. ve KAYA, A. A. (2015), “Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı Çerçevesinde İşgücünün Hareketliliği: Avrupa Birliği Uygulaması”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 37-62.
- DAWKINS, C. J. (2003), “Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works and Recent Developments”, *Journal of Planning Literature*, 18(2):131-172.
- DİNLER, Z. (2012). “Bölgesel İktisat”, (9.Baskı), Bursa: Ekin Yayınevi.
- DURANTON, G. (2008), “Spatial Economics”, Durlauf, S. N. ve Blume, L. E. (Ed.), *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Palgra ve Macmillan.
- EKİNCİ, E. D. ve ERSUNGUR, Ş. M. (2013), “Yeni Ekonomik Coğrafya ve Teorik Modelleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3): 205-224.
- ELMAS, G. (2001), “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler”, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- ERSUNGUR, Ş. M. (2016), “Bölgesel İktisat: Teori, Politika ve Uygulama”, Ankara: İmaj Kitabevi.
- FUJITA, M. (2010), “The Evolution of Spatial Economics: From Thünen To The New Economic Geography”, *The Japanese Economic Review*, C. 61, S. 1, 1-32.
- FUJITA, M. ve KRUGMAN, P. (2004), “The New Economic Geography: Past Present and the Future”, *Papers in Regional Science*, Vol. 83, 139-164.
- FUJITA, M. ve MORI, T. (2005), “Frontiers of the New Economic Geography” Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, IDE Discussion Papers No: 27.
- FUJITA, M. ve THISSE, J. F. (1996), “Economics of Agglomeration”, *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 10.

- FUJITA, M., KRUGMAN, P., ve VENABLES, A. J. (1999), "Spatial Economy", Cambridge: MIT Press.
- HENDERSON, J.V., SHALIZI, Z. ve VENABLES, A.J. (2000), "Geography and Development", World Bank Policy Research Working Paper, Paper No. 2456.
- ISARD, W. (1956), "Location and Space-Economy", The Massachusetts Institute of Technology.
- ISARD, W. (2003), "History of Regional Science and the Regional Science Association International", Springer.
- KRUGMAN, P. (1999), "The Role of Geography in Development", *International Regional Science Review*, 22(2), 142-161.
- KRUGMAN, P. (2000), "Where in the World is the New Economic Geography", G. L. Clark, M. P. Feldman, ve M. S. Gertler (Ed.), *The Oxford Handbook of Economic Geography* (s. 49-60). Oxford: Oxford University Press.
- KUM, M. (2011), "İktisadın Yeni Coğrafi Açılımı: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 235-255.
- MULLIGAN, G. F., PARTRIDGE, M. D., ve CARRUTHERS, J. I. (2012), "Central Place Theory and Its Reemergence in Regional Science", *The Annals of Regional Science*, 48:405-431.
- MÜFTÜOĞLU, T. (1982), "Sanayi İşletmelerinde Kuruluş Yeri Seçimi ve Ölçek Sorunu", *Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları*: 530.
- POTTER, A. ve WATTS, H. D. (2014), "Revisiting Marshall's Agglomeration Economies: Technological Relatedness and the Evolution of the Sheffield Metals Cluster", *Regional Studies*, 48(4):603-623.
- SCOTT, A. (2000), "Economic Geography: The Great Half-Century", *Cambridge Journal of Economics*, C. 24, 483-504.
- SULAIMAN, A. (2010), "Regional Economic Development, Policy and Regional Disparity in Large Territories: The Case of Canada and China". A Thesis Presented to Department of Geography, the Faculty of Art and Sciences of University of Montreal, Kanada
- TAŞCI, K., AKPINAR, R. ve ÖZSAN, M. E. (2011). "Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları", (1.Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi
- VOMHOFE R. ve CHEN K. (2006), "Whither Or Not Industrial Cluster: Conclusions Or Confusions?", *The Industrial Geographer*, 4(1):2-28.
- YİĞİT, S. (2014), "Kümelenme Teorisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 107-128.

TARIM KOOPERATİFLERİNİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ The Effects of Agricultural Cooperatives on Employment

Yaşar ALKAN

Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

Manisa, yasaralkanxxx@hotmail.com

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki Tarım kooperatiflerinin mevcut durumlarına dair bir analiz yapma amacı taşımaktadır. Tarım kooperatifleriyle ilgili veriler ışığında hâlihazırda olan durum değerlendirilerek ve tarım kooperatiflerinin geliştirilmesi için yapılması gerekenler üzerine çözüm önerileri sunulacaktır. Çalışmada ilk olarak tarım kooperatiflerinin tanımı yapılarak tarım kooperatifleri sınıflandırılıp tarım kooperatifleri hakkında tarihi ve güncel bilgiler verilerek ve tarım kooperatiflerinin sağladığı istihdam incelemesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Kooperatifleri, İstihdam, Tarım.

Abstract

This study aims to make an analysis of the current situation for agricultural cooperatives in Turkey. There will be interpreted the current situation of agricultural cooperatives in the light of the related data and will be offered solution suggestions on what to do for the development of agricultural cooperatives. In this study first will be made the definition of agricultural cooperatives, then agricultural cooperatives will be classified, will be given historic and current informations on agricultural cooperatives and will be made survey of the employment provided by agricultural cooperatives.

Keywords: Agricultural Cooperatives, Employment, Agriculture.

1. Giriş

Tarım ilk çağlardan beri temel olarak insanların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerçekleştirilmektedir. Tarımsal üretim erken dönemlerde genellikle aile için öz tüketim amaçlı, ilkel ve az miktarlarda yapılmıştır.

Zaman içerisinde artan nüfus miktarına bağlı olarak ihtiyaçlar tarıma olan bağımlılığı da artırmıştır. Tarımdaki üretim miktarı artışına istinaden yeni teknikler gelişmiş, işbirliği de büyük boyutlara ulaşmıştır. Artık aile için öz tüketime yönelik üretim kısmen devam etmiş, daha çok kâr elde etme ve kitlelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tarımsal üretim yoğunlaşmıştır.

Bilinen tarihin ilk zamanlarında bile tarım muhteviyatı gereği işbirliğini gerektirmiştir ve buna bağlı olarak bugünkü modern tarım kooperatiflerine benzer oluşumlar hayat bulmuştur. Tarımsal üretim yoğun emek isteyen, ürün çeşitlerine göre değişik ve uzun süreçler gerektiren, kalite sağlanması açısından bilinçli metotlar uygulanması gerekliliği doğuran bir işlemler bütünüdür. Bireylerin gerek maddi gerekse emek açısından tek başlarına gerçekleştirmesini oldukça güçleştiren bu aktiviteler işbirliğini ve kolektif aksiyonu zorunlu hale getirmektedir.

Tarım, bütün bu sayılan nedenlerden ötürü kooperatifçilik oluşumlarının önemini daha da artırmaktadır. Geçmişten günümüze tarım kooperatifleri hem üreticileri bilincendirerek daha kaliteli ve yüksek miktarlarda üretim yapmalarına olanak sağlamakta hem de ortak bilinç oluşturarak sermaye, araçlar, devlet ve diğer üreticiler karşısında kooperatif üyesi üreticileri koruyarak bu üreticilerin eksikliklerini giderme yolunda faaliyetler yapmaktadır. Tarım kooperatiflerin gereklilikleri ve önemi üzerinde durulması önem arz edilmektedir.

2. Kooperatif Tanımı ve Kooperatiflerin Özellikleri

Kooperatif, bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir (Mülayim 2013: 17).

Kooperatifler Kanunu'na göre ise kooperatif tanımı, "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir."¹ şeklinde bir tanımlama getirmiştir.

¹ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf>, Erişim: 25.12.2014

Kooperatif, Latince *Cooperatio* sözcüğünden çıkarılmıştır. *Cooperatio* Latincede işbirliği ve bunun eylemi (fiili) olan *Cooperari* sözcüğü ise işbirliği yapmak demektir (Mülayim 2013: 67). Metropolitanana Ansiklopedisi 1845'e göre, kooperatif kelime olarak, Fransızcada "co-operer", İspanyolcada "co-operar", İtalyancada "co-operare" ve Latince "co-operer" şeklinde yer almakta olup, "co" ve "operari" kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Nitekim co; beraber ve operari; iş, etkinlik demektir. Kelime olarak belirli bir amaçla birlikte hareket (operasyon) anlamındadır. Gerçekte kooperatif işbirliği, birlikte iş yapma anlamında kullanıldığında çok geniş bir anlam kazanırken bazen de çok dar anlamda kullanılmaktadır (Rehber 2013: 60).

Kooperatifler, insan ihtiyaçlarının karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilmesini sağlamak ve ortakların çıkarlarını korumak amacıyla oluşturulan ekonomik kurullardır. Kooperatifler insanların ihtiyaçlarını paylaşımcı duygular esas alınarak yardımlaşma, dayanışma temelinde en az maliyetle karşılamak amacıyla kurulan tüzel kişilerdir. Kooperatifler hem kişilerin tek başlarına yapmaya güçlerinin yetmediği işleri bir araya gelerek yapmaları sağlar hem de toplumun kalkınmasına katkıda bulunur. Kooperatifler yeterli birikimi elde edemeyen bireylerin kolektif şekilde hareket ederek güçlerini birleştirmeleri ve amaca yönelik rasyonel hareket etmelerini sağlar.

Kooperatifler, ekonomik gelişimsağlanabilmesi ve iktisadi adaletin tesisi için önemli siyasi, hukuki ve toplumsal fonksiyonlara sahip kuruluşlardır. Aynı zamanda "kooperatiflerin ekonomik gücü ile verdiği hizmet arasında net bir ilişki söz konusudur. Kooperatifin güçlü olması bir yandan üyeye hizmet verecek vasıflı personelin istihdamına, diğer yandan hizmetlerin eksiksiz ve zamanında yerine getirilmesine olanak sağlayacaktır (Güllü, 2010: 37-38)."Güçlü kurumsal ve personel yapısıyla özellikle kooperatifler gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşu gibi hareket edebilen ve toplam hasılda büyük bir paydaş olarak makro kararlara etki edebilen iktisadi aktörlerdir. Rasyonel bireylerin, uzman yöneticilerin şirket mantalitesiyle yönettiği ve ekonomik işletme gibi faaliyet gösteren, sosyal düzende etkin birer unsur olabilen ve bünyesindeki bireylere istihdam sağlayıcı gücüyle sürdürülebilirliğin teminatı olan kooperatifler gelişmişliğin en önemli göstergelerindendir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilen Türkiye açısından kendi kendine yetebilen bir ekonomik yapı oluşturup insani gelişmişlik endekslerinde en üst sıralarda yer alabilmek için kooperatifler potansiyelleriyle "tarım toplumundan sanayi toplumuna geçme aşamasında olanülkemiz açısından ayrı bir öneme haizdir (Yıldız, 2009: 29) ".

Kooperatifçiliğin var olması için, bu hareketi oluşturan ortaklar arasında çıkar birliği ve dayanışma olmalıdır. Ortakların belirli bir amaca ulaşmak için oluşturdukları bu

dayanışma ve güç birliği, kooperatifin varoluş nedenini, faaliyetleri için gerekli olan temeli oluşturur (İnan, 2004: 39).

Gelişme sürecindeki ülkeler açısından çok önemli olan kooperatiflerin hukuki, ekonomik tanımları da bulunmaktadır. Kooperatifler sadece belirli kurallar bütünü ile işleyen değil aynı zamanda içinde belli başlı bazı değerleri ve ilkeleri de barındıran birliklerdir. Zaman içerisinde dünya genelinde kooperatifçilik ilkeleri belirlenmiştir, bunlar zaman içerisinde değişikliklere uğramalarına rağmen 1995 yılında ICA tarafından 7 tane belirlenmiştir.

Kooperatif ilkeleri en son olarak 1995 yılında ICA tarafından 7 adet olarak saptanmış olup şunlardır (Mülayim 2013: 78):

1. “Gönüllü ve Serbest Giriş” İlkesi
2. “Ortağın Demokratik Yönetimi” İlkesi
3. “Ortağın Ekonomik Katılımı” İlkesi
4. “Özerklik ve Bağımsızlık” İlkesi
5. “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme” İlkesi
6. “Kooperatifler arası İşbirliği” İlkesi
7. “Toplumsal Sorumluluk” İlkesi

Kooperatiflerin özellikleri ise şu maddeler halinde açıklanabilir²:

- Kooperatifler, üyelerinin ortak ihtiyaçlarını veya meslekleri ile ilgili gereksinimlerini en az maliyetle karşılamak amacıyla kurulur.
- Kooperatiflerde sermayenin üst sınır yoktur. Kooperatifin ortak sayısı arttıkça sermayesi de artar.
- Kooperatiflerde sermaye olarak aynı sermaye (paradan dışında mal, demirbaş, taşıt, bina vb.) konulması veya başka bir işletmenin kooperatife devredilmesi ancak ana sözleşmede belirtilmiş olmakla mümkündür.
- Gerçek veya tüzel kişiler kooperatife üye olabilirler. Her ortağın ortaklık haklarının, ada yazılı ortaklık senedi ile temsil edilmesi gerekir.
- Kooperatiflerde ortaklıktan çıkış, ancak hesap döneminin sonunda ve en az 6 ay önceden haber vermek şartıyla yapılır. Ancak ana sözleşmeye ortaklıktan çıkış ile ilgili bir hüküm konmuşsa bu hüküm bağlayıcıdır.

² <http://www.muhasabedersleri.com/sirketler-muhasebesi/kooperatifler.html>, Erişim: 27.12.2014.

- Kooperatiflerde her ortak bir oy hakkına sahip olup, ortak isterse oyunu başkibir kişiye de kullanırabilir.
- Kooperatiflerin sorumluluğu ana sözleşmede aksi bir hüküm yoksa mal varlığıyla sınırlıdır. Ortaklar ise sermaye payları ile sorumludur.

Gelişme sürecindeki ülkelerde tarım kooperatiflerinin başlıca önemli işlevleri vardır. Bunlar (Karakayalı 2009: 251):

- Kooperatifler, tarım kesimine canlılık (dinamizm) verir. Bundan amaç, tarım arazilerinin daha akılcı ve daha verimli bir biçimde işletilmesi, kalkınma koşullarının hazırlanması ve uyarılmasıdır. Böylece kooperatifler, ortaklarına veya üreticilere daha elverişli bir fiyat (gelir) garanti ederek, üretimi artırma yollarını açabilirler.
- Tarım kesiminde kooperatifler, bütün etkinliklerin merkezi sayılır. Bu bakımdan, kooperatifler bunu gerçekleştiren son derece etkili araçlardır. Kooperatifler kalkınmayı frenleyen unsurları azaltmaya çalışır, iletişim kurar, parasal sermaye, makine ve teçhizat sağlarlar. Kooperatifler güçlendikçe ülkenin sanayileşmesine, bölgesel kaynakların değerlendirilmesine katkıda bulunurlar.
- Öte yandan kooperatifler, ortaklar arasında karşılıklı güven oluşturup geleneksel kesime teknik yeniliklerin ve üretim yöntemlerinin girmesine de olanak hazırlamaktadır. Tarım kooperatifleri tarım üreticisinin ekonomik bağımlılığına karşı bir mücadele aracıdır.

3. Tarım Kooperatifleri

Tarım kooperatifleri genel olarak tarımsal kooperatif olarak da adlandırılmaktadır. Literatürde ikisi arasında belirgin bir anlam farkı olmamakla birlikte çoğu zaman iki deyiş aynı anlama gelmektedir. Tarım kooperatifi, ortakları "çiftçi" ve faaliyet alanı "tarım" olan kooperatifi ifade etmektedir (Casalini 1962:3; Aktaran: Mülayim 2013: 153).

Tarım kooperatifleri ortaklarının, tarımsal üretim için ihtiyaç duydukları tohum, gübre, zirai ilaç, zirai araç gibi materyalleri ucuz ve kredili olarak temin etme amacı ile birlikte ortaklarının ürettikleri malların saklanması ve pazarlanmasını da sağlar. Bu kooperatifler ihtiyaç duydukları zirai bilgilerin temininde ortaklarına yardımcı olurlar ve ortakları olan çiftçilerin teknoloji, tohum ve ilaçlardaki son gelişmelerden haberdar olmalarını sağlayarak, üretimin, veriminin ve kalitesinin artmasına katkıda bulunurlar. Kooperatiflerin kuruluş amaçları birbirinden farklı olduğu için çeşitleri de oldukça

fazladır. Kooperatifleri birçok kritere göre sınıflandırmak mümkündür. En önemlileri tarım kooperatifleri ve tarım dışı kooperatifler olmak üzere tasnif edilmekle birlikte araştırma konumuz açısından tarım kooperatifleri önem arz etmektedir.

Başlıca tarımsal amaçlı kooperatifler şunlardır (Karakayalı 2009: 252):

- Tarım Kredi Kooperatifleri
- Tarım Satış Kooperatifleri
- Köy Kalkınma Kooperatifleri
- Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleri
- Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifleri
- Toprak – Su Kooperatifleri
- Çay Üretim ve Satış Kooperatifleri
- Su Ürünleri Kooperatifleri
- Hayvan Üretim Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri
- Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri

Diğer bir sınıflandırmada ise, tarım kooperatifinin faaliyeti esas alınmış ve buna göre tarım kooperatifleri şu gruplar altında toplanmıştır (Tamagnini 1953: 52; Aktaran: Mülâyim 2013: 165):

- Tarım Alım Kooperatifleri
- Tarım Kredi Kooperatifleri
- Tarım Satış Kooperatifleri
- Tarım İşleme Kooperatifleri
- Arazi Kullanma Kooperatifleri
- Tarım Sigorta Kooperatifleri
- Tarım Hizmet Kooperatifleri

Bu kooperatiflerden en önemlileri hakkında kısaca bilgiler vermek gereklidir.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri ortaklarının her türlü bitkisel, hayvancılık, orman-cılık konularındaki üretimini geliştirmek, ihtiyaçlarını temin ve tedarik etmek ortakla-rının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca ortaklarının ekonomik gücünü arttırmak için doğal kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesi-

ni sağlayıcı tedbirler almak gibi temel amaçları gerçekleştirmek için faaliyetlerde de bulunmaktadır.

Tarım kredi kooperatifleri tarımsal üretimde kullanılmak üzere ortaklarına en uygun ve yeterli miktarda kredi sağlamaya yönelik olarak teşkil edilmektedir. Bu kooperatiflerin ortakları genelde küçük çiftçilerdir. Türkiye’de 1929 yılına kadar çiftçilerin kredi gereksinimi, T.C Ziraat Bankası tarafından karşılanırken, 1929 yılından sonra tarım kredi kooperatifleri kurulmaya başlanmış ve böylelikle çiftçilerin kredi ihtiyaçları bu kooperatifler aracılığıyla giderilmeye başlanmıştır. Tarım kredi kooperatifleri Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tarım satış kooperatifleri Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Tarım Satış Kooperatifleri 17 birlik altında örgütlenmiş olup halen 13’ü faaldir. Birliklere üye kooperatif sayısı 336, ortak sayısı toplamı 547.343’tür. Tarım Satış Kooperatifleri genellikle ürün bazlı ve bölgesel alan bazlı birlikler halinde kümelenmişlerdir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatif İstatistikleri Bülteni, 2014). Güncel veriler ise şu şekildedir:

Tablo 1. Faal Birliklerin Sayısal Büyüklükleri (2013)

Birlik	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatif Ortalama Ortak Sayısı
Antbirlik	6	5.634	939
Çukobirlik	34	34.857	1.025
Fiskobirlik	50	215.810	4.316
Gülbirlik	6	8.928	1.488
Karadenizbirlik	19	37.319	1.964
Kozabirlik	5	3.327	665
Marmarabirlik	8	29.414	3.676
Tiftikbirlik	12	19.789	1.649
Trakyabirlik	48	44.780	933
Tariş İncir Birliği	15	3.841	256
Tariş Pamuk Birliği	44	35.603	809
Tariş Üzüm Birliği	14	10.610	757
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	32	23.885	746

Kaynak: T.C. GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI - Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, “Kooperatif İstatistikleri Bülteni”, s.20., [http://koop.gtb.gov.tr/data/52ce773b487c8e3b38d8fa65/Koop%C4%B0statistik%2010%2001%20\(2\).pdf](http://koop.gtb.gov.tr/data/52ce773b487c8e3b38d8fa65/Koop%C4%B0statistik%2010%2001%20(2).pdf).

Tarım Satış Birlikleri arasında kooperatif sayısı ve ortak sayısı en fazla olan Fiskobirlik olup, en az sayıda olan Kozabirliktir. Kooperatif başına düşen ortak sayısında ilk sırayı 4.316 ortakla Fiskobirlik almakta olup, en küçük ortaklı kooperatifler 256 ortakla Tarih İncir Birliğindedir. "Türkiye'de kooperatifleri ekonomi içinde tümüyle değerlendirebilecek istatistikler yeterli değildir. Bununla birlikte bazı rakamlarla kooperatiflerimizin ekonomideki durumlarını vurgulamakta yarar vardır. Örneğin Marmarabirlik ve Trakyabirlik'in yıllık cirosu 1 milyar TL civarındadır; bu birlikler 1.594 kişiye istihdam sağlamaktadır (Çıkmın 2013; Aktaran: Okur 2013: 133)." Rakamlar yıldan yıla değişiklik göstermekle birlikte büyük farklılıklar gözlenmemektedir.

Ürün alımları, Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin en önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Ürün alımıyla çiftçilere pazara ulaşım kolaylığı sağlanırken, sanayiciye güvenilir hammadde temin imkânı verilmiş olmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri özellikle küçük çiftçilerin en büyük sorunlarından biri olan ürettikleri ürünleri pazarlama aşamasında ortaya çıkan sorunları gidermeye yönelik olarak kurulmaktadır. Ürünü pazar fiyatının çok altında satan çiftçinin gelir kaybını giderme amacı güden kuruluşlardır. Tarım satış kooperatiflerinin en önemli amacı, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en iyi biçimde değerlendirmek, iç ve dış pazarlarda piyasa fiyatından satışını gerçekleştirmektir.

Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin çağdaş kooperatifçilik ilkelerine uygun olarak güçlü ve bağımsız bir mali yapıyla etkin, verimli ve sürdürülebilir bir biçimde yönetilmeleri ve DFİF kaynaklı borçlarına ilişkin yeni bir yapılandırma yapılması amacıyla 2013 yılında 4572 sayılı Kanunda köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kaynaklı borçlar yeniden yapılandırılarak yaklaşık yarıya indirilmiş ve yılda bir ödeme olmak üzere 15 yıla ertelenmiştir. Böylece, Birliklerin kamu kaynaklarından uzun yıllar faydalanması sağlanmıştır. Öte yandan, kooperatif ve birliklerde yönetim ve denetim yapısında yaşanan aksaklıklar giderilerek yeniden düzenlenmiş ve çağdaş kooperatifçilik anlayışı getirilmiştir (Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Tarihiçesi, 2014).

Sulama kooperatifleri kurak ve yeterli su kaynağı olmayan yerlerde zirai sulama tesislerini kurarak tarımda verimin artırılması için büyük ihtiyaç olan su problemini çözmeyi amaçlar. Bu amaçla çiftçilerin kullanacağı su miktarını ve sırasını düzenlerler. Bu kooperatifler ayrıca kurulmuş olan sulama tesislerinin bakımını yapma görevini de üstlenir.

Su ürünleri kooperatifleri her türlü su ürünlerinin üretimi, işlenmesi, depolanması ve pazarlanması konularında ortaklarına hizmet vermek ve ortaklarının ihtiyacı olan av araç gereçlerini ve donatılarını temin etmek amacıyla kurulur ve faaliyet gösterir.

Pancar ekicileri kooperatifleri üretim esnasında ortaya çıkan toprak hazırlığı, ekim işleri, pancar ve diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, korunması, dekar veriminin artırılması konularında gerekli tedbirleri almak ve ortaklarının yararlı bilgiler edinmesine yardımcı olmak amacıyla kurulur.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin büyük bölümünün bağlı bulunduğu Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2013 faaliyet raporuna (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2013) göre şu veriler oluşmuştur:

2013 yılsonu itibarıyla, 12.830 tarımsal amaçlı kooperatif mevcut olup, bu kooperatiflere 3.811.165 çiftçi/üretici ortaktır. 2013 yılı içerisinde 110 birim kooperatifin kuruluşu işlemleri tamamlanmıştır. Önceki yıllarda kurulan 38 birim tarım kredi kooperatifi ekonomik bakımdan daha güçlü bir yapıya sahip olmak için diğer bir tarım kredi kooperatifi ile birleşmiştir.

Asgari ilçe düzeyinde, 516 adet hayvansal üretim, 151 adet meyve, 64 adet sebze ve süs bitkisi, 66 adet tarla, 32 adet su ürünleri, 23 adet organik ürün olmak üzere, toplam 852 adet üretici birliği (üye sayısı: 224.496) mevcuttur.

Tarımsal üretici birliklerinin dikey örgütlenmesine yönelik 10 adet üretici merkez birliği kurulmuştur. Bu üretici merkez birliklerine üye/bağlı üretici birliği sayısı 530 olup, bu birliklere üye çiftçi sayısı ise 322.789'dur. Toplam 66 adet Üretici Birliğinin kuruluşu gerçekleştirilmiş olup, üye sayısı 3.377'dir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na tarımsal amaçlı kooperatifler düşük faizli kredilerle desteklenmektedir. 2013 yılı yatırım programından sabit yatırım ihtiyacında kullanılmak üzere 18 kooperatife 60.164.755 TL ve işletme sermayesi ihtiyacı için 85 kooperatife 16.737.759 TL olmak üzere toplam 76.902.514 TL kredi kullanılmıştır.

2013 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Genel Bütçesi'nden desteklenen 56 kooperatife ait canlı demirbaş alım işlemleri gerçekleştirilmiş 2.108 aileye 11.508 adet büyükbaş ve 18.200 adet küçükbaş damızlık hayvan teslimi yapılmıştır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün bütçe imkânları ölçüsünde Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında projenin uygulanması ile fayda sahiplerine sürekli gelir elde edilmesi yanında ülkemiz hayvancılığının ıslahı ve dolayısı ile hayvansal üretimin verimliliği ve kalitesi de artırılmasına yönelik proje kapsamında kredilendirmeleri devam eden kooperatiflere 2013 yılı içerisinde 32.632.227 TL kredi kullanılmıştır. Projeler çerçevesinde 30 kooperatife ait canlı demirbaş ihaleleri gerçekleştirilmiş ve 1.344 aileye 5076 adet büyükbaş, 1.300 adet küçükbaş damızlık hayvan teslimi yapılmıştır.

Ulusal eğitim programları ve toplantılarında Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Personel Genel Müdürlüğü, Tarım Kredi Ve Kooperatifler Bölge Müdürlükleri ile özel sektör kuruluşları tarafından yıl boyunca düzenlenmekte olup, 410 kişi katılım sağlamıştır.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin daha verimli bir şekilde faaliyet göstererek ortaklarına ve çevreye yararlı olabilmeleri için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlükleri tarafından; Kooperatif yöneticileri ve ortaklarına eğitimler verilmektedir. 2013 yılında 1024 kurs düzenlenmiş ve 25.299 kooperatif yöneticisi ve ortağına eğitim verilmiştir. 2013 yılında 4.161 kadın çiftçi, kooperatifçilik ve kooperatifin faaliyet alanı ile ilgili konularda eğitilmiştir. 2004 yılında başlayan çalışma kapsamında bugüne kadar 59.975 kadın çiftçi eğitilmiştir.

Tarım kooperatiflerinin eğitim ve istihdam faaliyetleri yadsınamaz derecede önem arz etmektedir. İlerleyen yıllarda Avrupa Birliği ile uyum süreci içerisinde AB kriterlerinin önemli kısımlarından biri olan ve 11. fasıl olarak bilinen Tarım ve Kırsal Kalkınma faslının başarıyla sürdürülmesinde tarımın en önemli kurumlarından olan kooperatiflerin bilinçli bir üretim yapısını sağlamada rolü çok büyüktür. Türkiye açısından sürdürülebilir ve bağımsız, aynı zamanda ihraç kapasitesi yüksek ve nitelik yönünden (üretim kapasitesi, ürün standartları, kullanılan teçhizat vs.) dünya standartlarında bir tarım sistemi oluşturmak için tarım kooperatiflerinin tabandan tavana sağlayacağı koordinasyon faaliyetleri önem arz etmektedir. Doğal olarak küresel nitelikteki seviyeyi yakalayabilmek adına işin uzmanı akademisyenlerle işbirliği yapmak gerekmektedir.

Tarım kooperatiflerinin üniversitelerle yaptıkları işbirliğinin gerek Türkiye gerekse de dünya genelinde bilinçli ve verimliliği artırıcı tarımsal üretimin sağlanmasında hem çiftçilerin hem de tarım kooperatiflerinde istihdam edilmesi olası elemanların donanımlarının artırılmasında özellikle modern tarımın zirve yapacağı gelecek dönemde önemi giderek artmaktadır.

4. Türkiye Geneli Kooperatif Verileri

Türkiye genelindeki kooperatif verilerini hazırlayan kurumlardan biri olan Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün (<http://koop.gtb.gov.tr/>) 31.12.2014 tarihli kayıtlarına göre aşağıda tablolar halinde verilen kooperatif sayıları ve bu kooperatiflerin ortak sayıları; faal olan ve faal olmayan, terkin olan şeklinde sınıflandırmalara tabi tutularak verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Geneli Kooperatif Sayıları

Kooperatifler	Faal Olan		Faal Olmayan		Toplam		Terkin Olan	
	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Tüketim Koop.	541	100,968	2,076	133,829	2,617	234,797	1,676	153,448
Motor. Taş. Koop.	5,3030	162,376	1,188	24,901	6,491	187,277	1,174	24,644
Es. San. Kef. Koop.	960	645,007	34	3,736	661	648,743	25	2,558
Küç. Sanat. Koop.	48	3,286	247	5,497	295	8,783	136	6,266
Temin Tevzi	120	17,913	185	6,308	305	24,221	147	6,036
Turizm Gel. Koop.	211	14,863	149	4,045	360	18,908	180	5,975
Üretim Paz. Koop.	195	13,587	233	5,258	428	18,845	200	10,874
Tedarik	0	0	7	599	7	599	0	0
Yayıncılık Koop.	9	284	16	304	25	588	16	250
Hamal Taşı. Koop.	2	204	4	318	6	522	5	39
İşletme Koop.	533	98,302	107	17,120	640	115,422	168	15,435
Sigorta Koop.	4	63,638	1	0	5	63,638	1	1,224
Tarım Satış Koop.	324	510,555	13	13,526	337	524,180	108	63,668
Yardımlaşma Koop.	13	13,816	6	93	19	13,909	8	409
Eğitim Koop.	36	2,579	10	201	46	2,780	10	249
Bağımsız T.S.K. Koop.	4	1,484	15	648	19	2,132	6	180
Tütün T.S.K	2	1,120	11	530	11	680	3	0
Y. Sebze Meyve Koop.	1	1,222	9	145	16	780	2	0
Basın	1	23	0	0	1	23	0	0
Karayolu	27	689	0	0	27	689	0	0
Karayolu	177	2,876	0	0	177	2,876	0	0
Kadın	13	105	0	0	13	105	0	0
Deniz Yol. Taş. Koop.	4	171	0	0	1	171	0	0
Deniz Yük. Taş. Koop.	1	8	0	0	1	8	0	0
Sağlık Hiz. Koop	1	37	0	0	1	37	0	0
Elek. Enejisi Üretimi	2	14	0	0	2	14	0	0
Hizmet	1	7	0	0	1	7	0	0
Geliştirme	1	7	1	73	2	80	0	0
Toplam	8,575	16.641,59	4.340	2226.088	129.15	1.890,247	3.883	297.152

Tablolardan açıkça görülebileceği üzere tarım satış kooperatifleri, esnaf sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinden sonra en çok ortak sayısına sahip olan kooperatiflerdir. Bunun nedenleri ise temelinde satış süreçlerinde tarım üreticilerinin tek başlarına acımasız piyasa koşullarında tüccarlar ve diğer büyük alıcılar karşısında korunmasız ve asimetrik bilgi durumunda olmalarından dolayı kendilerini bilgi sahibi tarım satış kooperatiflerinin uzmanlığına dayalı olarak ürünlerini satma istekleridir.

Tablo 3. Türkiye Geneli Kooperatif Birlik Sayıları

Birlikler	Faal Olan			Faal Olmayan			Toplam			Terkin Olan		
	Birlik Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Tüket. Koop.Bir	3	34	37.463	8	42	10.437	11	76	47,900	9	75	11.301
Mot.Taş. Ko.Bir	33	607	26.251	9	54	2.173	42	661	28,424	4	56	2.430
Esn.Sa. Kef.Birl	32	987	623.492	0	0	1.288	32	987	624,780	0	0	613
Küc.San. Ko.Bir	0	0		5	14		5	14		0	0	
Trzm.Gel. Ko.Bi	1	13	1.482	2	20	499	3	33	1,981	3	40	43
Ta R.Sat. Kop.Bi	15	304	501.626	2	14	4.106	17	318	505,732	1	0	1.154
Ür.Te.Da. Ko.Bir	3	27	15.895	1	1	2.030	4	28	17,925	2	26	3.200
İşl.Koop. Birl.	2	14	356	0	0	0	2	14	356	0	0	0

Tablo 4. Türkiye Geneli Kooperatif Merkez Birlik Sayıları

Merkez Birlikleri	Faal Olan		Faal Olmayan		Toplam		Terkin Olan	
	Merkez Birlik Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birlik Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birlik Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birlik Sayısı	Birlik Sayısı
Es.Sa.Ke.Me.Bir.	1	32	0	0	1	32	0	0
Tüketim K.Me. Br.	1	7	0	0	1	7	0	0
Mot. Taş.K.Me.Br.	1	16	0	0	1	16	0	0
T.Millî Koo.Bir.	1	15	0	0	1	15	0	0

Kaynak: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Bilgi Bankası, İstatistiki Veriler, <http://koop.gtb.gov.tr/data/54c-b4737f293702068ceb47e/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20GEN.%20KOOP.VE%20B%C4%B0RL%-C4%B0K%20SAYILARI.pdf>, (Erişim Tarihi 09.01.2015).

Aşağıdaki tabloda ise il bazında kooperatiflerin sayısı ve bu kooperatiflerin ortaklarının sayısı; faal olan ve faal olmayan, terkin olan şeklinde sınıflandırmaya tabi tutularak verilmiştir.

Tablo 5. Kooperatif ve Birliklerin İllere Göre Dağılımı

Kooperatifler	Faal Olan		Faal Olmayan		Toplam		Terkin Olan	
	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Adana	192	28.181	285	7.783	477	35.964	41	3.621
Adıyaman	93	8.094	28	2.140	121	10.234	16	563
Afyonkarahisar	56	12.583	58	2.661	114	15.244	53	4.568
Ağrı	45	2.763	20	567	65	3.330	5	132
Aksaray	21	5.732	18	267	39	5.999	21	1.581
Amasya	64	14.813	33	2.036	97	16.849	16	496
Ankara	301	74.545	621	38.477	922	113.022	393	51.356
Antalya	315	54.206	175	7.458	490	61.664	193	11.229
Ardahan	18	1.363	1	0	19	1.363	5	154
Artvin	61	9.104	11	830	72	9.934	19	831
Aydın	328	59.327	106	5.173	434	64.500	76	4.987
Balıkesir	227	49.160	110	7.156	337	56.316	76	5.475
Bartın	20	3.310	19	197	39	3.507	12	426
Batman	56	3.342	15	78	71	3.420	1	108
Bayburt	12	932	2	71	14	1.003	4	339
Bilecik	33	4.034	11	803	44	4.837	21	1.938
Bingöl	27	1.021	7	52	34	1.073	13	308
Bitlis	43	3.446	13	349	56	3.795	8	131
Bolu	101	8.603	72	3.279	173	11.882	33	3.330
Burdur	41	7.508	28	551	69	8.059	73	5.447
Bursa	233	84.757	110	9.700	343	94.457	191	10.409
Çanakkale	161	16.485	28	1.189	189	17.674	81	4.781
Çankırı	24	4.025	14	506	38	4.531	29	1.624
Çorum	44	24.288	26	750	70	25.038	36	2.562
Denizli	142	28.051	152	5.011	294	33.062	34	1.965
Diyarbakır	151	16.770	33	2.645	184	19.415	22	787
Düzce	87	38.326	0	0	87	38.326	4	92
Edirne	123	28.811	51	924	174	29.735	32	2.758
Elazığ	44	4.844	28	2.717	72	7.561	21	1.261
Erzincan	34	2.613	11	577	45	3.190	13	439
Erzurum	83	6.461	65	4.176	148	10.637	6	163
Eskişehir	47	19.343	27	5.669	74	25.012	91	6.562
Gaziantep	149	31.010	84	2.143	233	33.153	30	7.185
Giresun	209	51.807	32	1.346	241	53.153	21	2.606
Gümüşhane	28	3.066	2	61	30	3.127	21	359

Tablo 5. Kooperatif ve Birliklerin İllere Göre Dağılımı (Devamı)

Hakkâri	38	1.372	9	183	47	1.555	6	146
Hatay	236	28.720	52	5.141	288	33.861	46	2.035
İğdir	54	1.504	6	112	60	1.616	4	169
Isparta	67	12.998	51	2.996	118	15.994	50	4.018
İstanbul	338	134.311	320	17.352	658	151.663	543	31.428
İzmir	449	102.582	101	5.776	550	108.358	176	12.387
Kahramanmaraş	125	15.403	62	7.026	187	22.429	30	2.019
Karabük	38	4.740	29	1.455	67	6.195	23	894
Karaman	42	3.584	17	1.076	59	4.660	10	309
Kars	30	2.543	18	664	48	3.207	6	375
Kastamonu	78	11.125	17	1.575	95	12.700	75	3.567
Kayseri	49	8.923	112	5.883	161	14.806	48	4.258
Kilis	11	11193	6	4.278	17	5.471	12	1.349
Kırıkkal	20	9.113	19	1.974	39	11.087	14	625
Kırklareli	85	19.289	29	1.479	114	20.765	13	2.047
Kırşehir	25	7.146	25	1.052	50	8.198	15	891
Kocaeli	235	23.901	83	3.0407	318	27.308	95	2.756
Konya	115	23.6617	168	7.754	283	31.371	98	4.949
Kütahya	56	8.131	69	4.528	125	12.659	38	2.442
Malatya	90	15.852	51	1.514	141	17.366	32	2.477
Manisa	189	37.836	69	7.093	258	44.929	107	12.785
Mardin	152	9.159	27	131	179	9.290	9	559
Mersin	240	33.473	61	3.901	301	37.374	45	12.444
Muğla	406	36.192	57	2.653	463	38.845	45	3.190
Muş	42	2.156	29	274	71	2.430	2	32
Nevşehir	50	6.351	46	1.166	96	7.517	32	1.441
Niğde	39	7.052	14	1.417	53	8.469	38	1.270
Ordu	173	68.846	21	1.185	194	69.998	24	7.372
Osmaniye	80	9.583	8	44	88	9.627	33	915
Rize	78	10.496	7	59	85	10.555	38	3.672
Sakarya	197	49.796	66	1.433	263	51.229	15	535
Samsun	99	49.855	83	1.883	182	51.738	75	6.919
Siirt	32	1.768	18	127	50	1.895	7	148
Sinop	49	5.129	25	811	74	5.940	18	542
Sivas	54	9.478	40	2.284	94	11.762	32	2.609
Şanlıurfa	115	27.758	13	624	128	28.382	13	2.376
Şırnak	79	2.283	11	190	90	2.473	5	68
Tekirdağ	228	31.880	32	1.345	260	33.225	26	844
Tokat	85	19.435	53	981	138	20.416	72	3.648

Tablo 5. Kooperatif ve Birliklerin İllere Göre Dağılımı (Devamı)

Trabzon	91	44.887	9	1.860	100	46.747	81	8.125
Tunceli	27	1.198	7	203	34	1.401	10	370
Uşak	36	6.469	41	1.045	77	7.514	26	1.694
Van	126	6.188	24	764	153	6.952	12	781
Yalova	68	4.960	4	307	72	5.267	3	293
Yozgat	57	13.876	23	513	80	14.389	31	3.299
Zonguldak	82	21.343	36	1.406	118	22.749	55	1.794
TOPLAM	8.668	16.662.15	4.367	22.623.30	13.035	18.924.48	3.902	29.734.90

Kaynak: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Bilgi Bankası, İstatistiki Veriler, <http://koop.gtb.gov.tr/data/54c-b46aaf293702068ceb47d/%C4%B0LLERE%20G%C3%96RE%20KOOP.VE%20B%C4%B0RL%C4%B0K%20SAYILARI.pdf>, (Erişim Tarihi 09.01.2015).

İl bazında kooperatif dağılımını incelediğimizde en yüksek kooperatif sayısının 449 sayısı ile İzmir’de olması konuyla alakası olmayan kişiler için şaşırtıcı gelse de İzmir’de tarımsal üretimin ve bunların bilinçli gerçekleştirilmesinin etkisinin yüksek olduğu aşikârdır. Kooperatiflere üyelik bakımından ise en yüksek ortak sayısı ile İstanbul başı çekmektedir. İl nüfusu ile kooperatif ortak sayısı oranı göz önüne alınırsa İzmir’in kooperatifçilikte geldiği rakam çok dikkat çekicidir. Bölgesel kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarını sanayi ve teknoloji oluşturduğu kadar tarımın geleneksel mi yoksa modern mi yapıldığı konusu da ilgilendirmektedir. Zira mühimdir ki üretilen ürünler tarladan, seradan sadece kooperatif marifetiyle pazara ucuza mı sunuluyor yoksa aracılardan, komisyoncuların orantısız kar elde ederek fiyatları şişirdiği ve nihai tüketicinin bütçesini zorladığı çarpık ve adaletsiz bir sistem mi oluşturuluyor sorusu tam da kooperatiflerin üye organizasyonu, kalifiye personel istihdamı, güçlü kurumsal yapısıyla alakalıdır. Fonksiyonlarını yerine getiremeyen tarım kooperatifleri üreticilerin ve tüketicilerin mağdur edilmesine fırsat verir. İzmir’de ve İstanbul’da gözlemlenen iyi organizasyonel kooperatif sistematiği tüm ülkeye yayılmalıdır. İşte bu sağlandığında kalkınmanın temeli ve teminatı elde edilebilir.

5. Sonuç

Tarım kooperatifleri hâlihazırda potansiyel olarak ülke ekonomisine makul düzeyde bir istihdam sağlamaktadır. Gelişimini sürdürme eğiliminde olan kooperatifler şüphesiz geleceğin önem arz eden kuruluşlarıdır. Bu bağlamda formel organizasyonun devamlılığını sağlayıp kurumsal kimlik oluşturarak kooperatiflerin verimini artırmak için üniversite eğitimini gerçekleştirmiş, liyakatini kanıtlamış eleman istihdamını artırması gerekmektedir. Bu bağlamda değerlendirirsek günümüz piyasa sistemi ve iktisadi yapısı üniversite-kooperatif işbirliğini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Üyelerine eğitimi, bilgilendirme toplantılarını, desteklerini artırma amacı güden tarım kooperatiflerinin nitelikli istihdamın yanında üniversitelerdeki gerek Tarım Ekonomisi gerekse de Kooperatifçilik Programı'nın yetkin akademisyenleriyle işbirliğine başvurması gerekmektedir. Dolayısıyla üniversite özel sektör işbirliği olarak tanımlanan ve günümüzün özel ve devlet üniversitelerinin Ar-Ge odaklı gelişimini teşvik eden çağdaş ekonomi anlayışı kooperatiflerin modern eğitimin nimetlerinden faydalanması için büyük bir fırsattır.

Geleneksel tarım anlayışının bırakılmaya başlandığı, ülkelerin gıda üretiminde yeterliliğinin test edildiği ve gelişmiş azgelişmiş ülke farkını açan günümüz modern tarımı ülkemizin de uyum sağlaması mecburi olan bir teknolojidir. Üretici, satıcı, finansör, eğitici ve daha birçok şekilde ülkemizin tarım kesimine fayda sağlayabilen tarım kooperatifleri, ulusal ve uluslararası bazda tarımda sözü geçen ülke olma amacı güden Türkiye için istihdam sağlama hususunda üzerinde hassasiyetle durulması gereken kuruluşlardır. Hâlihazırda gelişmekte olan ülke statüsünde olan Türkiye eğer sürdürülebilir ve bağımsız bir iktisadi sistem kurmak istiyorsa vatandaşlarına en kaliteli besinleri bilimsel yöntemlerle üretebilen modern tarımı geliştirmelidir. Muhteviyatı itibarıyla en az bunun kadar önemli olan, tedarik ve organizasyon zincirini istismar ederek fiyatları yükselten aracı, komisyoncu ve tekelcilerin hegemonyasından kurtarma niteliğine haiz en potansiyelli kuruluşlar olan tarım kooperatifleri vasıtasıyla halkı uygun fiyatla buluşturmalıdır. Nitekim güçlü kurumsal yapısıyla ve nitelikli personel istihdamıyla etkin birer aktör olmayı başarabilmiş kooperatifler iktisadi adaletin sağlanıp mutlu, huzurlu, sosyal barışınve ekonomik, hukuki, siyasal, sosyal kalkınmanın gerçekleştirileceği Türkiye'nin umut vaat eden unsurları olma potansiyeli sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, İbrahim; YILDIRIM, İbrahim, (2000), ‘‘Mandıra İşleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi’’, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, Cilt: 10 Sayı:1, 61-70.
- ALÇIÇEK, Gülizar; KARLI, Bahri, (2016), ‘‘Burdur İlinde Tarımsal Kooperatiflerde Kooperatif-Ortak İlişkilerinin Değerlendirilmesi’’, Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, 83-91.
- CASALINI, Mario, (1962), ‘‘Manuale di Cooperazione Agricola’’, Bologna
- BAŞARAN, Burçin, (2003), ‘‘Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün Yeni Kooperatif Standartları ve Ülkemiz Kooperatiflerinin Uyumu: Trakya Bölgesi Tarım Kooperatifleri Örneği’’, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ
- BİLGİN, Necdet; TANIYICI, Şaban, (2008), ‘‘Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi’’, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 15, 136-159.
- DEDEOĞLU, Murat; Yıldırım, İ. (2006), ‘‘Emek Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi’’, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1, 39-48.
- EVEREST, Bengü, (2015), ‘‘Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetime Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği’’, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir
- GÜLLÜ, Serap, (2010), ‘‘Şanlıurfa İlindeki Tarım Kooperatiflerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma’’, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa
- İNAN, İsmail H., (2004), ‘‘Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli’’, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul
- İNAN, İsmail H., (1982), ‘‘Tarım Ekonomisi’’, Hasad Yayıncılık, İstanbul
- KARAKAYALI, Hüseyin, (2009), ‘‘Türkiye Ekonomisi’’, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa
- OKUR, Taner, (2013), ‘‘Marmara Bölgesi Özelinde Tarım Kooperatifçiliğinin Değerlemesi ve Geleceği’’, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa

- MAKAL, Ahmet, (2001), “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 56, Sayı: 3, 103-140.
- METİN, Nurcan, (1995), “Çok Amaçlı Tarım Kooperatiflerinin Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Tekirdağ Örneği”, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ
- MÜLAYİM, Ziya G., (2013), “Kooperatifçilik”, Güncellenmiş ve Yenilenmiş Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara
- ÖRKİ, Armağan, (2016), “Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 13-22.
- REHBER, Erkan, (2011), “Kooperatifçilik”, Ekin Yayınevi, Bursa
- REHBER, Erkan, (2013), “Tarım Ekonomisi”, Ekin Basın Yayım, Bursa
- SINA, Zeynep; SOYER, Serap, (1998), “Sosyolojik Açından Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 3, 103-117.
- ŞAHİN, Ahmet; CANKURT, Murat; GÜNDEN, Cihat; MİRAN, Bülent; MERAL1, Yeşim, (2013), “Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde; Ortak –Kooperatif İlişkileri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 21-33.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet; ÇAĞATAY, Selim; TEOMAN Özgür; KIYMAZ, Taylan, (2005), “Tarımda Yeni Politika Arayışları “Fark Ödeme”, TZOB Yayını, Ankara.
- TAMAGNINI, Giulio, (1953), “Cooperazione Agraria e Impresa Coltivatrice”, Roma
- TAN, Sibel; KARAÖNDER İlker, (2013), “Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 87-94.
- TURAN, Zübeyir, (1991), “İstihdam Yaratma Açısından Tarım Kooperatifleri (İçel ve Niğde İllerindeki Kooperatifler Üzerinde Bir Uygulama)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara
- YAVUZ, Fahri, (2005), “Türkiye’de Tarım”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara
- YERCAN, Murat, (2007), “Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, 19-29.
- YILDIZ, Recep, (2009), “Tarım Kooperatiflerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

İnternet Kaynakları

<http://koop.gtb.gov.tr/>

ÇIKIN, Ayhan, (2013), “Kooperatifler 21. Yüzyılın Favori İşletmeleri Olacak”, <http://www.dunyagida.com.tr/haber/kooperatifler-21-yuzyilin-favori-isletmeleri-olacak/4353>, (Erişim Tarihi 25.10.2016)

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Bilgi Bankası, İstatistiki Veriler, <http://koop.gtb.gov.tr/data/54cb4737f293702068ceb47e/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20GEN.%20KOOP.VE%20B%C4%B0RL%C4%B0K%20SAYILARI.pdf>, (Erişim Tarihi 09.01.2015)

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Bilgi Bankası, İstatistiki Veriler, <http://koop.gtb.gov.tr/data/54cb46aaf293702068ceb47d/%C4%B0LLERE%20G%C3%96RE%20KOOP.VE%20B%C4%B0RL%C4%B0K%20SAYILARI.pdf>, (Erişim Tarihi 09.01.2015)

Kooperatifler Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf>

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Tarihçesi, <http://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birlikleri/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birliklerinin-tarihcesi>, (Erişim Tarihi 29.12.2014)

T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu, http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2013%20YILI.pdf, (Erişim Tarihi 02.01.2015)

T.C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı - Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Kooperatif İstatistikleri Bülteni, [http://koop.gtb.gov.tr/data/52ce773b487c8e3b38d8fa65/Koop%C4%B0statistik%2010%2001%20\(2\).pdf](http://koop.gtb.gov.tr/data/52ce773b487c8e3b38d8fa65/Koop%C4%B0statistik%2010%2001%20(2).pdf) (Erişim Tarihi 27.12.2014)

T.C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı - Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016, [http://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20\(2012-2016\).pdf](http://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20(2012-2016).pdf) (Erişim Tarihi 04.05. 2015)

TÜİK, 2014. <http://www.tuik.gov.tr>.

ORGANIZATIONAL CULTURE EFFECT ON INFORMATION SYSTEMS AND MARKETING PERFORMANCE IN FAMILY FIRMS¹

Aile Şirketlerinde Örgüt Kültürünün Yönetim Bilişim Sistemleri Başarımına ve Pazarlama Performansına Etkisi

Ersin KARAMAN

Atatürk University
Faculty of Business and Administrative Sciences
Department of Management Information Systems,
Erzurum, Turkey, ersinkaraman@atauni.edu.tr

Fatih YILDIRIM

Erzurum Technical University
Faculty of Business and Administrative Sciences
Department of Business,
Erzurum, Turkey, fatih.yildirim@erzurum.edu.tr

Kadri Gökhan YILMAZ

Gazi University
Faculty of Business and Administrative Sciences
Department of Marketing
Ankara, Turkey, kgyilmaz@gazi.edu.tr
Çalışmanın Türü: Araştırma

Abstract

This study investigates organizational culture effect on marketing performance and information systems for the family organizations. In this quantitative study, three questionnaires including, information success model, marketing performance and organizational culture are used for data acquisition from 30 family firms operating in Erzurum, Turkey. These firms have at least 15-years experiences and the second generations are heading the firms. All the firms included this study use at least a transaction processing systems. In statistical analysis, although one can see the trend that the organizational culture has also an advantage in market success and IS success, this effect does not reach to significance in the ANOVA. The reason of this may be the small sample size (i.e. there are only 6 companies in organizational culture category clan and adhocracy, 10 in market, and 8 in hierarchy). It may also be a result of companies' functioning in different sectors.

Keywords: Information System Success, Organizational Culture, Marketing Performance, Family Firms, Firm Performance.

¹ This study has presented at International Conference on Interdisciplinary Studies which held in San Antonio, Texas, USA on April 2015.

Öz

Bu çalışma aile şirketlerinde örgüt kültürünün pazarlama performansı ve bilgi sistemleri başarımı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bu niceliksel araştırmada, Erzurum'da faaliyet gösteren 30 aile firmasından veri toplanırken yönetim bilişim başarı modeli, pazarlama performansı ve örgüt kültürü olmak üzere üç soru formu kullanılmıştır. Bu firmalar en az 15 yıllık deneyime sahiptir ve ikinci nesiller tarafından yönetilmektedir. Bu çalışmaya dahil edilen tüm firmalar en az bir yönetim bilişim sistemi kullanmaktadır. İstatistiksel analizde, örgüt kültürünün pazar başarısında bir avantaja sahip olduğu yönündeki eğilimi görebilsek de, bu etki ANOVA'da anlamlı değildir. Bunun nedeni küçük örneklem boyutu olabilir (örgüt kültürü kategorisinde klan ve adhocracy kültürü 6 şirket vardır, ayrıca 10 tanesi pazar kültürü, hiyerarşik kültür ise 8'dir). Ayrıca şirketlerin farklı sektörlerde faaliyet göstermesi de bu sonuca neden olabilir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Sistemi Başarısı, Örgüt Kültürü, Pazarlama Performansı, Aile şirketleri, Firma Performansı.

1. Introduction

How information systems contribute the business performance is one of the main questions for the management information systems discipline. However, the answer is not easy to explain unless the focused problem of organization is taken into account. This is because the fact that integration of information systems depends on many different factors such as organizational features, business scope etc. One of the important organizational features is culture. Although there are many studies on culture in different domains, organizational culture represents the usage of business processes (Mwaura et al., 1998). More comprehensive definitions of organizational culture were also proposed in literature (Wilkins, 1983; Pettigrew, 1979; İlhan, 2006; Daft, 2004). Despite the differences in these definitions, organizational culture have some common thread to all those. That is, changing over time, being shared, social, continuous, learnable, guiding and having history are the common characteristics of organizational culture (Tayep, 1998; Walton, 1988).

In order to measure and classify organizational culture, many different approaches have been proposed (Wiener, 1998; Robbins, 2003). In the study conducted by Cameron and Quin (1991), organizational culture is classified either as clan, adhocracy, market or as hierarchy. These four categories are also used in this study as organizational culture types. Organizations having clan culture give great importance on collaboration and have protectiveness characteristics. On the other hand, adhocracy oriented organizations are willing to take risks and wants to be different from their competitors. If an organization is market-wise, then efficiency, production and competitiveness are the focal points to get the job. In hierarchy-oriented organizations; plan, control, monitoring and audit are the key factors to achieve success.

In the digital age, one of the main attribute of organizations is their ability to utilize information systems on their business processes. This is important for the competitive advantages and effective decision making. However, organizations need to measure success of information systems to improve their utilizations. Information Systems Success Model is an approach to do so. These models not only measure individual impact of IS but also evaluate organizational aspects. IS Success model includes, system quality, service quality, information quality, user satisfaction, intention to use, usage, information quality and infrastructure quality (Delone and McLean, 2003). The relations among these components can be seen in Figure 1.

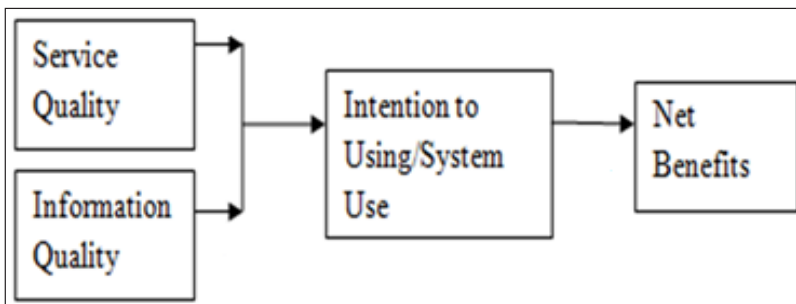

Figure 1. Information Systems Success Factors and Relations

(Source: Wu and Wang, 2006: 730; Wang and Liao, 2008: 720-722)

When information systems are used in an integrated manner with all the business functions, overall success will be inevitable. It is also undoubtedly important for the marketing performance. But it should be also noted that it is not very easy to measure the marketing performance very clearly. There is a research gap in the literature about specifying factors on marketing performance. Marketing managers suffer from the lack of methodology about the measurement of marketing performance. This case also deemphasizes the marketing department against others. Therefore, the marketing function is under the pressure to measure marketing performance in terms of financial and quantitative contribution (Hacıoğlu, 2012).

Decisions in implementation and establish of marketing strategy process aims to maximize the marketing facilities. Since the marketing process starting from pre-production and continue to post-sale period, most of the activities in this period is related to the marketing.

Therefore, the marketing function performs its activities in a wide range. All activities that are carried out in order to determine the marketing strategy will also have a direct impact on the marketing performance.

According to Ferrell, Hartline and Lucas (2002), one of the essential analyses that should be carried out to determine the marketing strategy is the environmental analysis. This analysis plays an important role in achieving an efficient marketing strategy. A correctly determined strategy that is occurred by virtue of this analysis will also have a positive impact on the marketing performance. These factors that shape the marketing strategy can be classified as customers, internal and external factors (Figure 2). Internal factors (internal environmental factors) are the factors that are under the control of business and their direction can be freely changed. Organizational culture and structure are examined within this context. External factors can be defined as the level of competition, economic conditions, political environment, technological development and changes, legal and regulatory factors, and social and cultural dynamics. All these factors have an effect on the marketing strategy; therefore, they should be considered.

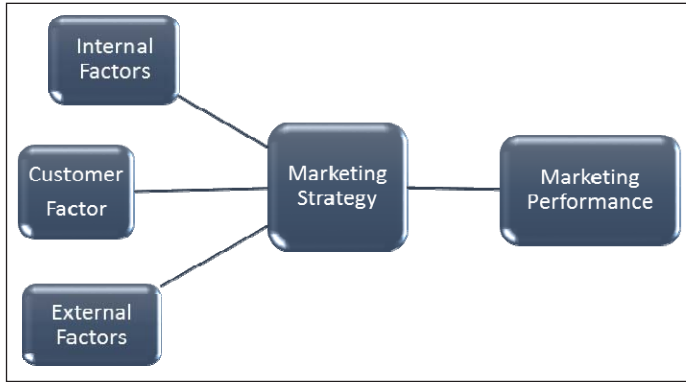

Figure 2. Factors Affect Marketing Performance

All these above mentioned factors, within the scope of the marketing performance, will have an impact on the number of customers, sales, the market share, the adaptation process on the demands and changes of costumers and the market, the level of customer satisfaction and the customer oriented strategies. In this context, marketing performance is tried to measure based on the study conducted by Karabağ (2008) which is also include marketing performance in addition to firm performance.

Even though there are some studies such as (Bharadwaj, Bharadwaj and Konsynski, 1999; Wu, Yeniyurt, Kim, and Cavusgil, 2006; Stone, Good and Baker-Eveleth, 2007) investigate effect of information systems on marketing performance, there area limited number of study to cope with the mediating role of IS for different cultures of organizations. In this study, it is aimed to investigate the mediating role of information

systems in marketing performance for the family organizations according to their organizational culture characteristics.

2. Methodology

In order to investigate the mediating role of information systems on marketing performance according to organizational culture of family firms, a correlation study which is used to test correlation between two or more different phenomena or groups is designed.

2.1. Data Collection and Instrument

Data collection process consists of three main steps; determining culture, measuring marketing performance and information systems success. To do so, three questionnaires from the literature are adapted. The instrument proposed by Cameron and Quin (1991) is adapted and used for organizational culture. In order to evaluate information success model, the study conducted by Delone and McLean (2003) is used as baseline. Marketing performance questionnaire is adapted from the study of Karabag (2008). Even though, Karabağ (2008) proposed 5 items for marketing performance, competitive and market performance items were adapted to measure marketing performance. These questionnaires are integrated to obtain the final version of questionnaire. Questions about demographic information are also included. For the language correction an expert reviewed the questionnaire. For the validity of the questionnaire, three experts from management information systems, management and organization, and marketing departments (different from the authors) evaluated the adapted questions.

2.2. Participants

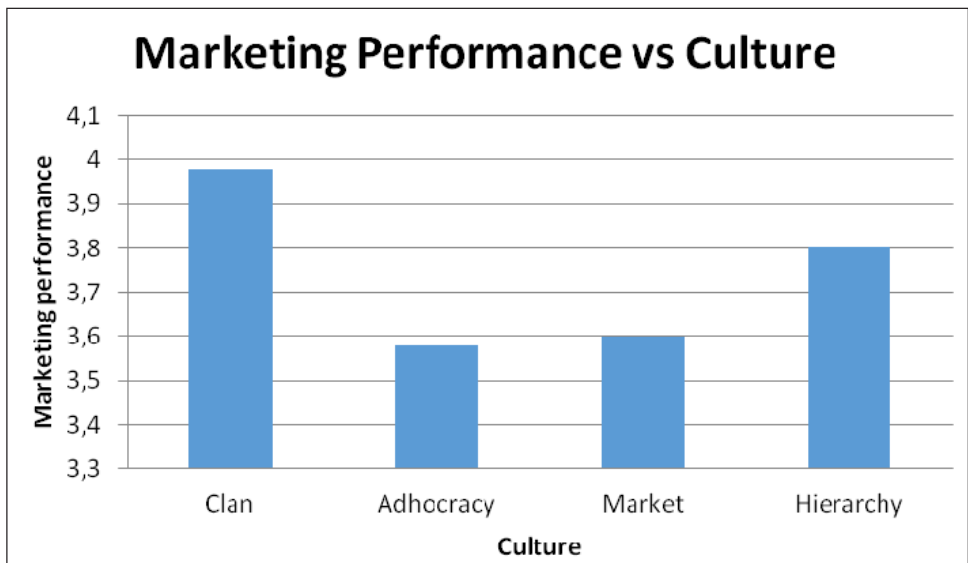
In order to investigate IS mediating role on the effect of organizational culture on marketing performance, 30 family firms registered to Erzurum (city in TURKEY) chamber of commerce have participated in this study. These family firms are determined on the basis of three criteria. One is that the firm should have at least 15-years experiences, and second is that the second generation should be heading the firm. Lastly, all firms use at least a transaction processing system. All firms were visited to acquire data by one of the authors. The questionnaires are filled by the managers. Detail demographic and experience information of the family firms is shown in Table 1.

Table 1. Age, Generation and Number of Employees

		N	%
Age of Company	15-30 years	13	43,3
	30-50 years	13	43,3
	50 years or more	4	13,4
Generation	Second	17	56,6
	Third	11	36,7
	Fourth or more	2	6,7
Number of Employees	1-10	16	21,3
	10-50	41	54,7
	50 or more	18	24

3. Results and Conclusions

In this part of this study, the data is analyzed using both correlation and ANOVA tests. Bivariate correlations among the firm age, heading generation, number of employees, organizational culture, IS success and marketing performance are tested. However, none of the correlations (except the trivial correlation of firm age and heading generation) reach to significance. Yet, for a closer examination of the separate and mutual effects of organizational culture and IS success on marketing performance, an ANOVA with organizational culture and IS performance as between-subjects variables on marketing performance is also conducted. The results of the ANOVA do not reveal any significant effect. However, there are several trends in the data (as shown in the following graphs) that are worth to inspect.

Figure 3. Relation between marketing performance and culture

As can be seen from Figure 3, clan culture family firms have the highest marketing performance. Also, hierarchy culture firms have a higher marketing performance than marketing culture firms, and marketing culture firms have a higher marketing performance than adhocracy culture firms. Unexpected success of clan culture firms may actually be a result of personal biases. That is, in these firms the questionnaire is filled by a manager who is also a member of the family. This suggests that a study that gathers the marketing performance information in more objective ways (avoiding at least personal biases) is required to reveal a more consistent relationship between culture and the marketing performance.

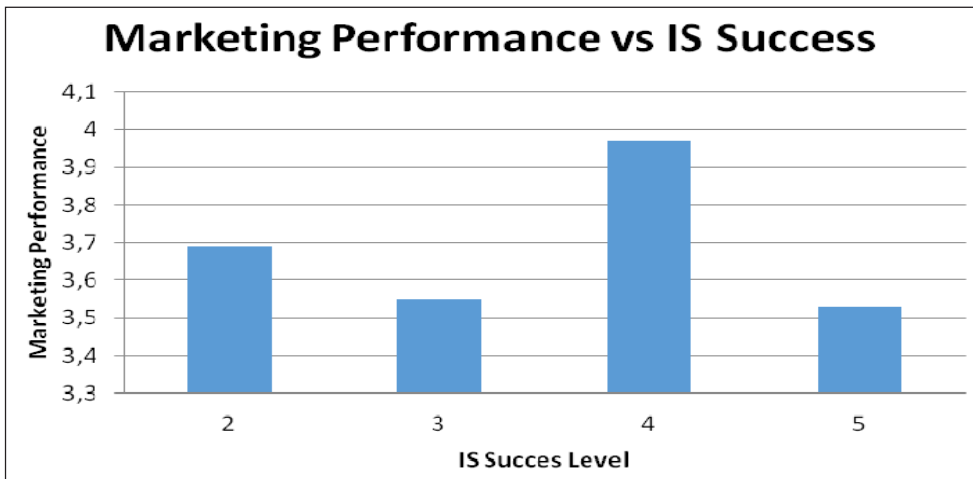

Figure 4. Relation Between Marketing Performance and IS Success

IS success data is ranked to 5 categories by rounding the IS success mean scores for each family firm. The graph shows that there is not a distinct relation between IS success and marketing performance. Nevertheless, the firms that are ranked as 4 in IS success have the highest marketing performance. This finding is not in line with the literature. One possible reason of this inconsistency is the small sample size.

Figure 5. Relation Between IS Success and Organizational Culture

The main objective of the present study is to examine the mediating role of information systems in the effect of organizational culture on marketing performance in family firms. Therefore, relationship between IS success and organizational culture is also crucial. Although there is no statistically significant relationship between IS success and organizational culture, the trend of this relationship is similar to the one between marketing performance and organizational culture (Figure 3 and Figure 5). This may imply that IS have supporting role on marketing performance through the organizational culture (Figure 6).

Figure 6. Relation of Culture, IS Success and Marketing Performance

To sum up, although one can see the trend that the organizational culture has an advantage in market success and IS success, this effect does not reach to significance

in the ANOVA. The reason of this may be the small sample size (i.e. there are only 6 companies in organizational culture category clan and adhocracy, 10 in market, and 8 in hierarchy). It may also be a result of companies' functioning in different sectors. Nevertheless, the visual representation of the data shows that there is a similarity between the effects of organizational culture and IS Success on marketing performance. However, in order to see this relation more clearly sample size should be increased. As a limitation of the study, there is the difficulty to find the family firms that satisfy all the constraint of the study, which are having at least operational level information systems, 15-years experience and the second generation heading the firm.

FERENCES

- BHARADWAJ, A. S., BHARADWAJ, S. G., & KONSYSKI, B. R. (1999), Information technology effects on firm performance as measured by Tobin's q. *Management Science*, 45(7), 1008-1024.
- CAMERON, K.S. & QUINN, K.S., (1992), *Diagnosing and Changing Organizational Culture*, Massachusetts, Adison-Wesley.
- DAFT, Richard L., (2004), "Organization Theory and Design", Ohio: South Western.
- DELONE, W. H., & MCLEAN, E. R. (2003), The DeLone and McLean model of information systems success: a ten-year update. *Journal of Management Information Systems*, 19(4), 9-30.
- FERRELL, O. C., HARTLINE, D. and LUCAS, G. H., (2002), *Marketing Strategy*. South-Western Thomas Learning, Second Edition.
- HACIOĞLU, G., (2012), "Pazarlama Performans Ölçütleri: Bir Literatür Taraması", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 59-75.
- İLHAN, T., (2006), "Kültürün Örgütlerdeki Rolü", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2).
- KARABAĞ, S. F., (2008), "Strateji ve Endüstrinin Firma Performansına Etkisi: Türkiye'nin Öncü Sanayi işletmeleri Üzerine Bir Arastırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- MWAURA, G., SUTTON, J. & ROBERTS, D., (1998), "Corporate and National Culture—An Irreconcilable Dilemma for the Hospitality Manager", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10 (6), 212-220.
- PETTIGREW, M. A., (1979), On Studying Organizational Cultures. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 570-581.
- ROBBINS, S., (2003), *Organizational Behavior*, Tenth Edition, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall.
- STONE, R. W., GOOD, D. J., & BAKER-EVELETH, L., (2007), The impact of information technology on individual and firm marketing performance. *Behaviour & Information Technology*, 26(6), 465-482.
- TAYEP, H. M., (1988), "Organizational and National Culture, A comprative Analysis", Sage Publications Inc: London.

- WALTON, C. C., (1988), *The Moral Manager*. Harper and Row Publishers: Toronto.
- WIENER, Y., (1998), “A Focus on Organizational Effectiveness and Cultural Change and Maintenance”, *Academy of Management Review*, October.
- WILKINS, A. L., (1983), The culture audit: A tool for understanding organizations. *Organizational dynamics*, 12(2), 24-38.
- WU, F., YENİYURT, S., KIM, D., & CAVUŞGİL, S. T., (2006), “The impact of information technology on supply chain capabilities and firm performance: A resource-based view”, *Industrial Marketing Management*, 35(4), 493-504.

THE DETERMINATION OF CONSCIOUSNESS LEVEL ABOUT OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY OF THE EMPLOYEE IN THE LANDSCAPING UNIT IN ATATÜRK UNIVERSITY

Atatürk Üniversitesi Çevre Düzenleme Birimi Çalışanlarının 'İş Sağlığı ve Güvenliği' Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi

Emre ÇOMAKLI

Specialist

Atatürk University

Ispir Vocational High School,

Forestry Department, Erzurum

Cevdet AĞYÜREK

Forest engineer,

Class-A occupational safety specialist

East Anatolia forestry research institute department

Çalışmanın Türü: Araştırma

Abstract

The conscious level of occupational health and safety of the employee in the landscaping unit, who are responsible for the university campus sites' being clean, healthy and tidy, has an important role in their being confident and successful in their workplace environment. This study has been planned and conducted to determine the conscious level of the personnel working in the landscaping unit. The personnel working landscaping unit in Atatürk University are included in the scope of study.(n=64) The data of the study was collected in October-November 2014. The personnel taking part in this study are male and 46,9% of them are in 41-50 age group. Employment duration of the personnel varies from 1 year to 26 years and 48,8% of them work for 26 years. At the end of the study, it has been determined that most of the personnel (84,4%) have taken the basic training of occupational health and safety. When the personnel's opinions on occupational health and safety is analysed, their expressions are as follow; the highest proportion state 'our workplace's institutive knowledge about occupational health and safety is insufficient' (48,4%), 'my workplace is in the least dangerous workplace class' (43,4%), 'our workplace wasn't arranged to protect our physical health' (70,3%), 'In the department I work, there isn't any technical substructure related to prevent occupational accidents and wounding (57,8%), 'sufficient safety precautions haven't been taken in the unit I work' (53,1%) ' some precautions have been taken to regulate the weakness on occupational safety by enterprise management' (71,9%), 'In our workplace, the factors threatening our health are being ignored' (50,0%), 'In the precautions of occupational accidents the biggest cause of the accident chain is insecure conditions' (67,2%), 'teamwork is the most important element in occupational health and safety' (65,6%), 'we should be more educated to play an effective role in occupational health and safety' (54,7).

Keywords: landscaping unit, occupational health and safety, occupational accident, management, inspection.

Öz

Üniversite kampüsündeki alanların düzenli, temiz ve sağlıklı olmasından sorumlu olan çevre düzenleme birimi çalışanlarının çalışma ortamlarındaki iş güvenliği ile ilgili bilinç düzeyleri

güvenli ve başarılı olmalarında önemli role sahiptir. Bu araştırma çevre düzenleme biriminde çalışan personelin iş güvenliği konusundaki bilinç düzeyini belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma kapsamına Atatürk Üniversitesi çevre düzenleme biriminde çalışan personel (n=64) alınmıştır. Araştırmanın verileri Ekim-Kasım 2014 tarihlerinde toplanmıştır. Araştırmaya alınan personelin tamamı erkek olup, % 46,9'u 41-50 yaş grubundadır. Personelin hizmet yılları 1 ile +26 yıl arasında değişmekte olup, çalışanların % 48,8 +26 yıldır. Araştırma sonucunda personelin tamamına yakınının (%84,4) İş Sağlığı ve Güvenliği temel eğitimi aldığı saptanmıştır. Personelin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde; en fazla oranda "İşyerimizin İş sağlığı ve güvenliği konusunda kurumsal bilgi düzeyi yetersiz" (%48,4), "Çalıştığım işyeri az tehlikeli işyeri sınıfındadır" (%73,4), "Çalışma mekânımız fiziksel sağlığımızı gözetecek şekilde düzenlenmemiş" (%70,3), "Çalıştığım bölümde yaralanmaları/İş kazalarını önlemeye yönelik teknik altyapı yok" (%57,8), "Çalıştığım birimde yeterli güvenlik önlemleri alınmıyor" (%53,1), "Kurum yönetimimiz tarafından iş güvenliğimiz konusundaki aksaklıkların düzeltilmesi konusunda bazı tedbirler alınmaktadır" (%71,9), "İşyerinde sağlığımızı tehdit eden etkenler gideriliyor" (%50,0), "İş kazalarının önlenmesinde kaza zinciri halkalarında en büyük önemi güvensiz koşullar oluşturmaktadır." (%67,2), "İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarında en önemli unsur ekip çalışmasıdır" (%65,6), "İş sağlığı ve güvenliği konusunda daha etkin rol oynayabilmemiz için ilgili konularda eğitimli olmamız gerekir" (%54,7) ifadelerine katıldıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Düzenleme Birimi, İş Sağlığı ve İş Güvenliği, İş Kazası, Yönetim, Denetim.

Introduction

People have encountered occupational accidents for thousands of years. Even in the 21st century working is three times more dangerous than a war, and working kills more people than alcohol, drugs or war; it is stated that while 650.000 people die in a year because of wars, 2 millions of people die because of occupational accidents and occupational diseases every year (Lloyd and Mitchinson).

With the seeking for solution of the problems occurring, safety concept has taken on a new dimension and occupational health and safety concept's having a new meaning has been discussed (Gülşen, 2004). On the one hand this beginning and seeking are at an international level; on the other hand they have developed in each country (Akbulut, 1994). At the end of the studies and researches, occupational health and safety term has risen, and it is started to approach to the topic scientifically (Akyüz, 1980).

Occupational health and safety right is a right arising from social state qualification; occupational health and safety regulations are important steps in life and health right's being implemented (Süzek, 1985). Occupational safety should have sufficient health and safety policy that the personnel are aware of. This policy should include education, the correct usage of materials and equipments, safety methods in work, individual safety, first aid and infection control.

In the world and our country, in connection with the advanced technology, some problems related to health and safeties of personnel have risen. Occupational safety is the whole of systematic study which is conducted to avoid from unhealthy conditions and dangers from the production in work life (Sabancı, 2001).

Because of technological advancement and industrialisation's being continuous, new business lines attending to work areas, chemicals, machines and equipments have increased the need of occupational health and safety (İSDB, 1998). In this content, preventing the personnel from falling occupational diseases and accidents, precautions for creating healthy and safety working environment is called as occupational health and safety (Kılınç, 2005).

Protecting the physical and mental health of the employee from the negative effects of workplace, taking measures for occupational accidents and diseases and arranging comfortable and safe environment for the employees constitute the aim of the workers' health and safety (Yüksel, 1998).

The personnel operating the service need to have sufficient basic knowledge and skill on their jobs and the personnel is required to take training on occupational safety and related topics (Şafak and Yertutan, 1992). The personnel who has sufficient knowledge on occupational safety can protect their occupational safety and also they can protect the customers' occupational safety. The aim of the occupational safety is to control the risks of occupational safety in the workplace and arrange a safety workplace environment for the employee, protect and improve the occupational safety of the employees. Employees should be aware of their unsafe behaviours and they should know what's going on around them in the sense of occupational safety. Occupational safety consciousness should be learnt by everybody and it should be a part of everyemployee's works (Topçuoğlu and Özdemir,2003). In conjunction with the workplace conditions getting healthy and safety, negative effects of workplace environments on employees health will be removed and it will be possible to protect the employees from negative effects of the health disability (Yertutan, 2000).

The aim of the study of occupational health is to take the health risks in the workplace under control and arrange a healthy and safety working place for the employee thus the employee's health will be protected and improved (Çopur at all, 2001). It is not easy to show a high performance and increase the productivity for the employees who aren't informed about the dangers of the work they do and negative effects of it on their health (Güler, 2003). The aim of the study of occupational safety is to protect the employees,

enable them to work in a comfortable and safe environment and remove the dangers for the safety of the business (Ünsar, 2003). Occupational health and safety is gradually becoming more important in accordance with economic, social and technical aspects. Many negative effects of occupational health and safety in view of government, employee and employer should be detected and the solution for these problems has to be analysed thoroughly. The studies on the views of the personnel who work in various departments in our country about occupational health and safety are quite limited in number. So, this study was planned and conducted with the aim of determining of consciousness level of the employees in the landscaping unit, Atatürk University about occupational health and safety.

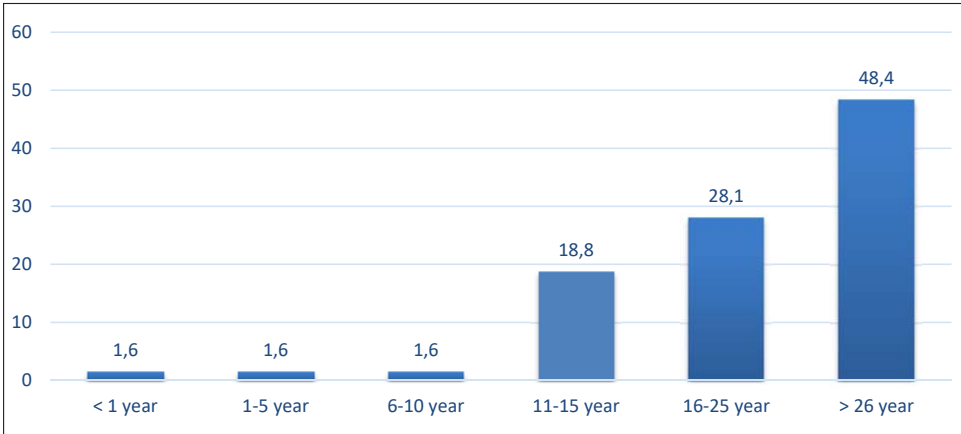
I. Methodology and The Equipment

The personnel who work in the landscaping unit in Atatürk University (n=64) took part in the study. The research data was gathered as a result of face to face interactions made with the personnel who work in the landscaping unit in Atatürk University between October and November in 2014 in accordance with the prepared survey form, and all the personnel were interviewed one by one, and with the help of management staff, we could reach to the related personnel. The questionnaire form used in this research consists of three sections. In the first section, there are such general information as the gender, age, service duration of the personnel and the utilities provided by the institution; in the second section, there are the situations of in-service training and taking measures against the accidents, and the knowledge related to the measures taken: and in the third section, there are questions about determining of the consciousness level occupational health and the belongingness to the job. The statistical analysis of the data gathered in the study was conducted with SPSS programme.

II. Findings and Discussion

2.1. General Information about the Personnel

It is detected that the personnel who attended the study are males. Among the personnel the most common age group is 41-50 (46,9%), second common age group is 51+ (31,2%), the following is 31-40 age group (17,2%), and the last one is 21-30 age group (4,7%). Employment duration of the personnel varies from 1 year to 26 years 31 of them works more than 26 years in the same workplace (48,4%)(Graph 1). It has been found out that the 93,8% of the personnel included in the study worked as the workers in this institution.

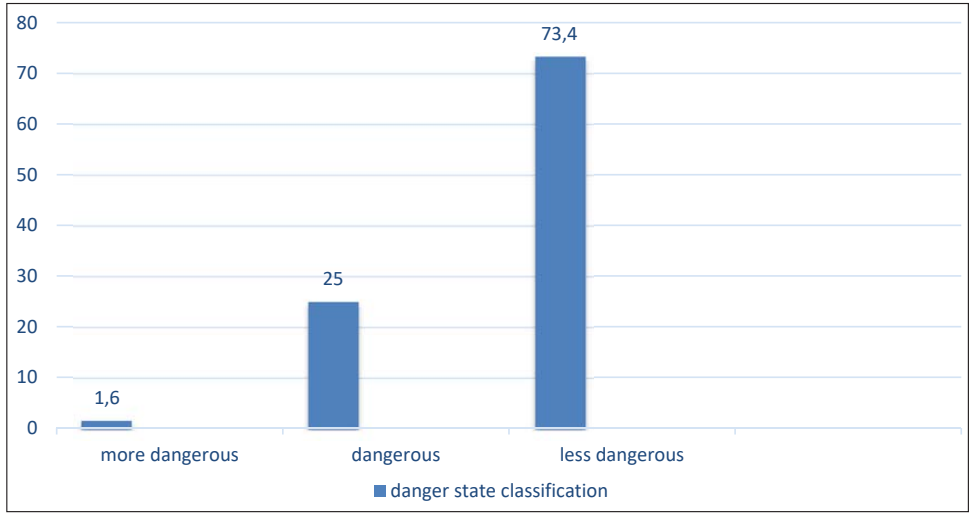

Graph 1: The distribution of the Landscaping Unit Employee according to the working duration in the workplace

2.2. The state of the Personnel of In-Service Training, Experience and Measures For Accidents

In the study, it has been detected from the training content that nearly all the personnel (84,4%) took part in the training and they were trained on the cleaning methods, the usage of cleaning materials, protection from the accidents, hygiene, maintenance of the equipment, infection control and first-aid respectively during these training within the scope of occupational health and safety. It was determined that 43,8% of the employee should be trained once a year and 37,5% of them once in 6-months. And the majority of the personnel who took part in these trainings (73,4%) regard their workplace as less dangerous in the emergency classification of the workplace (Graph 2).

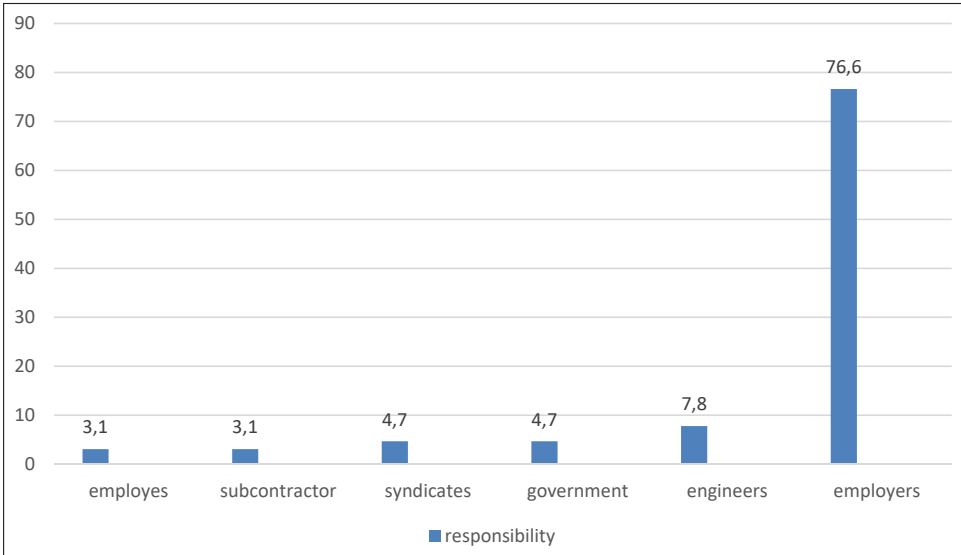
In a study carried out to detect the factors that are effective in the happening of occupational accidents, it was suggested that the fact that the employers do not give much importance to the training causes most accidents (78, 6%)(Çalık, 1989). As a matter of fact, the rate of the people who have not been exposed to any physical dangers in that workplace has been found as 99, 6%. This situation shows that there is an intense proportion in the relation between the increase in the accidents and the training.

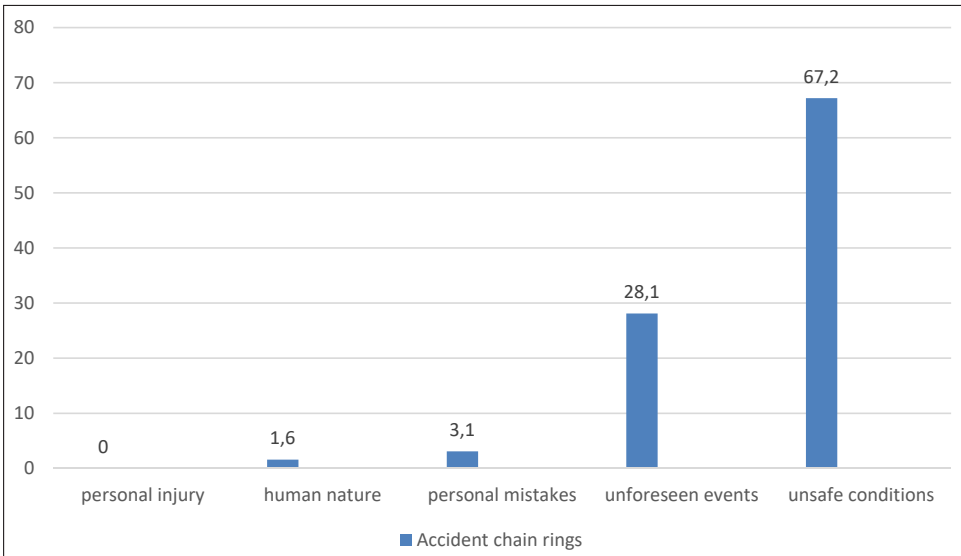
Graph 2: The distribution of the Landscaping Unit Employee according to the danger state classification in the workplace

It has been found out that 76,5% of the employee who work there have been working in the same work place for over 15 years. So, this situation helps the employee learn the dangers in the work place and how to protect themselves against them and leads to an increased sense of responsibility. Such factors as having little knowledge about the causes of arising accidents, lack of training on protection against accidents, being inexperienced for the duties being carried out are significant in the arising accidents (Erkal and Şafak, 1998). The studies conducted to find the causes of occupational accidents have suggested different results for the relation between the job experience and occupational accident. A large proportion of the studies conducted have suggested that the frequency of occupational accidents, among inexperienced employee is higher than that of experienced ones (Güney, 1990). In other words, the higher the job experience is, the fewer the accidents happen. Occupational inexperience is regarded as the causative factor for the accidents. Accidents rate for the inexperienced employees who have just started their jobs is higher, and accordingly they gain more tendency and practice to work once they have become more experienced (Gerek, 1998).

The personnel who took part in the study think that the responsibility mostly belongs to the employer (76,6%) in the arising occupational accidents, and they have come to the idea that the eliminating the unfavourable conditions has the biggest importance in preventing occupational accidents (Graph 3 and 4).

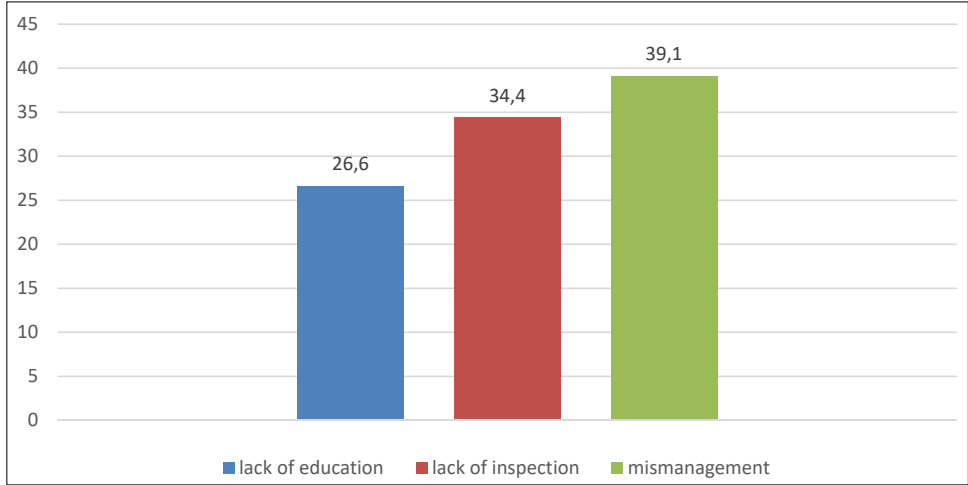
Graph 3: The distribution of the people who are found responsible for the arising occupational accidents

Graph 4: The distribution of accident chain rings in preventing the accidents

The reasons which are effective in arising the occupational accidents are specified as lack of education (26, 6%), mismanagement (39, 1%), lack of inspection (34, 4%), (Graph 5). This situation has led to the idea that the operations of training, management

and inspection should be conducted in a coordinated way in preventing occupational accidents.

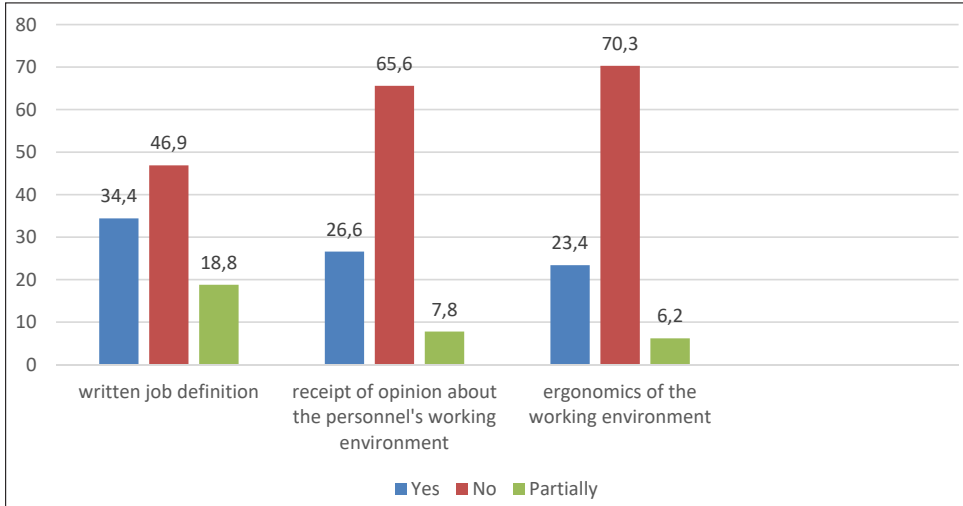
Graph 5: The reasons for the arising occupational accidents

2.3. Personnel's Workplace and Administrative Relations

Personnel's opinions on their workplace as follow; 'I don't have any written job definition which is clear, bordered and related to the things I need to do'. (46, 9%) 'They do not ask our opinions about our workplace and the arrangements on our working conditions'. (65, 6%) 'Our working place wasn't arranged to protect our physical health. (70, 3%) Sufficient safety measurements aren't taken to in the unit we work. (53, 1%). (Graph 6) However 56, 2% of the personnel think that the unit they work in is threatening their health. There is a significant relationship between workplace order and in the arising the accidents. When the working order and workplace's environment is bad, occupational accidents arise more frequently. The coordinate of the workplace and adaptation in the workplace have affected the motivation and morale of the employees positively (Camkurt, 2007).

The opinions on management are as follow; 'we can't find the opportunity to tell our problems to the enterprise management' (45, 3%). However most of the personnel have thought that enterprise management take measures about the occupational safety of the personnel. The studies have shown that the increase of the knowledge arriving to the personnel has a positive effect on satisfaction of the personnel and perception of fairness. In this respect, the organisation bodies and issues interacting between the employees and the senior staff are not only communication means but also a strong

strategy that triggers the development of eagerness to work and job satisfaction and the justice among the employee (Putti and Aryee, 1990).

Graph 6: Personnel’s views on working environment

2.4. The Personnel’s Views on Occupational health and safety

When the views of the personnel on occupational health and safety are analyzed, they are as follow; “I do not have any idea about when the institution that I work for will be subject to the Occupational health and safety law no. 6331.”(98, 4%), “Institutional knowledge level is very low on the issue of Occupational health and safety.” (48, 4%), “A doctor should be assigned to work in our institution within the scope of Occupational health and safety.” (68, 8%), “The employee should be given the right for denial to work in the safety-critical duties with regard to labour act.” (64, 1%), “What is important in the issue of occupational health and safety is the teamwork.” (65, 6%), “The employee should be trained in order to play more active roles in Occupational health and safety”. (54, 7%), “The biggest factor triggering the increased awareness on Occupational health and safety in Turkey is the public backlash to the occupational accidents.” (56, 2%), “The weakest point of Occupational health and safety in Turkey is the labour inspection.” (93, 9%), “The priority for the Occupational health and safety laws should be given to the tight inspection measures.”(65, 6%), “The fact that the employee that have low income become organised (union activities) and stand for their rights will help the level of occupational health and safety increase.”(76, 6%).

III. Conclusion and Suggestions

Occupational accidents and diseases whose number is reaching non-negligible dimensions have become a very important issue for employee, organisation, government and society. The conclusions obtained from this study aiming to determine the consciousness level on occupational health and safeties of the personnel working in the landscaping unit are as below:

- Although nearly all the personnel were trained on occupational health and safety, more than half of the personnel still state that they want to be trained on occupational health and safety on a regular basis.
- More than half of the personnel state that the mismanagement and the lack of inspection are the biggest causatives in occupational accidents.
- More than half of the personnel think that the workplaces are not ergonomic and security measures are not taken enough.
- More than half of the personnel emphasize that they are not informed of the vision of the foundation by the foundation itself.
- Nearly half of the personnel accept that the foundation has a low knowledge level on occupational health and safety.
- The personnel regard the teamwork as an important part of occupational health and safety.
- The personnel think that the tight control is the key factor on occupational health and safety.
- Nearly all the personnel are in the opinion that the weakest point is 'Labour Inspection' in occupational health and safety.
- The personnel think that the union activities will be helpful in increasing the level of occupational health and safety.
- It is seen that the employee do not have enough knowledge on the regulations of occupational health and safety.

In accordance with these conclusions;

The department of human resources should be trained in order to get the expected efficiency from public institutions. The employee should be informed by means of in-service trainings while starting the job or when they change their occupations, the knowledge acquired during the training should be inspected on whether they are

applied while working or not, and any kinds of measures required for occupational health and safety in the workplaces should be taken;

The institutions that ignore their employee and regard them as only simple employee cannot be successful. So, the participation of the employee in the issues that are related to them should be allowed at a certain level and their ideas and suggestions on labour/operation should be taken into consideration.

- Job definitions of the employee should be expressed clearly.
- Medical services given by office doctors should be increased.
- Occupational accidents happening in the institution should be inspected and analyzed in terms of quality and quantity, and necessary measures should be taken accordingly.
- The managing staff should learn modern management techniques and work up a positive connection with the personnel.
- In order to ensure the health and safety of the personnel, the working environment provided by the institution should be made suitable for them and the tools and materials that are used should be ergonomic.
- Legal reforms should be made in a way to satisfy the demand of the employee.
- The personnel should be assigned to the duties that they can do.
- The personnel should be taught to get into the habit of using the tools and materials that are necessary for protecting themselves.
- The employee should be more informed about the changes in law and regulations.
- Also it is suggested that the training programmes that are being provided within the body of Atatürk University with the aim of adopting the occupation safety culture in the institutions be continued at regular intervals and the permanence of the training be enabled.

REFERENCES

- AKBULUT, T. (1994),“İşçi Sağlığı Prensipleri ve Uygulamaları” (2. Edition), Sistem Publishing, İstanbul.
- AKYÜZ, N. (1980),Sistem Publishing, İstanbul.
- BİLİR, N. (1997),“İş Sağlığı, Halk Sağlığı Temel Bilgiler” (Ed. Bertan M, Güler Ç.) Güneş Bookstore, Ankara.
- CAMKURT, M. Z. (2007),“İşyeri Çalışma Sistemi ve İşyeri Fiziksel Faktörlerinin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi”. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. 20–21 (6–1): 80–106.
- ÇALIK, C. (1989),“Kamu İşyerlerinde İş Kazalarının Meydana Gelmesinde Etkili Olan Faktörler ve İşverenin Almış Olduğu Tedbirlerin Tespiti”, Gazi Üniversitesi Kazaları Araştırma ve Önleme Enstitüsü, Unpublished Master Thesis, Ankara.
- ÇOPUR, Z. Erkal S., Şafak Ş. (2001),“İşçi Sağlığı ve Güvenliği Açısından Ev İdaresi Personeli İçin Eğitim programı Geliştirme”, Ev Ekonomisi Dergisi, 7(8): 40-46.
- ERKAL, S. ve Şafak Ş. (1998),“Hastanelerde Çalışan Ev İdaresi Personelinin Hijyen Kurallarına İlişkin Davranışlarının İncelenmesi”, Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Yayınları, No:1,Research Series 1, Ankara.
- GEREK, N. (1998),“Türkiye’de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği”, Türk Metal Sendikası Publishing, Ankara.
- GÜLER, Ç. (2003),“İnsan Kaynakları Yönetiminde İşçi Sağlığı ve Güvenliği, İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi”, Publicationno; E/2003/317, 2nd – 3rd of May, Adana.
- GÜLŞEN, H.(2004),“İş sağlığı ve güvenliği konseptinin dünyadaki gelişmeler ışığında değerlendirilmesi”, TİSK İşveren Dergisi, 42 (7), 22-37.
- GÜNEY, S. (1990),“İş Kazalarının Yapısal Analizi ve Kaza Yapan İşgörenlerin Kişilik Profilleri ile İlgili Bir Araştırma”, Unpublished PHD Thesis, İstanbul University, Institute of Social Sciences, İstanbul.
- HATFIELD, D. And WINTER C. (1991),“Professional Housekeeping”. J Covent Gordon, London.
- KILINÇ, Ö. (2005),“İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri ve Risk Değerlendirme Metodolojileri”. Ajanstürk Basın ve Basım A.Ş. Ankara.

- LLOYD, J. and MITCHINSON, J.(2008), “Cahillikler Kitabı” (Çeviren: Filiz, C.A. ve Ergüven, E.) 10. Edition, NTV Publishing, İstanbul.
- PUTTI, Joseph M. And Aryee, S. (1990), “Communication in Organizations”, Group&Organization Management, Vol. 15, No. 1, p. 44.
- SABANCI, A. (2001),“İş Sağlığı, İş Güvenliği ve Ergonomi, İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi”, Adana.
- SÜZEK, S. (1985),“İş Güvenliği Hukuku”, Savaş Publishing, Ankara.
- ŞAFAK, Ş. ve Yertutan C. (1992),“Bir Kamu Kuruluşunda Çalışan Kurum Ev İdaresi Personelinin Yürüttükleri İşlerle İlgili Bilgi Düzeylerinin Saptanması”, Ev Ekonomisi Dergisi, 8(5): 68-73.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşçi Sağlığı Dairesi Başkanlığı (İSDB) (1998),“İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile İlgili Genel Bilgiler”. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları, Publicationno: 1998/77 Ankara.
- TOPÇUOĞLU, H. ve ÖZDEMİR Ş. (2003),“İş sağlığı ve Güvenliğinde Davranış Değişikliği Yaratma Süreci”, İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi, Yayın no E/2003/317, 2-3 Mayıs, Adana.
- ÜNSAR, S.(2003),“Türkiye’de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Uygulamalarının Mevcut Durumu ve Konuyla İlgili Yapılan Bir Araştırma”, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- YERTUTAN, C. (2000),“Kurumlarda Ev İdaresi Hizmetlerinin Verimliliği”, Minpa Printing Trd. Ltd. Co. Ankara.
- YÜKSEL, Ö. (1998),“İnsan Kaynakları Yönetimi” İlksan Printing, Ankara.

TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARET HACMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERE İLİŞKİN VAR ANALİZİ (2005-2015)^{1*}

Var Analysis Related to the Factors That Affects the Electronic Trade Volume in Turkey (2005-2015)

Leman KAYAHAN

Yüksek Lisans Öğrencisi
Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bölümü, Manisa

C. Erdem HEPAKTAN

Doç. Dr.

Celal Bayar Üniversitesi
İİBF, İktisat Bölümü,
Manisa, chepaktan@hotmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Günümüzde internetin olanaklarından biri olan elektronik ticaret hızla artış göstermektedir. İnternet kullanıcılarının ve web sitesi sayısının artmasıyla birlikte ülkeler açısından elektronik ticaretin hacmi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli rakamlara ulaşmaktadır. Elektronik ticaretin hacminde meydana gelen bu artış; ülkelerin ekonomik, sosyal ve idari yapılarında önemli etkilere neden olmaktadır. Ülkeler, elektronik ticaretin gelişmesi için yeni düzenlemelere ve yapısal değişimlere ihtiyaç duymaktadır.

Elektronik ticaretin diğer gelişen ekonomilerde olduğu gibi Türkiye Ekonomisi üzerine de etkileri fark edilmektedir. Bu çalışmada, elektronik ticaretin temel ekonomik etkileri incelenirken, Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkilerine de yer verilmektedir.

Bu çalışmada, elektronik ticaretin ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiş, elektronik ticaretin gelişimini hızlandıran faktörler araştırılmıştır. Türkiye'nin elektronik ticaret hacmi ve elektronik ticaret hacmini etkileyen unsurlar; ekonometrik model yardımıyla analiz edilmiştir. Türkiye'nin elektronik ticaretteki mevcut durumuna ve elektronik ticarete karşılaşılan sorunlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:E-ticaret, Türkiye, İnternet, VAR Analizi.

Abstract

Electronic trade which is one of the possibility of internet increases day by day. With the increase of the number of website and internet users in terms of countries the capacity of electronic trade has reached important numbers both national and international level. This increase happened in the capacity of electronic trade caused important effects in the country's economics, social and managerial structures. Countries need structural changes and new arrangements in order to improve electronic trade.

It can be noticed that the effects of electronic trade on Turkish economy as it did on the other improved economies. In this work, when examining the effects of basic economy of electronic trade, also take place on the effects of Turkey's economy.

In this work, how electronic trade came out, examining of the improving process and the factors that accelerate the improving of electronic trade are examined. The components that effect the capacity of electronic trade and Turkey's electronic trade capacity analysed with the help of econometric model. The available situation of Turkey's electronic trade and the problems faced in electronic trade are also dealt with.

Keywords:E-commerce, Turkey, İnternet, VAR Analysis.

¹Bu çalışma, Leman KAYAHAN'ın, Doç. Dr. Erdem HEPAKTAN'ın danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'deki E-Ticaretin Ekonomideki Yeri ve Geleceği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. Giriş

Geleneksel süreçte ekonomik birimler arasında yüz yüze gerçekleşen her türlü mal veya hizmetin alım satım işlemi ticaret olarak tanımlanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması ile birlikte yüz yüze gerçekleşen ticari işlemlerin giderek azaldığı görülmektedir (Keser, 2000: 92). Elektronik ticaret, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte meydana gelen ve geleneksel ticareti tamamlayan ve kolaylaştıran bir ticaret şeklidir. Elektronik ticaret; bir işletmenin iş süreçlerinin başlangıç aşamasından son aşamasına kadar bilgi ve iletişim teknolojilerini uygulamasıdır (Jentzsch ve Miniotas, 1999: 435).

Elektronik ticaret, özellikle internet teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Günümüzde uluslararası ticaretin yeni trendi olarak düşünülen e-ticaretin ilgili ülkelere üstünlük sağladığı ve buna yatırım yapan ülkelerin daha kazançlı çıkacağı gözardı edilemeyecek bir gerçektir. Son yıllarda uluslararası ticareti kolaylaştıran en önemli gelişmelerden biri, bilgi teknolojilerinde meydana gelen değişimlerdir. 1990’lı yıllardan itibaren iş yönetiminde yeni bir tarz olarak ortaya çıkan elektronik ticaret, başta verimlilik ve istihdam olmak üzere işletmeleri olumlu yönde etkilediği görülmektedir. İnternet yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası ticareti ve rekabeti de artırmaktadır. Günümüzde bilgi ve iletişim hizmetleri, tüm üretim ve dağıtım süreçlerinde girdi olarak kullanılabilir. Bu nedenle tüm piyasa ve sanayiler açısından e-ticaret, önemli bir kavram haline gelmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de büyüyen e- ticaretin kapsamından bahsedilmiş ve Türkiye açısından e-ticaretin gelişim süreci, veriler yardımıyla ele alınmıştır. Türkiye’de e-ticaretin büyüme potansiyeli dikkate alınmıştır. Türkiye’de elektronik ticaret hacmini etkileyen faktörler, son on yıl verileri dikkate alınarak VAR modeli yardımı ile analiz edilmiştir.

2. Literatür Taraması

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde elektronik ticaret giderek artış göstermekte ve makro ekonomik etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmada, elektronik ticaret hacminde etkili olan faktörler ele alınmaktadır. Ülkemizde, internetin farklı alanlarda kullanılabilirliği ekonomik birimlerin dikkatini çekmiş ve kısa bir süre içinde internet üzerinden direkt satış gibi birçok uygulama hayata geçmiştir. Hem dünyada hem de ülkemizde son yıllarda internet kullanımının genişlemesiyle birlikte, e-ticaret satışlarında artış gerçekleşmiştir. Bu artışın gerçekleşmesini sağlayan en önemli etkilerden biri; genç nüfusun internet ve elektronik ticarete olan ilgisidir. Bu nedenle elektronik ticaret

hacmini etkileyen değişkenlerden ilki; internet kullanıcı sayısı olarak ele alınmıştır. Özel (2013), Liu (2013) ve Çılan vd, (2013) çalışmalarına göre, kişi başına düşen bilgisayar sayısı arttıkça, internet kullanımı artmakta ve internet kullanımı; elektronik ticareti pozitif yönde etkilemektedir.

Bir ülke sınırları içinde belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) olarak tanımlanmaktadır. GSYİH’da meydana gelen her artış; ekonomik birimlerin kullanılabilir gelir düzeyini ve tüketim olanaklarını arttırmaktadır (Dinler, 2009: 328). Buna bağlı olarak GSYİH’daki her bir birimlik artışın elektronik ticaret hacmini etkileyeceği söylenebilir. Chunling’in (2015) gerçekleştirdiği çalışmada, GSYİH’nın elektronik ticaret hacminde ve ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wu’nun (2014) internet kullanımı ve GSYİH arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmasında; internet kullanımı ile GSYİH arasında pozitif ilişki olduğu ve bu durumun elektronik ticareti olumlu yönde etkilediği analiz edilmiştir.

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artış göstermesi, enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkede fiyatlar genel düzeyinin sürekli artış göstermesi paranın satın alma gücünün düşmesine neden olmaktadır. Söz konusu fiyat artışları ekonomideki tüm mallarda etkili olmakta ve tüketimin azalmasına yol açmaktadır (Dinler, 2009: 456). Baydar’ın (2010) çalışmasında enflasyon ve elektronik ticaret arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmış ve elektronik ticaret hacmini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Elektronik ticarete konu olan mallar bir bütün olarak ele alındığında, enflasyonun elektronik ticaret hacmine etki eden bir değişken olduğu söylenebilir.

Ülkemizde tüketicilerin kişisel mali durumları ve genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri ve gelecek dönem beklentileri ile yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerini ölçmeyi amaçlayan gösterge, tüketici güven endeksidir. Bu endeks, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası işbirliğiyle gerçekleştirilen Tüketici Eğilim Anketi’ne göre belirlenmektedir. Endeks değerinin 100’den büyük olması tüketicilerin geleceğe yönelik beklenti ve yönelimlerinin olumlu olduğunu gösterirken, endeksin 100’den küçük bir değer alması tam tersi bir durumu ifade etmektedir (tr.wikipedia.org, Erişim Tarihi: 09.09.2015). Tüketicilerin geleceğe yönelik beklenti ve tutumları, harcama ve tasarruf düzeyinde etkili olmaktadır. Bu nedenle tüketici güven endeksinin, elektronik ticaret hacminde belirleyici bir değişken olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Kredi kartları, nakit para olmaksızın ürün ya da hizmet alabilme gücü yaratması, taksitli satışlardan faydalanabilme imkânı sağlaması sebebiyle yoğun olarak kullanıl-

maktadır. Ülkemizde kredi ve banka kartı kullanımı giderek artmakta ve günlük alış-verişlerde ödeme aracı olarak tercih edilmektedir. Türkiye’de insanlar alışveriş sitelerinden ürün satın alırken en çok kredi kartı ile ödeme seçeneğini tercih etmektedir. Türkiye’de online ticaret sitelerinin ödeme sistemleri sanal POS üzerine kuruludur. Dolayısıyla kredi ve banka kartı kullanımı elektronik ticareti doğrudan etkilemektedir. Seoud (2014), kredi kartı kullanımı ile internette gerçekleşen işlemlerin ihracat ve elektronik ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmış ve bu durumun ekonomik büyümeyi etkilediğini ortaya koymuştur.

Literatür taramasının ayrıntılı sunumu Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Literatür Taraması

YAZAR	YIL	MAKALENİN BAŞLIĞI	METOD	SONUÇ
Wen Chunling	2015	Research on Economic Growth and Information Exchange Based on B2B E-Commerce	Granger Nedensellik Testi	Bu çalışma B2B e-ticaret işlem hacmi ve GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Gerçekleşen analiz sonucunda, B2B e-ticaret hacmindeki artış GSYİH'nın büyümesine neden olmaktadır. Rekabetçi iş ortamında internet, şirketler açısından verimlilik düzeyini arttırmakta ve ticari işlem için esnek bir platform yaratmaktadır. İnternet dinamik yapısıyla, satın alma, ürün ve hizmetlerin satışı, küresel ağa açılma, gibi kolaylıklar sağlamaktadır. İnternet üzerinde her site bir veri kaynağı olduğundan, ekonomik karar vermede, belirsizliği gidermede, maliyetleri azaltmada, ekonomik gelirleri ve verimliliği arttırmada kullanıcılara fırsatlar sunmaktadır.
Ayoub Yousefi	2015	The Impact Of Cross-Border E-Commerce On International Trade	Granger Nedensellik Testi	Bu çalışma, büyüyen sınır ötesi elektronik ticaret hacmini incelemektedir. Gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde dijital ürünlerin satış hacmi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, dijital ürünlerin dünya toplam satışın miktarından daha fazla pay sahibi olmaya başlamıştır. Çin, Hong Kong ve Singapur gibi gelişmekte olan ülkelerde dijital ürünlerin ihracatının arttığı gözlemlenmiştir. Bu gelişimin en önemli nedeni ise, internet aboneliğinin gelişmekte olan ülkelerde artmasıdır.
Li Zhou	2014	Internal And External Value Evaluation Of E-Business Strategy İn Enterprise	VAR Modeli	Çalışmada, Çin'de e-ticaretin firmaların performansını ne ölçüde etkilediği araştırılmaktadır. E-ticaret sağladığı avantajların, firmaların stratejilerinde önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Çalışmaya göre, Çin'de e-iş uygulamalarının satış hacmi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu saptanmıştır. E-iş uygulamaları, KOBİ'lere pazar ağını geliştirme, pazarlama verimliliği, satış maliyetlerini azaltma gibi avantajlar yaratmaktadır.
El Seoud, Mohamed Sayed Abou	2014	Electronic Commerce And Economic Growth İn Saudi Arabia	Zaman Serisi Analizi	Bu çalışmada Suudi Arabistan ekonomisindeki büyümeye etki eden değişkenler dikkate alınmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme modeline emek, sermaye, kamu ve özel tüketim harcamaları gibi değişkenlerin yanı sıra e-ticaret göstergeleri dahil edilmiştir. Gerçekleşen analizde, özel sektörün büyüklüğü, ihracattaki artış, internette üzerinden gerçekleşen ticari işlemler, internette üzerinden gerçekleşen ihracat işlem adedi, kredi kartı sayısındaki artış gibi değişkenlerin, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Yue Wu	2014	The Impact of Internet Consumption on China’s Economic Development	VAR Modeli	<i>Çalışmada, internet kullanımı ile gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, internet kullanımının gayri safi yurtiçi hasılda pozitif yönde etki yarattığı saptanmıştır. İnternet kullanımındaki artış telekomünikasyon, taşımacılık ve perakende sektörleri üzerinde etkiler yaratmaktadır. Çin gayri safi milli hasılasının önemli bir bölümünü tüketim malları satışı ve perakende pazarı belirlemektedir. İnternet kullanımı, tüketim mallarının satışını arttırmakta ve perakende pazar payının büyütmesine katkı sağlamaktadır. Çevrim içi ve çevrim dışı tüketim ile Çin, dünyanın en büyük perakende pazarlarından biri haline gelmektedir.</i>
Hüseyin Fidani, Mesut Albeni	2014	Asimetrik Bilginin E-Ticaret Üzerindeki Etkileri: Tüketicilerin Güven Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma	Faktör ve Korelasyon Analizi	<i>Çalışmada, bağımlı değişken olarak belirlenen kişisel güven eğilimi, tüketicilerin e-ticaret ile ilgili güven algılarını irdelemektedir. Bağımsız değişkenler olarak ise ters seçim ve ahlaki tehlike belirlenmiştir. Faktörler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla gerçekleşen korelasyon analizi sonucunda, kişisel güven eğiliminin bağımsız değişkenlerle arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonrası ahlaki tehlikenin ters seçime göre olumsuz etkisinin daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, e-ticarete yaşanan ters seçim ve ahlaki tehlike problemleri, kişilerin e-ticarete ilişkin güven duygusunu olumsuz etkilemektedir.</i>
Sixun Liu	2013	An Empirical Study on E-commerce’s effects on Economic Growth	Zaman Serisi Analizi	<i>Çalışmada, e-ticaretin Çin milli ekonomisinde yarattığı makro ekonomik etkiler üzerinde durulmuştur. E-ticaretin ulusal ekonomik gelişmeyi beraberinde getirdiği ve ekonomik küreselleşmeye katkıda bulunduğu savunulmaktadır. Gerçekleştirilen analize göre, e-ticaret, uluslararası bant genişliği, internet kullanıcı sayısı, online alışveriş yapanların sayısı, online reklamcılık, web sitesi sayısı gibi değişkenler; gayri safi yurtiçi hası üzerinde olumlu etkiye sahiptir. E-ticaretin gelişimi aynı zamanda ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.</i>
Hasan Alp Özel	2013	E-Ticaret ve Türkiye’nin Bilgi Toplumundaki Yeri		<i>Bu çalışmaya göre e-ticaretin en önemli bileşenleri, kullanılan bilgisayar sayısı ve internete erişim olarak gözlemlenmiştir. Türkiye’de kişi başına düşen bilgisayar sayısı ve düzenli internet kullanımı yıllar itibariyle artış göstermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, e-ticaretin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye’de yıllar itibariyle sanal post ile gerçekleşen e-ticaret hacmi önemli artış gösterse de tüketicilerin büyük bölümü alışkanlıklarından dolayı geleneksel ticareti tercih etmektedir.</i>

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Çiğdem Ancıgil Çılan, Sultan Kuzu	2013	Kişisel E-Ticaret Uygulamalarının Kategorik Veri Analizi Yöntemleri ile Değerlendirilmesi	Mann Whitney U Testi ve Cochran-Mantel-Haenszel Testi	Çalışmaya göre, tüketiciler açısından; ürünü görememe, bilgisayar korsanlarının saldırılarından korkma, ürünün kaybolma riski ve ulaşımda yaşanan aksaklıklar e-ticarete olan ilgilerini azaltmaktadır. E-ticarete olan ilginin artmasında eğitim düzeyi önemli rol oynamaktadır. Kişilerin eğitim seviyesi arttıkça bilişim teknolojileri kullanım oranı yükselmektedir. Kişilerin internet kullanımının artması, internet teknolojilerinin gelişmesi, ucuz ve hızlı internet erişimi; e-ticaretin büyüme hızını ve işlem hacmini arttırmaktadır. Çalışmaya göre, ülkemizde e-ticaretin gelişimi için yasal engellerin kaldırılması, tüketici davranışını olumsuz etkileyen güvensizliğin giderilmesi gerekmektedir.
Ufuk Türen, Yunus Gökmen, İsmail Tokmak	2011	Türkiye’de E-Ticaret İşlem Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Bir Model Önerisi	Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi	Bu çalışmada, e-ticaret işlem hacmini etkileyebilecek faktörler saptanmış, bu değişkenlere ait 2004-2010 yılları arasındaki aylık veriler dikkate alınarak, çoklu doğrusal regresyon modeli gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, elektronik ticaret işlem hacmini; bağımsız değişkenlerden kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ve internet kullanıcı sayısı pozitif yönde etkilemektedir. Modeldeki üçüncü faktör olan yasal mevzuatın düzenlenmesinin e-ticaretin güvenli hâle getirilmesinde etkili olduğu ve e-ticaret işlem hacmini arttırdığı gözlemlenmiştir.
Vedat Baydar	2010	E-Ticaret Kavramı ve E-Ticareti Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi	Panel Veri Analizi	Bu çalışmada, e-ticareti etkileyen faktörler analiz edilmiştir. E-ticareti etkileyen faktörler olarak; eğitim, istihdam, internet kullanımı, enflasyon, telekomünikasyon yatırımları, geniş bant internet sahibi haneler, kişi başına düşen GSYİH gibi değişkenler ele alınmış ve 2003-2006 dönemine ilişkin panel veriler kullanılmıştır. Analiz sonucunda, e-ticareti etkileyen en anlamlı değişken internet olmuştur. Bunun yanında enflasyon ve kişi başına düşen GSYİH da e-ticareti etkileyen faktörler olarak değerlendirilmiştir. Ancak telekomünikasyon yatırımları, geniş bant internet, istihdam, eğitim değişkenleri e-ticaret üzerinde beklenenin aksine anlamlı sonuç yaratmamıştır.

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Xiaobing Le	2010	Analysis of China’s E-commerce and Economic Development by VAR Mode	VAR Modeli	Çalışmada, 1999-2007 yılları arasında Çin ekonomisine ilişkin ekonomik büyüme ve e-ticaret değerleri dikkate alınarak VAR modeli oluşturulmuştur. Çalışmaya göre, e-ticaret ekonomik gelişme üzerinde pozitif etkiye sahiptir. E-ticaret değerlerinin yıllar itibariyle artış göstermesi, Çin ekonomisinin gelişiminde olumlu etki yarattığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak hükümet ve ilgili birimlerin e-ticareti desteklenmeleri, bu sektöre ilişkin girişimcilerin arzusu; e-ticaretin olumlu etkilerini arttıracaklarını göstermektedir.
Inma Rodríguez-Ardura, Antoni Meseguer-Artola, Jordi Vilaseca-Requena	2008	Factors Influencing The Evolution Of Electronic Commerce: An Empirical Analysis In A Developed Market Economy	Doğrusal Regresyon Analizi	Bu çalışmada İspanya’nın 1996-2003 dönemi arasında gelişen e-ticaret satış hacmi dikkate alınmıştır. E-ticaret satış hacminin gelişmesinde internet kullanıcı sayısının dönemler itibariyle artış göstermesi, e-ticaret satış hacmini olumlu yönde etkilemektedir. İnternet sağlayan firmalardaki artış internet kullanım bedellerinin düşmesine ve internet kullanıcı sayısının artmasına neden olmaktadır. Çalışmaya göre; teknolojik yasal ortam, ticari teklif ve teknolojik altyapı e-ticaretin benimsenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Üniversite eğitimi, internet kullanıcılarının profili (kentsel nüfus, gelir düzeyleri ve evde bilgisayar donanımı) gibi etkenlerin e-ticaretin gelişiminde etkili olduğu öngörülmektedir.
Irwin Brown, Ruwanga Jayakody	2008	B2c E-Commerce Success: A Test And Validation Of A Revised Conceptual Model	Delone ve Maclean Modeli	Çalışmaya göre, B2C e-ticaret satışları müşterilerin karşılaştığı hizmet ve güvene bağlı olarak artış göstermektedir. Bu nedenle satıcıların, kalite ve güven sistemini, müşterilerin memnuniyeti ve algıladığı fayda doğrultusunda oluşturmaları gerekmektedir. E-ticaretin tüketicilere sunduğu ürün ve hizmetlerin çeşitliliği göz önüne alındığında, e-ticaretin genel başarısı yeterli olmamaktadır. Gerçekleşen analize göre e-ticaretin başarısında; müşteri memnuniyeti, sistem ve hizmet kalitesi etkili olmaktadır.

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Neslihan Coşkun	2005	Elektronik Ticaretin Gelişiminde Temel Dinamikler ve Gelişimi Önündeki Engeller	Çalışmaya göre, e-ticaretin gelişimini sağlayan en önemli faktörler, bilişim teknolojilerinde meydana gelen yatırımlar ve küreselleşmedir. Bilişim teknolojilerinin ürünü olan bilgisayar, internet kullanımı, e-ticaretin kendi doğasında olan global olma özelliği ile küreselleşmeyi hızlandırmıştır. E-ticaretin gelişimini etkileyen değişkenler dikkate alındığında; kişi başına düşen bilgisayar sayısı, internet bağlantı sayısı, sunucu bilgisayar sayısı gibi kriterlerde meydana gelen niceliksel artışların etkili olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaya göre, kişi başına bilgisayar sayısı, internet bağlantı sayısı, sunucu sayısı yüksek olan ülkelerde, e-ticaret hacminin de yüksek olduğunu tespit edilmiştir.
İbrahim Güran Yumuşak	2001	Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme	Çalışmaya göre, elektronik ticaret; gelişmekte olan ülkelerde makro ve mikro ekonomik birimler açısından kaynakların daha etkin kullanımını sağlayan fırsatlar yaratmaktadır. Gelişmiş ülkelerde e-ticarete ilişkin altyapı yatırımlarına önem verilmesi, yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi; gelişmiş ülkelere e-ticaretin fırsatları bakımından avantaj sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bu fırsatları değerlendirebilmesi için bu alanda yatırımları teşvik etmesi, yasal ve kurumsal engelleri düzenlemesi gerekmektedir.

3. Yöntem ve Veriler

Bu çalışmada elektronik ticaret hacmini etkileyen değişkenler, 2005- 2015 yılları arasında üçer aylık dönemler itibariyle ele alınmaktadır. Bağımlı değişken olan elektronik ticaret işlem hacminin çeyrek dönemlik verileri, Bankalararası Kart Merkezi'nin internet sitesinden, gayri safi yurtiçi hasıla ve enflasyon oranının çeyrek dönemlik verileri T.C. Merkez Bankası'nın resmi internet sitesinden, tüketici güven endeksinin çeyrek dönemlik verileri, Türkiye İstatistik Kurumu'nun resmi internet sitesinden, sabit geniş bant internet penetrasyon oranının çeyrek dönemlik verileri OECD'nin ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun internet sitesinden ve çeyrek dönemlik kredi ve banka kartı kullanıcı sayıları BKM'nin internet sitesinden alınmıştır. Ayrıca tüm veriler mevsimsellik ilişkisinden arındırılmıştır. Tablo 2, çalışmaya dahil edilen değişkenler ve değişken katsayılarına ait beklenen işaretler ile ilgili tanımlayıcı bilgileri göstermektedir.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Karakteristik Bilgileri

Değişkenler (2005Q1)	Kısaltma	Açıklama	Tahmini Etki	Kaynak
Elektronik Ticaret İşlem Hacmi (B’lı Değişken)	ETİH	İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri Çeyrek Dönemlik İşlem Tutarı (Milyon TL)		BKM*
Gelir Düzeyi	GSYİH	Harcamalar Yöntemiyle 1998 Sabit Fiyatlarıyla Hesaplanmış GSYİH Çeyrek Dönemlik İşlem Tutarı (Milyon TL)	+	TCMB
Enflasyon Oranı	ENF	2003=100 sabitlemesi Kapsamında Çeyrek Dönemlik Tüketici Fiyat Endeksi	-	TCMB***
Penetrasyon Oranı	İNT	Sabit Geniş Bant İnternet Penetrasyon Oranı	+	OECD, BTK**
Kredi ve Banka kartı Kullanıcı Sayısı	KKS	Çeyrek Dönemlik Toplam Kredi Banka Kartı Kullananlar (Milyon Kişi)	+	BKM
Tüketici Güven Endeksi	TGE	Çeyrek Dönemlik Tüketici Güven Endeksi	+	TÜİK
*BKM: Bankalararası LNKSS Merkezi **BTK: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ***TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası				

Çalışmada kullanılacak olan değişkenlerin katsayı işaretlerine ilişkin beklentiler belirlendikten sonra değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Zaman serisi özellikleri incelenmeden tahmin edilen bir model, gerçekte olmayan ilişkilerin gerçekleştiğini gösteren, sahte regresyonlara neden olabilmektedir. Bu nedenle model çözümlenmesinde kullanılacak olan değişkenlerin durağan olup olmadıkları ve eğer durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları Dickey-Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile belirlenmiştir (Yılmaz ve Akıncı, 2011: 369).

Çalışmada, elektronik ticarete etki eden faktörlerini araştırmak amacıyla VAR yöntemi kullanılmıştır. VAR (Vektör Otoregresyon) modeli ilk kez 1980 yılında Sims tarafından geliştirilmiştir. Sims, içsel-dışsal değişken ayırımına karşı çıkarak, bir ekonometrik modelde yer alan her değişkenin diğer bir değişkeni etkileyebileceğini ve bu değişkenlerin de diğer değişkenlerden etkilenebileceğini ileri sürerek VAR modelini geliştirmiştir (Sims, 1980: 1-49). VAR modeli, sadece değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiyi ifade etmez, aynı zamanda değişkenler arasındaki ileri ve geri bağlantıları da araştırmaktadır (Kearney ve Monadjemi, 1990: 197–217).

İktisadi hayatta, makro ekonomik değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri gözlenmektedir. Bu nedenle verileri içsel ya da dışsal değişken olarak ayır-

mak mümkün olmamaktadır. Eşanlı denklem sistemlerinde kullanılan Vektör Otoregresif Model (VAR) ile içsel-dışsal değişken ayrımı gibi güçlükler ortadan kalkmaktadır (Darnell, 1990: 114-116). VAR modellerde yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkiler incelenebilmekte ve zaman serilerinde sıklıkla tercih edilmektedir (Keating, 1990: 453-454). Aynı zamanda VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını mümkün kılmaktadır (Kumar, Leona, Gasking, 1995: 365). Y ve X gibi iki değişkenden oluşan basit bir VAR modeli aşağıda gösterilmektedir.

$$Y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} X_{t-i} + v_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} X_{t-i} + v_{2t} \quad (2)$$

Yukarıda 1 ve 2 No'lu denklemde görüldüğü üzere, (p) gecikmelerin uzunluğunu, (v) ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini temsil etmektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmemekte ve değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılabilmektedir. Hata terimleri, modelin içsel dışsal olan tüm değişkenleri ile ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eş anlılık sorunuyla karşılaşılmamaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

İktisat teorisinde değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde, öncelikle değişkenlerin içsel mi yoksa dışsal mı olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Granger ve Sims, değişkenler arası nedenselliği irdeleyerek, iki zaman serisinin karşılıklı olarak birbirlerinin sebebi olduğunda, nedenselliğin karşılıklı ve bir feedback ilişkisi meydana getireceğini öne sürmüşlerdir (Granger ve Newbold, 1986: 220-221). VAR modelinde, sistemin tahmini neticesinde elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik yorumlar yapılabilmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisi, Impulse-Response (Etki-Tepki) fonksiyonları ile ölçülmektedir. Variance Decomposition (Varyans Ayrıştırması), modelin tahmini ile belirlenen ve öngörü hata varyansını ölçen artıkların analizinde kullanılan bir diğer tekniktir. Sözü edilen teknik yardımı ile istatistiki şokların değişkenler üzerindeki etkileri belirlenmektedir. Bir değişkenin hata teriminde meydana gelecek şokun diğer değişkenler tarafından açıklanma oranı hesaplanarak, değişkenler arasındaki iktisadi ilişkiler daha iyi açıklanmaktadır (Lütkepohl, 1993:56-57).

4. Uygulama Bulguları

Modele ilişkin sonuçlar; Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Testi, Vektör otoregresif (Vector Autoregression (VAR)) Modeli, Varyans Ayırıştırması ve Etki-Tepki Analizi başlıkları altında ele alınmaktadır.

4.1. Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olmaması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Durağan olmayan verilerle oluşturulan modellerde ise, sahte regresyon ile karşılaşma olasılığı yüksektir. Bu nedenle tahmin sonuçlarının sahte bir ilişkiyi yansıtması söz konusu olabilmektedir. Serilerin seviye değerlerinde durağan olmadığının belirlenmesi durumunda, farkları alınarak durağan hale getirilebilir (MacKinnon, 1991: 266–276). Bu çalışmada durağanlık araştırması, ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philips-Perron) testleri yardımı ile yapılmıştır.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	AugmentedDickey – Fuller Test İstatistiği		Phillips Peron Test İstatistiği	
		Sabit	Sabitli ve Trendli	Sabit	Sabit ve Trendli
		t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği
Düzye Değerler	LNETİH	-2.30	-4.37	-2.10	-2.25
	LNENF	-1.46	-1.71	-2.28	-2.73
	LNGSYİH	-0.28	-2.69	- 0.29	-1.98
	LNİNT	-1.11	-2.10	-2.13	-20.41
LNKKS		-0.12			
		-1.84			-1.81
		0.30			
Birinci Farklar	LNTGE	1.71	-2.13	-1.55	-1.55
	LNEİTH	-4.30	-4.75	-4.29	-4.62
	LNENF	-7.54	-7.43	-9.78	-9.60
	LNGYİH	-5.07	-5.02	-5.05	-4.99
	LNİNT	-5.24	-4.77	-3.85	-5.60
	LNKKS	-4.3	-4.26	-4.38	-4.25
	LNTGE	-4.57	-4.52	-4.40	-4.34
Kritik Değerler					
%1	-3.596616	-4.219126	-3.592462	-4.192337	
%5	-2.933158	-3.533083	-2.931404	-3.520787	
%10	-2.604867	-3.198312	-2.603944	-3.191277	

Not: ADF Testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki MacKinnon (1996) kritik değerlerini ifade etmektedir.

Not: PP Testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki MacKinnon (1996) kritik değerlerini ifade etmektedir.

ADF Birim kök testine ilişkin boş ve alternatif hipotez şöyle oluşturulmaktadır:

H0: Seri durağan değildir (birim kök içermektedir).

H1: Seri durağandır (birim kök içermemektedir).

Tablo 3’de yer alan ADF ve PP test sonuçlarına göre, değişkenler düzey değerlerinde durağan değildirler. Değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle serilerin birinci farkları alındığında H0: birim kök vardır, hipotezi red edilerek serilerin birinci farklarında durağan hale geldiğini öne süren H1:birim kök yoktur hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla hem ADF hem de PP test sonuçlarına göre değişkenler birinci farklarında durağandır.

VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun farklı kriterler çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir. VAR analizine eklenecek gecikmenin uzunluğu genellikle bilinmediğinden uygun bir yöntem ile gecikmenin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü VAR Analizi’nde gecikmeler, olduğundan uzun belirlendiğinde, değişkenler gerçekte olduklarından daha yüksek değerlere ulaşmaktadır. Yani aşırı parametreleşme sorunu ortaya çıkmaktadır (Katos vd., 2000: 300).

Tablo 4: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-559.1642	NA	75433.57	28.25821	28.51154	28.34980
1	-206.4670	581.9502	0.010234	12.42335	14.19668*	13.06453
2	-148.4441	78.33098	0.003855	11.32220	14.61552	12.51296
3	-87.75981	63.71850*	0.001595*	10.08799	14.90130	11.82833*
4	-42.02716	34.29949	0.002181	9.601358*	15.93466	11.89128

Tablo 4’de görüldüğü üzere, Modelde LR: sequential modified LR test statistic, SC: Schwarzin formation criterion, FPE: Final prediction error ve HQ (Hannan-Quinn Bilgi Kriteri) bilgi kriterlerinin önerdiği 3 gecikme modeli benimsenmiştir.

4.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan iki zaman serisi arasındaki ilişkiyi ele alan Eşbütünleşme Tekniği, Clive Granger tarafından geliştirilmiştir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmek amacı ile uygulanan eş bütünleşme kavramı; uzun dönem denge ilişkisinin belirlenmesi ve test edilmesinde kullanılmaktadır. Belirlenen optimal gecikme uzunluğu çerçevesinde Trace ve Max-Eigen istatistiklerine göre Johansen-Juselius ko-integrasyon testi uygulanmaktadır. Araştırma için başlangıçta rankın r’ye eşit ya da

r’den küçük olduğunu söyleyen temel hipotez ile alternatif hipotez karşılaştırılır. Bu karşılaştırma iz ve maksimum özdeğer test istatistiklerinin kritik değerlerle karşılaştırılması yoluyla gerçekleşmektedir. Test istatistiklerinin kritik değerden büyük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir. İkinci aşamada rankın r’ye eşit olduğunu öne süren temel hipotez ile r+1 olduğunu öne süren alternatif hipotez karşılaştırılarak devam edilir. Testlerde karşılaştırma yapılan kritik değerler Johansen ve Juselius (1990) tarafından belirtilmiştir (Johansen, 1988: 251-254, Saatçi ve Karaca, 2004: 188).

Eşbütünleşme teorisi, durağan olmayan serilerin doğrusal bileşimlerinin durağan olup olmadığını test edilmesine ve durağan bir ilişki olması durumunda uzun dönemli denge ilişkilerinin araştırılmasına imkân tanımaktadır. Diğer bir ifade ile serilerin eşbütünleşik olmaları sistemdeki her bir değişkenin kendine özgü dışsal ve kalıcı şoklar yerine ortak bir stokastik trendin etkisi altında kaldıklarını göstermektedir. Eşbütünleşik seriler aynı dereceden durağan olduklarında, seriler arasında eşbütünleşik ilişki mevcut olabilmektedir. Serilerin aynı stokastik trendin etkisinde bulunmalarından dolayı kurulan regresyon, sahte regresyon olmaktan ziyade anlamlı bir regresyon niteliği taşımaktadır.

Tablo 5: Johansen Eşbütünleşme Test Değerleri

Trace İstatistiğine göre Koentegrasyon Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Trace İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Yok*	0.576406	57.77872	47.85613	0.0045
En fazla 1	0.187529	8.510119	15.49471	0.4126
En fazla 2	0.311152	23.41951	29.79707	0.2261
MaxEigene İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Max-Özdeğer İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Yok*	0.576406	34.35921	27.58434	0.0058
En fazla 1	0.311152	14.90939	21.13162	0.2953
En fazla 2	0.187529	8.306983	14.26460	0.3483

Tablo 5 incelendiğinde, Johansen eşbütünleşme testi sonucunda hem Trace hem de maksimum Eigen değerine göre, değişkenler arasında %5 önem düzeyinde bir adet vektör olduğu görülmektedir. Seriler arasında eş bütünleşik denklem olup olmadığını test edilmesiyle ilgili hipotezler şu şekilde ifade edilebilir.

H0: r=0 (seriler arasında eş bütünleşme yoktur.)

H1: r+1 (seriler arasında eş bütünleşme vardır.)

Normalleştirilmiş eş bütünleşik denklem aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$EITH = 0.47140 - 2.90ENF - 1.799GSYIH - 0.492INT - 7.18KKS + 1.92TGE \quad (3)$$

Uzun dönemli ilişkiyi ölçen parametrelere göre e-ticaret işlem hacmini gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon, sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ve kart kullanıcı sayısı değişkenleri negatif yönde, tüketici güven endeksi değişkeni ise, pozitif yönde etkilemektedir. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkiyi gösteren bu vektördeki katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. 3 No'lu denklemde görüldüğü üzere, uzun dönemde enflasyon oranında meydana gelen %1'lik artış elektronik ticaret işlem hacmini %2.90 oranında, gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen %1 oranındaki bir artış ise elektronik ticaret işlem hacmini %1.79 oranında azaltmaktadır. Sabit geniş bant internet penetrasyon oranında ve toplam kart kullanıcı sayısındaki %1'lik artış elektronik ticaret işlem hacmini sırasıyla %0.49 ve %7.18 oranında azaltmaktadır. Diğer yandan tüketici güven endeksindeki %1 artış, elektronik ticaret işlem hacmini %1.92 oranında arttırmaktadır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinde hesaplanan değer kritik değerden büyük olduğu için temel hipotez reddedilir yani, H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre, seriler arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu ve bir adet eşbütünleşme vektörü olduğu için hata düzeltme modeli yardımıyla serilerin test edilmesi gerekmektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunda nedensellik ilişkisi, Engle-Granger tarafından ileri sürülen Hata Düzeltme Modeli (ECM-Error Correction Model) kullanılarak araştırılmaktadır.

Tablo 6: Vektör Hata Düzeltme Modeli

Hata Düzeltme	D(LNETİH)	D(LNENF)	D(LNGSYİH)	D(LNINT)	D(LNKSS)	D(LNTGE)
CointEq1	-0.064061	0.502008	0.003785	0.002541	1526835.	0.066781
	(0.05109)	(0.09132)	(0.01609)	(0.00453)	(946688.)	(0.03153)
	[-1.25387]	[-5.49722]	[-0.23518]	[-0.56089]	[-1.61282]	[-2.11829]

Seriler arasında kurulan hata düzeltme mekanizması sonucunda Tablo 6'da görülen sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca hata giderme mekanizması sonucunda hata düzeltme terimi ($-1 < ECT < 0$) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu için hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır ve bir dönemde meydana gelen dengesizlik sonraki dönemde ya da dönemlerde düzelebilecektir.

4.3. Granger Nedensellik Testi

Sistemde yer alan değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkileyip etkilemediğini belirlemek üzere Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Granger (1969) tarafından

geliştirilen Granger nedensellik analizi, zaman serileri arasındaki nedenselliğin test edilmesi için kullanılmaktadır. Granger nedensellik analizi, bir değişkenin cari değeri ile diğer değişkenin geçmiş değerleri arasında ilişki olup olmadığını test etmektedir (Granger, 1969: 553-560)

Granger, nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında X’in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir”. Bu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir. Bu test ile bir tahmin değil, nedensellik çıkarılması yapıldığı için değişkenler önceden durağanlaştırılmalıdır (Granger: 1988, s.554). Granger Nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile yapılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \quad (4)$$

$$X_t = \sum_{j=1}^m \theta_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m \omega_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (5)$$

Burada m gecikme uzunluğunu göstermekte olup, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları varsayılmaktadır. Test X, Y’nin Granger nedeni değildir sıfır hipotezinin sınanması ile başlar. Uygulamada bu sınamaya test etmek için F, olabirlik oranı, Wald testleri kullanılmaktadır. Bunların içinde en sık kullanılanı F testi sonucudur. F testi sonucuna göre boş hipotez kabul edilmezse X, Y’nin nedenidir hipotezi kabul edilir (Gujarati, 2009: 620).

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı değişken: LNETİH			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNENF	2.609499	3	0.4558
LNGSYİH	6.825223	3	0.0777
LNIN	25.29319	3	0.0000
LNKKS	14.30369	3	0.0025
LNTGE	8.806035	3	0.0320
GENEL	47.41055	15	0.0000
Bağımlı değişken: LNGYİH			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNETİH	1.105458	3	0.7758
LNENF	0.996147	3	0.8022
LNINT	0.371518	3	0.9461
LNKKS	3.175060	3	0.3654
LNTGE	3.786662	3	0.2854
	16.73731	15	0.3348

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi Sonuçları (Devamı)

Bağımlı değişken: LNENF			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNETİH	6.547681	3	0.0878
LNGSYİH	0.236378	3	0.9715
LNINT	2.476430	3	0.4796
LNKKS	1.943193	3	0.5843
LNTGE	1.436382	3	0.6970
	21.68250	15	0.1164
Bağımlı değişken: LNTGE			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNETİH	5.467621	3	0.1406
LNENF	3.810331	3	0.2827
LNGSYİH	10.04786	3	0.0182
LNINT	8.294839	3	0.0403
LNKKS	7.794123	3	0.0505
GENEL	26.02110	15	0.0378
Bağımlı değişken: LNKKS			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNETİH	2.400605	3	0.4935
LNENF	5.885317	3	0.1173
LNGSYİH	6.938512	3	0.0739
LNINT	8.673712	3	0.0340
LNTGE	4.267246	3	0.2340
GENEL	39.72959	15	0.0005
Bağımlı değişken: LNİNT			
	Ki-kare	sd	olasılık
LNETİH	19.06705	3	0.0003
LNENF	6.189270	3	0.1028
LNGSYİH	3.944758	3	0.2675
LNKKS	1.817182	3	0.6112
LNTGE	17.57016	3	0.0005
GENEL	55.74441	15	0.0000

Tablo 7’de Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde e-ticaret işlem hacminden kredi kartı kullanıcı sayısı ve tüketici güven endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tüketici güven endeksinden gayri safi yurtiçi hasıla ve kart kullanıcı sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ile e-ticaret işlem hacmi ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ile tüketici güven endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

4.4. VAR Modeli

VAR modelleri, rassal şokların makroekonomik değişkenler üzerine dinamik etkisinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modelinde tüm değişkenler içsel olarak ele alınmaktadır. (Gujarati ve Porter, 2012: 784). Her denklemde bütün değişkenlerin gecikmeli değerleri yer almakta ve değişkenler arası ilişkilerde ön kısıtlamaya yer verilmemektedir. VAR modelleriyle yapılan öngörü performanslarının eşanlı denklemlerle yapılan öngörü performanslarından daha iyi sonuç verdiği gözlenmektedir. VAR modellerinden etki-tepki fonksiyonları, değişkenlerin varyans ayrıştırması ve Granger nedensellik testi sonuçları elde edilmektedir (Davidson ve MacKinnon, 1993: 685).

Kısa ve uzun döneme ait nedensellik ilişkilerine ait bulgular çerçevesinde VAR modeli, Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: VAR Modeli Sonuçları

	LNETH	LNENF	LNGSYİH	LNINT	LNKSS	LNTGE
LNETH(-1)	0.465231 (0.19589) [2.37493]	0.763341 (0.49525) [1.54134]	0.044594 (0.06797) [0.65610]	0.007364 (0.02259) [0.32603]	4854863. (3685728) [1.31721]	-0.256466 (0.12276) [-2.08925]
LNETH(-2)	-0.018581 (0.22302) [-0.08332]	0.340780 (0.56383) [0.60440]	-0.079398 (0.07738) [-1.02605]	-0.005530 (0.02572) [-0.21505]	-413772.5 (4196148) [-0.09861]	0.134648 (0.13976) [0.96346]
LNETH(-3)	-0.282939 (0.15892) [-1.78041]	-0.636118 (0.40177) [-1.58329]	0.047859 (0.05514) [0.86796]	-0.049172 (0.01832) [-2.68348]	-771990.6 (2990057) [-0.25819]	-0.088284 (0.09959) [-0.88651]
LNENF(-1)	-0.040863 (0.06823) [-0.59893]	0.586420 (0.17249) [3.39978]	-0.018006 (0.02367) [-0.76063]	0.012313 (0.00787) [1.56511]	-3028019. (1283691) [-2.35884]	-0.067246 (0.04275) [-1.57285]
LNENF(-2)	-0.061099 (0.08814) [-0.69318]	0.103510 (0.22284) [0.46451]	0.008741 (0.03058) [0.28580]	0.004918 (0.01016) [0.48389]	1762955. (1658413) [1.06304]	0.043984 (0.05523) [0.79632]
LNENF(-3)	0.054399 (0.06596) [0.82469]	-0.457952 (0.16677) [-2.74609]	-0.015272 (0.02289) [-0.66726]	-0.003231 (0.00761) [-0.42485]	-870461.8 (1241101) [-0.70136]	-0.058528 (0.04134) [-1.41593]
LNGSYİH(-1)	1.367112 (0.62547) [2.18574]	0.204783 (1.58128) [0.12950]	0.864116 (0.21702) [3.98175]	0.067234 (0.07212) [0.93226]	-19701794 (1.2E+07) [-1.67415]	-0.847069 (0.39195) [-2.16118]
LNGSYİH(-2)	-1.299872 (0.87442) [-1.48655]	-0.662784 (2.21067) [-0.29981]	0.356668 (0.30340) [1.17557]	0.051995 (0.10083) [0.51569]	35687220 (1.6E+07) [2.16913]	1.550910 (0.54795) [2.83037]
LNGSYİH(-3)	0.791866 (0.69494) [1.13947]	-0.027697 (1.75693) [-0.01576]	-0.291509 (0.24113) [-1.20895]	-0.080388 (0.08013) [-1.00321]	-2391497. (1.3E+07) [-0.18290]	-1.114390 (0.43548) [-2.55897]
LNINT(-1)	2.496773 (1.17247)	-3.533415 (2.96418)	-0.240159 (0.40681)	1.123324 (0.13519)	-36347429 (2.2E+07)	1.912047 (0.73472)

Tablo 8: VAR Modeli Sonuçları (Devamı)

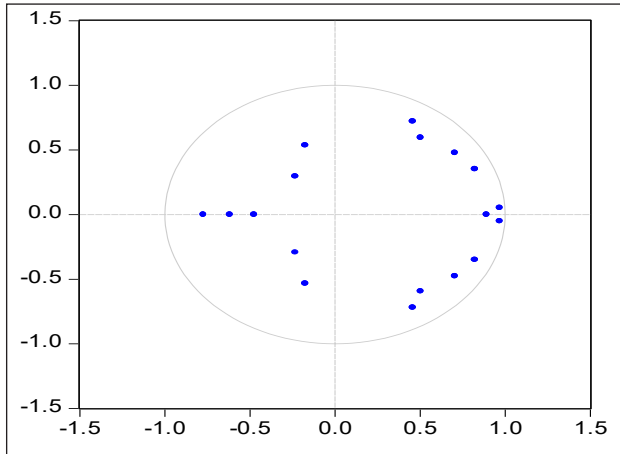
	[2.12951]	[-1.19204]	[-0.59035]	[8.30915]	[-1.64766]	[2.60241]
LNINT(-2)	-0.977379	2.729864	0.112883	-0.049989	-14037788	-0.959843
	(0.75740)	(1.91483)	(0.26280)	(0.08733)	(1.4E+07)	(0.47462)
	[-1.29043]	[1.42564]	[0.42955]	[-0.57240]	[-0.98507]	[-2.02232]
LNINT(-3)	-0.454909	-0.014596	0.072043	-0.108770	37615978	-0.431732
	(0.68147)	(1.72285)	(0.23645)	(0.07858)	(1.3E+07)	(0.42704)
	[-0.66755]	[-0.00847]	[0.30469]	[-1.38426]	[2.93375]	[-1.01099]
LNKSS(-1)	-2.50E-08	-2.61E-08	-7.66E-10	8.76E-10	0.993658	1.46E-08
	(1.1E-08)	(2.9E-08)	(4.0E-09)	(1.3E-09)	(0.21551)	(7.2E-09)
	[-2.18515]	[-0.90142]	[-0.19283]	[0.66342]	[4.61071]	[2.03274]
LNKSS(-2)	3.44E-08	5.20E-08	-3.56E-09	-2.80E-10	-0.259359	-1.57E-08
	(1.6E-08)	(3.9E-08)	(5.4E-09)	(1.8E-09)	(0.29203)	(9.7E-09)
	[2.21356]	[1.32643]	[-0.66053]	[-0.15624]	[-0.88813]	[-1.61207]
LNKSS(-3)	-1.78E-09	-3.02E-08	4.96E-09	1.52E-10	0.060640	8.44E-09
	(9.4E-09)	(2.4E-08)	(3.2E-09)	(1.1E-09)	(0.17597)	(5.9E-09)
	[-0.19048]	[-1.27812]	[1.52880]	[0.14135]	[0.34461]	[1.43993]
LNTGE(-1)	-0.452018	-0.520554	0.111972	-0.047066	2137229.	1.110204
	(0.29862)	(0.75497)	(0.10361)	(0.03443)	(5618612)	(0.18713)
	[-1.51367]	[-0.68951]	[1.08067]	[-1.36689]	[0.38038]	[5.93276]
LNTGE(-2)	0.025414	-0.136437	0.026921	-0.043997	3465272.	-0.382726
	(0.43895)	(1.10972)	(0.15230)	(0.05061)	(8258802)	(0.27506)
	[0.05790]	[-0.12295]	[0.17676]	[-0.86928]	[0.41959]	[-1.39141]
LNTGE(-3)	0.788445	0.691628	-0.093801	0.028802	747310.2	0.229781
	(0.36094)	(0.91252)	(0.12524)	(0.04162)	(6791181)	(0.22618)
	[2.18440]	[0.75793]	[-0.74899]	[0.69204]	[0.11004]	[1.01590]
C	-14.52241	9.346550	1.218348	-0.133639	-2.60E+08	7.969974
	(8.47495)	(21.4260)	(2.94056)	(0.97721)	(1.6E+08)	(5.31080)
	[-1.71357]	[0.43622]	[0.41432]	[-0.13676]	[-1.63247]	[1.50071]
R²	0.998267	0.770337	0.997990	0.999885	0.999313	0.922850
F-istatistiği	703.9893	4.099587	606.7640	10622.62	1777.551	14.61999

VAR modelinin yorumlanması tek başına bir anlam ifade etmediğinden, Etki-Tepki ve Varyans ayrıştırması analizlerine başvurulmaktadır. Bu analizlerin sonucunda ilgili yorumlamalar yapılmaktadır. (Hendry ve Juselius, 2000: 10). VAR literatüründe yaygın olan görüşe göre, sonuçların güvenilir olması için incelemede kullanılan serilerin durağanlığının sağlanması gereklidir. Modelin bütün olarak durağanlığı ise modelden elde edilen karakteristik polinomunun ters köklerine bakılarak anlaşılabilir. Bütün kökler birim çemberin içinde yer alıyorsa VAR süreci durağandır. Belirlenen optimum gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen VAR modelinin istikrarlı olup olmadığı, aşağıdaki testler yardımıyla incelenebilmektedir.

Tablo 9: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Kök	Modulus
$0.970246 + 0.051567i$	0.971615
$0.970246 - 0.051567i$	0.971615
$0.823778 + 0.351085i$	0.895472
$0.823778 - 0.351085i$	0.895472
0.892187	0.892187
$0.457901 + 0.720222i$	0.853459
$0.457901 - 0.720222i$	0.853459
$0.705467 + 0.477472i$	0.851859
$0.705467 - 0.477472i$	0.851859
$0.504635 - 0.593904i$	0.779345
$0.504635 + 0.593904i$	0.779345
-0.771719	0.771719
-0.616329	0.616329
$-0.173318 + 0.534392i$	0.561795
$-0.173318 - 0.534392i$	0.561795
-0.474866	0.474866
$-0.231868 + 0.294188i$	0.374579

Tablo 9’da görüldüğü üzere; hiçbir modülüs değeri referans aralığının dışında değildir. Bu durumda kurulan VAR modelinin istikrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı analizi şekil ile yorumlamaya imkân veren AR karakteristik Polinomunun Ters Köklerini birim çember analizi, Şekil 3’te yer almaktadır.

Şekil 1: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

VAR modelinden elde edilen karakteristik polinom kökleri Şekil 1’de gösterilmektedir. Tahmin edilen modele ait AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim

çember içerisindeki konumu, modelin durağanlık açısından herhangi bir sorun taşımadığını ortaya koymaktadır. VAR sistemi istikrarlı bir yapıdadır ve farklı varyanslar görülmektedir. Dolayısıyla model bu anlamda istikrarlıdır. AR karakteristik polinomunun ters köklerine bakıldığında tümünün birden küçük olduğu görülmektedir. Hem grafikten hem de tablodan anlaşıldığı üzere VAR modeli kararlılık koşullarını sağlamaktadır. Yani oluşturulan VAR modeli uygun bir modeldir. VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini analiz etmek için, Otokorelasyon LM ve White Değişen Varyans testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 10: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM istatistiği	Olasılık
1	39.29988	0.3243
2	45.13830	0.1413
3	32.36623	0.6422
4	38.19676	0.3699
5	28.13955	0.8222
6	34.15313	0.5567
7	38.13116	0.3727
8	48.08204	0.0859
9	37.22676	0.4124
10	22.29271	0.9642
11	32.04343	0.6573
12	36.10535	0.4637

Otokorelasyon testine ilişkin sonuçlar, Tablo 10'da yer almaktadır. Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığını test etmek üzere LM testi uygulanmış ve %5 anlamlılık seviyesinde, 12 gecikme düzeyinde otokorelasyon bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle LM testi sonucuna göre, modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 11: Normal Dağılım Testi Sonuçları

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	2.356839	2	0.3078
2	11.82793	2	0.0027
3	1.427968	2	0.4897
4	0.032193	2	0.9840
5	2.439659	2	0.2953
6	1.577857	2	0.4543
Joint	19.66245	12	0.1737

Modelde değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için, Tablo 11'de görüldüğü üzere, Jarque-Bera istatistiği kullanılmıştır. Jarque-Bera istatistiği bulguları

ile modeldeki değişkenlerin bir bütün olarak normal dağılıma sahip olduğu anlaşıl-
makta ve sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde kabul edilmektedir. Sonuç olarak, modelde
değişkenlerin normal dağılımlı olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 12: White Testi

Joint test:		
Chi-sq	df	Prob.
785.8104	756	0.2195

Modelde değişen varyans sorunu olup olmadığını test etmek için ise, White testi uygulanmıştır. Değişen varyans testinin hipotezi sabit varyansın olduğu (değişen varyans yoktur), alternatif hipotez ise varyansın sabit olmadığı (değişen varyans vardır) şeklinde kurulmuştur. Tablo 12’de görüldüğü üzere, ki-kare değeri tahmin edilen modelde %5 anlamlılık seviyesinde, hata terimi kalıntılarının değişen varyans olduğuna ilişkin hipotez reddedilmekte yani, VAR modelinde değişen varyans sorunu olmadığı görülmektedir.

4.5. Varyans Ayırıştırması

Serilerdeki değişimin nedenlerini belirlemek üzere kullanılan tekniklerden biri, Varyans Ayırıştırmasıdır. Varyans ayırıştırmaları, her bir değişkendeki öngörü hatasının varyansını her bir içsel değişkene göre ayırıştırılmaktadır. Bir değişkende meydana gelen değişmelerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiği anlaşılır. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösteren Varyans Analizi, aynı zamanda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi vermektedir (Enders, 1995: 311).

Tablo 13: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

LNETİH Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETİH	LNENF	LNGSYİH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	0.055900	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.082394	76.58913	1.332564	5.583216	1.288804	12.18681	3.019475
3	0.097422	66.89267	2.206654	10.47721	2.682414	10.64487	7.096183
4	0.103350	61.25097	2.392063	16.64253	3.921484	9.480770	6.312177
5	0.108375	55.85913	2.222629	17.65931	4.488183	12.51577	7.254984
6	0.115294	49.38179	3.192610	17.63493	4.378990	16.47880	8.932890
7	0.123900	43.20970	7.257100	16.46552	3.833910	19.27481	9.958960
8	0.134734	37.44205	14.38493	14.81548	3.285515	19.26373	10.80829
9	0.148146	31.16966	21.94774	12.63175	2.980496	19.20366	12.06669
10	0.163574	25.60512	26.83938	10.46748	3.144206	20.03468	13.90914
LNGYİH Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETİH	LNENF	LNGSYİH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	0.019396	42.15069	1.141669	56.70764	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.027694	46.75839	4.095134	47.35445	0.124833	0.027084	1.640115
3	0.034752	39.28511	5.833236	48.42079	0.176414	0.179976	6.104483
4	0.040875	31.43853	11.16111	43.54911	1.203448	1.894308	10.75349
5	0.047400	24.18439	15.94931	37.15779	2.774776	5.261201	14.67253
6	0.053444	19.27566	20.72110	30.86810	3.452218	9.830585	15.85233
7	0.058269	16.36369	24.54534	26.76018	3.535214	13.07428	15.72129
8	0.062318	14.34761	27.96951	23.57723	3.266942	15.62858	15.21013
9	0.065887	12.83576	30.58599	21.10769	2.978125	17.59887	14.89357
10	0.069299	11.63594	32.37520	19.09768	2.720757	19.37242	14.79800
LNENF Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETİH	LNENF	LNGSYİH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	0.141324	14.91832	85.08168	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.171460	10.51289	82.61115	0.018960	2.763862	3.168402	0.924739
3	0.203141	14.44179	72.92919	0.806245	2.830065	4.648445	4.344269
4	0.219804	19.17625	62.32095	0.868936	2.905291	8.754911	5.973661
5	0.222586	19.06318	62.24231	1.126266	3.065769	8.661333	5.841145
6	0.239624	18.82563	59.69573	1.068656	3.773065	9.060363	7.576556
7	0.266123	20.40265	50.40601	1.032582	4.424609	13.31119	10.42296
8	0.280385	20.38038	46.38536	1.163307	4.303597	15.88260	11.88475
9	0.282648	20.08861	45.71524	1.160856	4.235107	16.69156	12.10863
10	0.283549	20.29187	45.62728	1.155857	4.306415	16.58585	12.03273
LNKKS Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETİH	LNENF	LNGSYİH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	1051765.	0.246876	13.82036	1.204548	1.874459	82.85376	0.000000
2	1680465.	1.850713	29.08649	1.943482	0.908251	66.04879	0.162277
3	2091403.	4.053704	36.43274	1.291144	1.782433	55.25952	1.180456
4	2618539.	4.025476	44.18339	0.880386	1.406062	44.23971	5.264979
5	3269574.	2.643242	43.71437	0.860411	1.157350	37.76750	13.85713
6	4090441.	1.706017	40.50000	0.700046	1.890453	34.48406	20.71942
7	4882283.	1.201818	37.21176	0.767401	3.055412	33.61383	24.14977
8	5594137.	0.921819	35.95948	0.823616	3.825677	33.32889	25.14052
9	6243212.	0.740125	35.70383	0.846659	4.285880	33.28567	25.13783
10	6908409.	0.689264	36.06500	0.728650	4.447247	33.36806	24.70178

Tablo 13: Varyans Ayrıştırması Sonuçları (Devamı)

LNINTDeğişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETH	LNENF	LNGSYH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	0.006446	0.511132	5.748586	1.519126	92.22116	0.000000	0.000000
2	0.010324	1.496821	12.32374	4.412313	79.57436	0.107728	2.085042
3	0.015112	7.539066	19.58193	9.898331	51.43719	0.757074	10.78641
4	0.020399	9.874346	23.91198	14.34425	30.49318	4.011511	17.36474
5	0.024647	10.35795	24.92189	16.94964	21.01079	6.666547	20.09319
6	0.027306	10.26364	24.69340	19.12470	17.12110	8.260964	20.53619
7	0.028815	10.51780	23.81803	20.87668	15.39750	8.989303	20.40069
8	0.029992	11.39869	22.55130	22.34057	14.22986	9.490831	19.98875
9	0.031261	12.95691	21.02009	23.38451	13.11714	10.07215	19.44920
10	0.032733	14.70891	19.45485	24.11608	11.98387	10.87367	18.86263
LNTGE Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem	S.E.	LNETH	LNENF	LNGSYH	LNINT	LNKSS	LNTGE
1	0.035030	0.025660	6.466211	0.065949	2.485961	9.196018	81.76020
2	0.066574	9.315832	10.50198	2.350819	9.774765	17.52003	50.53657
3	0.087367	9.568011	11.69663	1.717031	13.43078	24.81131	38.77623
4	0.101555	8.584008	14.63657	1.676562	12.67899	28.82212	33.60175
5	0.112153	9.066538	16.85227	1.907639	11.37389	30.20906	30.59060
6	0.122999	10.55131	18.70793	2.545061	9.859374	30.45074	27.88558
7	0.134398	12.19996	19.47830	3.467235	8.512039	30.45941	25.88305
8	0.144518	13.28656	19.71945	4.624246	7.530125	30.32812	24.51150
9	0.151152	13.72855	19.69179	5.616765	7.000382	30.28206	23.68046
10	0.154744	13.84058	19.64866	6.400096	6.749839	30.16043	23.20038

Serilerde meydana gelen değişimin nedenlerini tespit etmek amacı ile başvurulan yöntemlerden olan Varyans ayrıştırması sonuçları, Tablo 13’de yer almaktadır. E-ticaret işlem hacmi için 10. dönem sonunda hata öngörü varyansının %26,8’i enflasyon, %10,4’ü gayri safi yurtiçi hasıla, %3,1 sabit geniş bant internet penetrasyon oranı, %20’si kart kullanıcı sayısı, %13,9’u tüketici güven endeksi tarafından açıklanmaktadır. E-ticaret işlem hacminin %25,6’lık kısmı ise, kendisi tarafından açıklanmaktadır. 10 dönem sonunda e-ticaret hacmi en fazla enflasyon şoklarından ve daha sonra sırasıyla, kendisinden, kart kullanıcı sayısından, tüketici güven endeksinden, gayri safi yurtiçi hasıladan ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranından etkilenmektedir. İlk dönemde tamamen kendi etkisinde olan e-ticaret hacmi 9 dönem boyunca en yüksek etkiyi kendisinde barındırmıştır.

Gayri safi yurtiçi hasıla için varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 10. dönem sonunda en yüksek etkinin %32,3 ile enflasyona, %19’luk etkinin ise kendisine ait olduğu görülmektedir. Öte yandan kart kullanıcı sayısı %19,3, tüketici güven endeksi %14,7, e-ticaret işlem hacmi %11,6 ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranı %2,7 oranında etkiye sahiptir.

Enflasyon değişkeni için varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 10. dönem sonunda %45,6'lık etkinin kendisinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. E-ticaret işlem hacmi % 20,2, kart kullanıcı sayısı %16,5, tüketici güven endeksi %12, sabit geniş bant internet penetrasyon oranı %4,3 ve gayri safi yurtiçi hasıla ise %1,1'lik etkiye sahiptir.

10. dönemde enflasyon için varyans ayrıştırma sonuçları dikkate alındığında, hata varyansında en yüksek oran %45,6 ile kendisine, daha sonra sırasıyla %20,2 ile e-ticaret işlem hacmi, %16,5 ile kart kullanıcı sayısı, %12 ile tüketici güven endeksi, %4,3 ile sabit geniş bant internet penetrasyon oranı, %1,1 ile gayri safi yurtiçi hasılaya aittir.

Kart kullanıcı sayısında hata öngörü varyansının 10 dönem sonundaki değerlerinin %36'sı enflasyon ile, %33,3'ü kendisi ile, %24,7'si tüketici güven endeksi ile, %4,4'ü kart kullanıcı sayısı ile, %0,72'si gayri safi yurtiçi hasıla ve %0,68'i e-ticaret işlem hacmi ile açıklanmaktadır.

Sabit geniş bant internet penetrasyon oranı varsayns ayrıştırma bulgularında, 10. dönemde en fazla gayri safi yurtiçi hasılanın şoklarından etkilenmiştir. %24,1 etkiye sahip olan gayri safi yurtiçi hasılanın ardından sırasıyla, %19,4 ile enflasyonun, %18,8 ile tüketici güven endeksinin, %14,7 ile e-ticaret işlem hacminin, %11,9 ile kendisinin ve %10,8 ile kart kullanıcı sayısının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

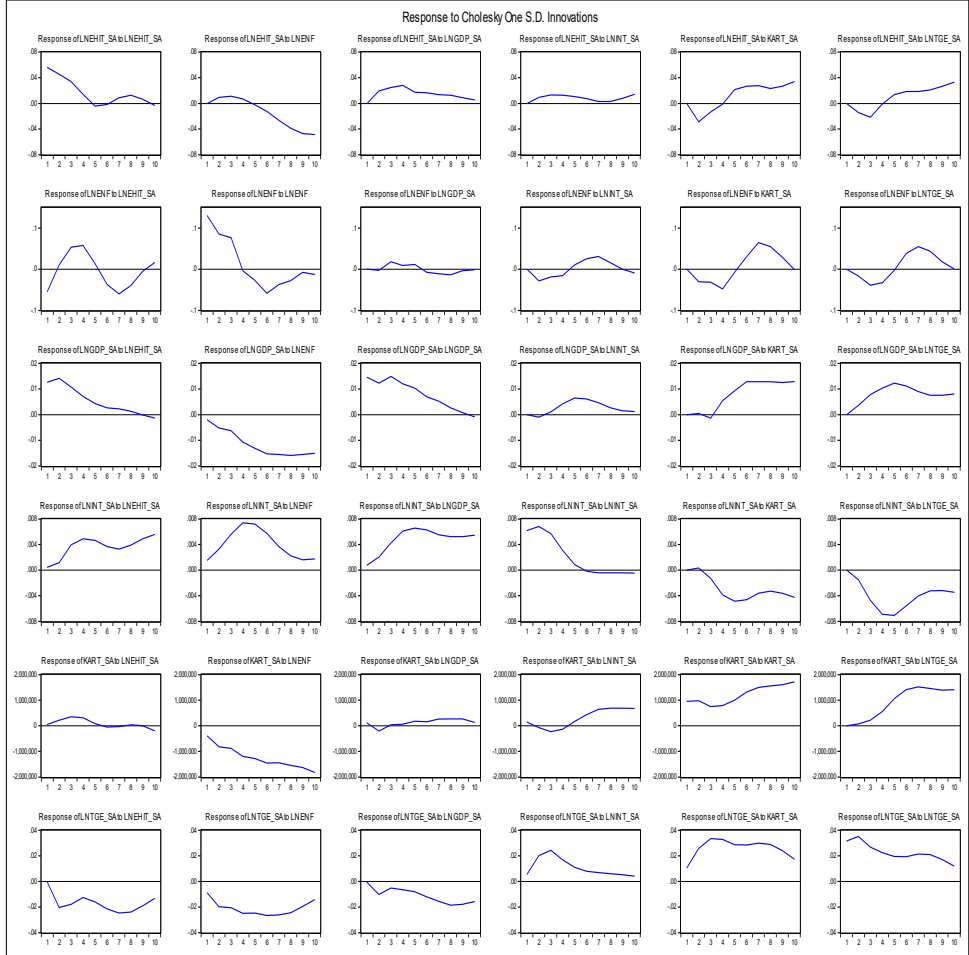
Tüketici güven endeksinin 10. dönem varyans ayrıştırma sonuçlarında en yüksek etkinin %30,1 ile kart kullanımına ait olduğu görülmektedir. Hata varyanslarının %23,2'si kendinden, %19,6'sı enflasyondan, %13,8'i e-ticaret işlem hacminden, %6,7'si sabit geniş bant internet penetrasyon oranından ve %6,4'ü gayri safi yurtiçi hasıladan kaynaklanmaktadır.

4.6. Etki-Tepki Analizi

Etki-tepki analizi bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun, sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmekte ve bu bakımdan ekonomi politikalarına yön vermede önem taşımaktadır (Barışık ve Kesikoğlu, 2004: 69). Makro ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili olan değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 7). Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalı şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtmaktadır.

Etki-tepki fonksiyonları şokların değişkenler üzerindeki etkilerini ve hangi zamanda etkisinin ne olduğunu göstermektedir. Şokların nasıl oluşacağını belirlemek

amacıyla ilk olarak değişkenlerin 10 dönem içindeki hareketleri incelenir. Etki-Tepki Fonksiyonu grafiklerinde yatay eksen tepkinin çeyrek dönem olarak süresini, dikey eksen ise tepkinin boyutunu göstermektedir. Grafiklerdeki sürekli çizgiler modelin hata terimlerindeki bir standart hatalık şoka karşı, bağımlı değişkenin tepkisini, kesikli çizgiler ise ± 2 standart hata için güven aralıklarını belirtmektedir.

Şekil 2: Etki- Tepki Fonksiyonları

Şekil 2’de her değişkenin birbirine ve diğer tüm değişkenlere uygulanan bir birim şok karşısındaki tepkileri analiz edilmiştir. Buna göre şekilden de görülebileceği üzere, e-ticaret işlem hacmi değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalı şokun en değerli etkisi tahmin edilebildiği üzere kendisi ait olduğu görülmektedir. Gayri safi yurtiçi hasıla ise, en büyük tepkiyi kendisinde ve e-ticaret işlem hacmi, sabit geniş bant internet penetrasyon oranı meydana gelen değişikliklere vermektedir. Sabit geniş bant

internet penetrasyon oranı ve kart kullanıcı sayısı ise en büyük tepkiyi ise kendisine vermektedir.

5. Sonuç

Elektronik ticarete son yıllarda artan ticaret hacmi her yıl katlanarak büyümektedir. Ekonomik birimler açısından internet, bir tercih ya da teknolojiye uyum sağlamak için ziyade, bir zorunluluk haline gelmektedir. Elektronik ticaretin ekonomik etkileri, dünyadaki geleneksel ticaret anlayışından yeni ekonomiye geçiş sürecinin hızlanmasına neden olmakta ve ülkelerin elektronik ticaretin gelişmesi yolunda sürekli olarak yeni önlemler almasını gerekli kılmaktadır.

İnternet kullanıcılarının sayısındaki hızlı artış, Türkiye'deki firmaların internet ortamına girmesini sağlamıştır. Günümüzde Türkiye'deki elektronik ticaret uygulamaları genellikle, işletmeden tüketiciye elektronik ticaret (B2C) şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla işletmeden tüketiciye satış, ülkemizde elektronik ticaret hacminin büyük kısmını oluşturmaktadır. 2014 yılında Türkiye'de internet kullananlar arasında e-ticareti tercih edenlerin sayısı 12 milyonu geçmiş ve 2014'de e-ticaret hacminde %0,21 oranında büyüme yaşanmıştır. 2014 yılında 41.8 milyar TL olan e-ticaret hacminde 2015 yılında, %32'lik büyüme gerçekleşmiş ve işlem hacmi 55.3 milyar TL olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de elektronik ticaret işlemleri dönemler itibariyle hem işlem miktarı hem işlem hacmi olarak düzenli artmaktadır. Ancak gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye'de elektronik ticaretin yeterli seviyeye ulaşmadığı gözlemlenmektedir. Ancak internet kullanıcı sayısının giderek arttığı Türkiye'de genç nüfus e-ticaret için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Genç nüfus potansiyeli ile birlikte firmaların online pazara dahil olmaya başlaması, bu pazara olan ilginin giderek artmasını sağlamaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu ilginin ülkemizde ve tüm dünyada daha da artması beklenmektedir.

Yapılan çalışmalara göre, e-ticaretin gelişimini etkileyen; kişi başına düşen bilgisayar sayısı, internet bağlantı sayısı, sunucu bilgisayar sayısı, kredi ve banka kartı sayısı, gayri safi yurtiçi hasıla ve tüketici güven endeksi gibi kriterlerde meydana gelen niceliksel bir artış, e-ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Bu kriterleri yüksek olan ülkelerde, e-ticaret hacminin de yüksek olduğu gözlemlenmektedir. E-ticareti etkileyen faktörlerin niceliksel göstergeleri, e-ticaret hacmi konusundaki beklentileri etkilemektedir.

Çalışmada, Türkiye’de elektronik ticaret hacmi üzerinde, geniş sabit bant internet penetrasyon oranının, GSYİH’nın, tüketici güven endeksinin, kredi ve banka kartı sayısının ve enflasyon oranının etkili olduğu anlaşılmıştır. Uzun dönemli ilişkiyi ölçen parametrelerle göre, e-ticaret işlem hacmini gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon, sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ve kart kullanıcı sayısı değişkenleri negatif yönde, tüketici güven endeksi değişkeni ise, pozitif yönde etkilemektedir. Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde e-ticaret işlem hacminden kredi kartı kullanıcı sayısı ve tüketici güven endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tüketici güven endeksinden gayri safi yurtiçi hasıla ve kart kullanıcı sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ayrıca sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ile e-ticaret işlem hacmi ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ile tüketici güven endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığını test etmek üzere LM testi uygulanmış ve %5 anlamlılık seviyesinde, 12 gecikme düzeyinde otokorelasyon bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için, Jargue-Bera istatistiği kullanılmış, modeldeki değişkenlerin bir bütün olarak normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmıştır. Modelde değişen varyans sorunu olup olmadığını test etmek için ise, White testi uygulanmıştır. Ki-kare değeri tahmin edilen VAR modelinde, değişen varyans sorunu olmadığı saptanmıştır.

Serilerde meydana gelen değişimin nedenlerini tespit etmek amacı ile başvurulan yöntemlerden olan Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, e-ticaret işlem hacmi için 10. dönem sonunda hata öngörü varyansının %26,8’i enflasyon, %10,4’ü gayri safi yurtiçi hasıla, %3,1 sabit geniş bant internet penetrasyon oranı, %20’si kart kullanıcı sayısı, %13,9’u tüketici güven endeksi tarafından açıklanmaktadır. E-ticaret işlem hacminin %25,6’lık kısmı ise, kendisi tarafından açıklanmaktadır. 10 dönem sonunda e-ticaret hacmi en fazla enflasyon şoklarından ve daha sonra sırasıyla, kendisinden, kart kullanıcı sayısından, tüketici güven endeksinden, gayri safi yurtiçi hasıladan ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranından etkilenmektedir. İlk dönemde tamamen kendi etkisinde olan e-ticaret hacmi 9 dönem boyunca en yüksek etkiyi kendisinde barınmıştır. Etki-tepki analizine göre ise, e-ticaret işlem hacmi değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalı şokun en değerli etkisi tahmin edilebildiği üzere kendisi ait olduğu görülmektedir. Gayri safi yurtiçi hasıla ise, en büyük tepkiyi kendisinde ve e-ticaret işlem hacmi, sabit geniş bant internet penetrasyon oranı meydana gelen değişikliklere vermektedir. Sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ve kart kullanıcı sayısı ise en büyük tepkiyi ise kendisine vermektedir.

KAYNAKÇA

- ARDURA, Inma Rodríguez; ANTONÍ, Meseguer-Artola; JORDÍ, Vilaseca-Requena; (2008), “Factors Influencing The Evolution Of Electronic Commerce: An Empirical Analysis In A Developed Market Economy”, *Journal Of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, Vol: 3, Issue: 2, August, ss.18-29.
- BARIŞIK, Salih; KESİKOĞLU, Ferdi, (2006), “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 4, ss. 59-82.
- BAYDAR, Vedat, (2010), “E-Ticaret Kavramı ve E-Ticareti Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta,
- BROWN, Irwin; RUWANGA, Jayakody, (2008), “B2C E-Commerce Success: A Test and Validation of a Revised Conceptual Model.” *The Electronic Journal Information Systems Evaluation*, Vol: 1, Issue: 3, 2008, pp.167-184.
- CHUNLİNG, Wen, (2015), “Research on Economic Growth and Information Exchange Based on B2B E-Commerce”, *The Open Cybernetics & Systemics Journal*, Vol: 9, pp. 2065-2069.
- ARICIGİL, Çılan, Çiğdem; KUZU, Sultan, (2013), “Kişisel E-Ticaret Uygulamalarının Kategorik Veri Analizi Yöntemleri İle Değerlendirilmesi”, *Alphanumeric Journal*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.27-32.
- ÇOŞKUN, Neslihan, (2005), “Elektronik Ticarete Vergilendirme Sorunları ve Uluslararası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, No: 2, ss.153-170.
- DARNELL, C. Adrian, (1990.), “*Dictionary of Econometrics*, England: Edward Elgar Publications”,
- DAVIDSON, Russell; MACKİNNON, James, (1993), “*Estimation and Inference in Econometrics*”, 2nd ed. New York, Oxford University Press,
- DİNLER, Zeynel,(2009), “*İktisada Giriş*”, Ekin Yayınevi, Bursa.
- ENDERS, Walter, (1995), “*Applied Econometric Time Series*”, New York: Iowa State University, pp.311.

- FİDANİ, Hüseyin; ALBENİ, Mesut, (2014), “Asimetrik Bilginin E-Ticaret Üzerindeki Etkileri: Tüketicilerin Güven Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, ss.287-298.
- GRANGER, Clive; NEWBOLD, Paul, (1986), “Forecasting Economic Time Series, Economic Theory, Econometrics and Mathematical Economics”, Second Edition, New York, Harcourt Brace Jovanovich, pp.220-221.
- GRANGER, Clive, (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, Vol: 37, pp 553-560.
- GRANGER, Clive, (1988), “Causality, Cointegration and Control”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Issue:12, pp.551-559.
- GUJARATİ, Damodar N.,(2009), “Temel Ekonometri”, (Çev. Şenesen, U. ve Şenesen, G.G.), Literatür Yayıncılık. İstanbul.
- GUJARATİ, Damodar N.; PORTER, Dawn C., (2012), “Temel Ekonometri”, 5. Basım, İstanbul, (Çev). Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen.
- HENDRY, David F.; KATARİNA, Jusellius, (2000), “Explaining Cointegration Analysis: Part I”, *The Energy Journal*, Vol.21, No:1, pp.10.
- JENTZSCH, Ric; AUDİ, Miniotas, (1999), “The Application Of E-Commerce To SME”, *Proc. 10th.Australasian Conference On Information Systems*, pp. 435-448.
- JOHANSEN, Søren, (1988), “Statistical Analysis Of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Volume: 12, Issue: 2-3, pp.231-254.
- KATOS, Anastasios; KEVİN, Lawler; SEDDİGHİ, Hamid, (2000), “Econometrics: A Practical Approach,” December, London: Taylor and Francis Group, Routledge,
- KEARNEY, Colm; MONADJEMI, Mehdi, (1990), “Fiscal Policy And Current Account: International Evidence On The Twin Deficit”, *Journal Of Macroeconomics*, Vol: 12 Issue: 2, pp.197-217.
- KEATING, John, W., (1990), “Identifying Var Models Under Rational Expectations”, *Journal Of Monetary Economics*,
- KESER, Aşkın, (2000), “Rekabetin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret”, *Elektronik Ticaret*, Derleyen Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, Baskı: 1.
- KUMAR, Viswanathan; LEONE, Robert P.; GASKINS, John N., (1995), “Aggregate And Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal Of Forecasting*”, Vol: 11 Issue: 3, pp. 361-377.

- LE, Xiaobing, (2010), “Analysis of China’s E-commerce and Economic Development by VAR Mode”, The Conference on Web Based Business Management, China, pp.621-624.
- LİU, Sixun, (2013), “An Empirical Study on E-commerce’s effects on Economic Growth International Conference on Education Technology and Management Science”, Xiamen, China, pp.81-84.
- LÜTKEPOHL, Helmut, (1993), “Introduction To Multiple Time Series Analysis”, Berlin, Springer –Verlag, pp.55-56.
- MACKİNNON, James, G., (1991), “Critical Values for Cointegration Tests”, R. F. Engle and C. W. J. Granger (Eds), Long-Run Economic Relationship: Readings in Cointegration, Oxford University Press, New York, pp.266-276.
- ÖZEL, Hasan Alp, (2013), “E-Ticaret ve Türkiye’nin Bilgi Toplumundaki Yeri”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 38, ss. 1-17.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan; GÜLOGLU, Bülent, (2004), “Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin Var Tekniği İle Analizi”,Metu Studies In Development, Sayı:1, ss: 93-114.
- SAATÇI, Cem; KARACA, Orhan,(2004), “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 183-195.
- SEOUD, El; MOHAMED, Sayed Abou,(2014),“Electronic Commerce And Economic Growth In Saudi Arabia”, International Journal Of Economics, Commerce And Management United Kingdom Vol: 1, Issue: 5,
- SİMS, Christopher A. (1980), “Macro economics and Reality, Econometrica”,
- TÜREN, Ufuk; GÖKMEN, Yunus; TOKMAK, İsmail, (2011),“Türkiye’de E-Ticaret İşlem Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Bir Model Önerisi”, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, ss. 49-71.
- WU, Yue,(2014),“The Impact of Internet Consumption on China’s Economic Development”, Master Thesis, Lund University,
- YILMAZ, Ömer; AKINCI, Merter, (2011), “İktisadi Büyüme İle Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı:2, , ss. 363-377.
- YOUSEFI, Ayoub, (2015), “The Impact Of Cross-Border E-Commerce On International Trade”, 16th International Academic Conference, Amsterdam, pp.616.

YUMUŞAK, İbrahim Güran,(2001), “Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası V. ODTÜ İktisat Kongresi, Türkiye.

ZHOU, Li,(2014), “Internal And External Value Evaluation Of E-Business Strategy İn Enterprise”, Journal of Chemical and Pharmaceutical Research, Vol: 6, Issue: 6, pp.693-697.

<http://www.bkm.com.tr/>, (08.04.2016).

<http://www.btk.gov.tr>, (14.04.2016).

<http://www.tcmb.gov.tr/>, (20.04.2016).

<http://www.tuik.gov.tr>, (14.04.2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/world_wide_web, (09.09.2015).

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

◆ Kâğıt Boyutu: A4 Dikey,

Metinde;

- Üst Kenar Boşluk: 3 cm
- Alt Kenar Boşluk: 3 cm
- Sol Kenar Boşluk: 3 cm
- Sağ Kenar Boşluk: 3 cm

◆ Yazı Tipi: Times New Roman

- Makale başlığı, tamamı büyük harflerle, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 11 punto-kalın normal
 - İngilizce başlık, kelime baş harfleri büyük, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 10 punto-kalın normal
 - Yazar Adı, ünvan belirtilmeden, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 10 punto-bold
 - Yazar unvanı, Adresi ve E-Posta, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 9 punto
 - Yayınlanması amacıyla dergimize gönderilmiş olan özgün makalelerin başında Özet ve Abstract, sayfaya ortalanmış olarak Times New Roman 9 punto-italik (en çok 120 kelime) ve en az 2 en fazla 6 kelimedenden oluşan Türkçe (Anahtar Kelimeler), İngilizce (Keywords) ile Türkçe ve İngilizce başlık yer almalıdır.
 - Bölüm başlıkları ve alt başlıklar, 1 cm boşluk kullanılarak Times New Roman 11 punto-bold
 - Metin, Times New Roman 11 punto
 - Paragraf Aralığı: Önce 0 nk – sonra 6 nk. Paragraf geçişlerinde satır atlanmalıdır.
 - Paragraf Girintisi: Metinde İlk Satır 1,25 cm soldan.
 - Satır Aralığı: Metinde 1,5 satır aralığı dipnotlarda Tek satır aralığı
- ◆ Çalışmanın tutarlı bir bütünlük arz etmesi bakımından özetin ardından, giriş kısmında konunun genel bir tespitinin yapılması, kuram ve literatür taramasının eklenmesi, yöntemin aktarılması, veri ve bulguların yorumlanması, ardından sonuç ve değerlendirmenin yapılması beklenir. Bu kısmın ardından ilave notlar, teşekkür ve ek bilgiler verilebilir.
- ◆ Makalelerde yapılan atıflar için yazarların tercihine uygun olarak ve metin içerisinde bütünlüklü bir standart gözetilerek öncelikle APA ya da MLA sistemlerinden biri kullanılabilir.

- ◆ Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında çalışmada kullanılan kaynakların bir listesi verilir. Çalışmada kullanılan referansların listelendiği bu kaynakça, yazar soyadı sıralamasına göre ve alfabetik olarak hazırlanır. Her kaynağın ilk satırı hariç diğer satırları 1,25 cm içeriden başlar.
- ◆ İmla ve noktalama işaretleri için, TDK'nın yazım ve imla kılavuzu esas alınır.

◆ Kaynakça Yazımları

- **Tek isimli kitap**

SOYAD, Ad, (Yayın Yılı), “Kitabın Adı”, Basım Evi, Basım Yeri.

Örnek:

TEK, Ömer Baybars, (1999), “Pazarlama İlkeleri”, Beta, İstanbul.

- **İki-üç yazarlı kitap**

SOYAD, Ad; SOYAD, Ad; SOYAD, Ad, (Yayın Yılı), “Kitabın Adı”, Basım Evi, Basım Yeri.

Örnek:

ULUSOY, Ahmet; YAMAK, Rahmi; KÜÇÜKKALE Yakup, (2014), “İktisadın HYP'leri”, Derya Kitapevi, Trabzon.

- **Editörlü kitapta bölüm**

SOYAD, Ad, (Yayın Yılı), “Bölüm Adı”, (Ed. Editörün Adı Soyadı), Kitabın Adı, Basım Evi, Basım Yeri.

Örnek:

KÜÇÜKSİLLE, Engin, (2010), “Faktör Analizi”, (Ed. Şeref Kalaycı), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil, Ankara.

- **Tez**

SOYAD, Ad, (Tarih), “Tezin Adı”, Yayınlanmamış Tez Türü, Üniversite ve Enstitü Adı.

Örnek:

AYKANAT, Zafer, (2014), “Psikolojik Sözleşmenin İhlali Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolü: Kalkınma Ajanslarında Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- **Makale**

SOYAD, Ad, (Tarih), “Makalenin Adı”, Süreli Yayının Adı, Cilt (Sayı), ss. Sayfa Aralığı.

Örnek:

BÜYÜKBAŞ, Hakkı, (2006), “Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61(1), ss. 37-66.

- **Çok Yazarlı Makale**

SOYAD, Ad; SOYAD, Ad, (Tarih), “Makalenin Adı”, Süreli Yayının Adı, Cilt (Sayı), ss. Sayfa Aralığı.

Örnek:

KURTBAŞ İhsan, BARUT Basri (2010), Markalaşma Sürecinde Star-Marka Stratejisiyle Yapılan Televizyon Reklamlarının Marka Farkındalığı ve Marka Sadakati Oluşturma Sürecindeki Rolü ve Etkisi Üzerine Alan Araştırması, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 13, ss: 107-144

- **Sempozyum/Konferans/Bildiri**

SOYAD, Ad, (Tarih), “Bildiri Adı”, Etkinliğin Adı, Etkinlik Tarihi, Editör (varsa) Yayınlayan, Sayfa Aralığı, Etkinliğin Yeri.

Örnek:

GÜZEL, Dilşad; ÇELİK, Ali Kemal; AKBABA, Ahmet İlker, (2012), “Erzurum`da Hizmet Veren Üniversite ve Devlet Hastanelerinin Veri Zarflama Yöntemi ile Görelilik Etkinlik Analizi”, 12. Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 27-29 Eylül 2012, s.975-981, İzmir.

- **İnternet Kaynakları:**

SOYAD, Ad, (Tarih), “Makalenin Adı”, Yayınlandığı Dergi Adı, Yayın Yeri, Erişim Adresi:, Erişim tarihi:.

Örnek:

ACEMOĞLU, Daron; JOHNSON, Simon, (2006), “Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth”, NBER Working Paper 12269, Erişim Adresi: <http://www.nber.org/papers/w12269>, Erişim Tarihi: 13.11.2015.

